

nuorisotutkimus

4•2024 / 42. vuosikerta

***Tutkimuksen kaikissa vaiheissa on arvioitava,
miten lapset ja nuoret tulevat kohdatuiksi.***

- >> Maahanmuuttotaustaisten tyttöjen toisen asteen koulutusvalinnat
- >> Perhehoitoon sijoitettujen lasten kokemuksia kodista
- >> Mielenterveysongelmien kehystämä osallisuus
- >> Nuorisotyöntekijä ihmisoikeuskasvattajana
- >> Takarivin tekstikäytänteet

Toimitus

Päätoimittajat: VTT, KM, dosentti **Mira Kalalahti** (Jyväskylän yliopisto) ja KT, dosentti **Anna-Maija Niemi** (Turun yliopisto), toimitussihteeri **Tanja Konttinen** (Nuorisotutkimusseura)

Toimituskunta

Elina Ikävalko, FT, Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö
Lauri Julkunen, FT, Jyväskylän yliopisto
Tarja Juvonen, VTT, Laurea-ammattikorkeakoulu
Sirpa Lappalainen, FT, dosentti, Itä-Suomen yliopisto
Heta Marttinen, FT, Jyväskylän yliopisto
Ilona Merikanto, FT, dosentti, Helsingin yliopisto
Marko Merikukka, FT, Itsenäisyyden juhluvuoden lastensäätiö
Minna Nikunen, YTT, dosentti, Jyväskylän yliopisto
Eriikka Oinonen, YTT, dosentti, Tampereen yliopisto
Marja Peltola, VTT, dosentti, Tampereen yliopisto
Anni Rannikko, YTT, Itä-Suomen yliopisto
Kari Saari, YTT, dosentti, Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulu
Jenni Tikkanen, KT, Turun yliopisto
Elina Westinen, FT, Nuorisotutkimusseura

42. vuosikerta, 4/2024

ISSN 0780-0886 (painettu)
ISSN 2814-9467 (verkkojulkaisu)

Nuorisotutkimus-lehteä julkaisee Nuorisotutkimusseura ry. Lehti ilmestyy neljästi vuodessa. Hinnat: kestopilaus 30 €, vuosipilaus 32 € ja irtonumero 8 €. Nuorisotutkimusseura on saanut tukea tähän julkaisuun opetus- ja kulttuuriministeriöltä.

Verkkolehti: journal.fi/nuorisotutkimus

Toimitus

Nuorisotutkimusseura ry.
Kumpulantie 3A, 00520 Helsinki
GSM 044 416 5311
s-posti: tanja.konttinen@nuorisotutkimus.fi
www.nuorisotutkimusseura.fi/nuorisotutkimus-lehti

Tilaukset

<http://www.nuorisotutkimusseura.fi/julkaisut/tilaa-lehti>

Taitto: Tanja Konttinen
Kansidesign: Jussi Konttinen
Hansaprint, Turku 2024

Ohjeita kirjoittajalle

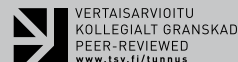
Nuorisotutkimus-lehdessä julkaistaan vertaisarvioituja artikkeleita, katsauksia, haastatteluja, ajankohtaisia puheenvuoroja nuoriso- ja yhteiskuntapolitiikasta sekä kirja-arvioita ja lektioita. Lehti julkaisee artikkeleita, jotka käsittelevät lapsiin tai nuoriin, lapsuuteen tai nuoruuteen, nuorisokulttuureihin, nuorisopolitiikkaan, nuorten elinoloihin tai palveluihin kohdentuvia käytänteitä, käsitteitä, instituutioita, puhetapoja ja politiikkaa. Artikkelit voivat olla empiiriä, teoreettisia tai metodologisia. Nuorisotutkimuksen on hyvä olla yksi tarjottavien tekstien läpileikkaava teema, mutta lehteen voi tarjota artikkeleita eri tieteenaloilta. Lehti painottaa artikkeleita, joissa nuori tai nuoruus ei ole vain ilmiön, esimerkiksi oppimisen, tapahtumapaikka.

Artikkelien maksimipituus on 50 000 merkkiä välilyönteineen. Käsikirjoitukset lähetetään toimitukseen (tanja.konttinen@nuorisotutkimus.fi) sähköpostin liitetiedostona. Artikkelit lähetetään ennen julkaisupäätöstä refereer-lausuntokielrokselle niiden tieteellisen tason takaamiseksi. Toimituksen ja refereer-lukijoiden arvioinnin jälkeen artikkeli palautetaan kirjoittajalle mahdollisia korjauksia varten. Kirjoittajan edellytetään olevan valmis työstämään tekstiään. Artikkelin mukana toimitetaan lyhyt (alle 2 000 merkkiä) suomen- ja englanninkielinen tiivistelmä sisällöstä. Tiivistelmän tulee sisältää Yleisen suomalaisen asiansanaston mukaiset 3–5 asiansanaa. Artikkelin avainsanat on hyvä kääntää englanniksi itse. Käsikirjoituksen mukana lähetetään Tässä numerossa kirjoittavat -palsta varten kirjoittajan nimi, osoite, oppiarvo, toimi ja toimipaikka sekä paikkakunta.

Katsauksena pidetään jonkin tieteenalan lyhyehköä yleisesitystä, puheenvuoro voi olla poleemisempikin. Katsauksen ja puheenvuoron maksimipituus on 15 000 merkkiä välilyönteineen. Lektioit julkaistaan (editoituna) sellaisenaan. Mukaan tulee liittää tieto väitöksen ajankohdasta ja paikasta sekä vastaväittäjästä.

Kirja-arvioiden pituus on enintään 6 000 merkkiä välilyönteineen. Arvosteltavista kirjoista annetaan seuraavat tiedot: kirjoittajan nimi, kirjan nimi, kustantaja, ilmestymisvuosi ja sivumäärä liitteineen. Kirja-arvostelujen yhteydessä ei julkaista lähdeluettelo.

Kirjoittaja antaa materiaalia luovuttaessaan oikeuden julkaista sen myös verkossa sähköisessä muodossa.

Arvostava ja rakentava kritiikki on vertaisarvioinnin ytimessä

Tieteellisten artikkeleiden kirjoittamiseen ja julkaisemiseen olennaisesti liittyvä vertaisarviointi herättää usein kiivasta keskustelua tutkijoiden ja tiedelehtien toimitusten keskuudessa. Vertaisarviointi on prosessina erilainen tekstin kirjoittajalle, sen arvioijalle tai tiedelehden toimitukselle, joka kantaa vastuun prosessin etenemisestä kommentaattorina ja viestinviejänä, mutta loppuviimein myös päätösvaltaisena tuomarina. Kirjoittajalle (ja myös arvioijalle!) prosessi voi parhaimmillaan olla käänteentekevä oppimiskokemus – huonoimmillaan kenties kokemus siitä, että oman tutkimuksen arvoa ei ole tunnustettu, eikä kritiikkiä kuvattu rakentavalla tavalla. Vertaisarvioinnin parissa työskennellessään lehden päätoimittajan tulee pohtia, kuinka omalla toiminnallaan edistäisi vertaisarviointiprosessien läpikäymistä eettisesti kestäväällä, sekä kirjoittajia että arvioijia arvostavalla tavalla. Horisontissa siintävänä tavoitteena on olla mukana mahdollistamassa oman lehensä voimin tutkimustiedon riippumattomuutta, laadukkuutta ja tieteenalan kukoistamista.

Myös *Nuorisotutkimus*-lehdessä keskustellaan vertaisarvioinnista ja kuinka sen toteuttamisessa pystyisimme varmistamaan nuorisotutkimuksellisen tiedontuotannon laatua arvioinnin myötä ja toimimaan tekstien arviointiprosessin osapuolena arvostavaa ja rakentavaa kritiikkiä vaalien. Tämä tehtävä edellyttää lehden toimituskunnalta kotimaisen tutkimus- ja tutkijakentän laajaa ja syvällistä tuntemusta, sillä jokaiselle käsikirjoitukselle pyritään löytämään tutkimusaiheen ja metodologian kannalta mahdollisimman hyvin sopivat vertaisarvioijat. Piirit ovat Suomessa kohtuullisen pienet, joten arvioijia etsittäessä tulee myös ottaa huomioon, ettei yksittäistä tutkijaa kuormiteta refereepyyntöillä liian tiuhaan.

Olemme linjanneet lehdessä siten, että julkaistavissa artikkeleissa nuorisotutkimuksen tulee olla yksi tekstiä läpileikkaava teema tai lähestymistapa. Tällöin nuoret tai nuoruus eivät ole vain jonkun tarkasteltavan ilmiön, kuten oppimisen tai harrastamisen, tapahtumapaikka. *Nuorisotutkimus*-lehdelle vertaisarviointia kirjoittavan kollegan onkin tärkeää pitää nämä lehden linjaukset mielessään ja tarvittaessa ottaa arviointilausunnossaan kantaa myös tekstin nuorisotutkimuksellisuuteen.

Päätoimittajamme Anna-Maija Niemi osallistui marraskuussa Kasvatustieteen päivien yhteydessä Turun yliopistolla pidettyyn tiedelehtien vertaisarviointia käsittelevään seminaariin, jossa vertaisarviointia tarkasteltiin tiedelehtien toimittajien, kirjoittajien ja arvioijien näkökulmista. Seminaarin ja siitä kumpuavan jatkotyöskentelyn tavoitteena oli tarjota tutkijoille yhä parempia työkaluja tutkimuksen laadun varmistamiseen (ks. myös Kouvo 2024). Osallistujien yhteisen keskustelun pohjalta laadittiin hyvän vertaisarvioinnin teesit, jotka käyttöönottamalla ja niistä tiedottamalla pyritään vakiinnuttamaan perustaa luotettavalle, jokaista osapuolta arvostavalle arviointiprosessille. Teesit kuuluvat näin: 1) *Lausunto pohjaa tieteellisiin perusteluihin eikä arvioijan mieltymyksiin*, 2) *Prosessi on sujuva, hyvin kommunikoitu ja läpinäkyvä*, 3) *Viestintä on selkeää, johdonmukaista, rakentavaa ja osapuolia arvostavaa* ja 4) *Vertaisarvioinnin tunnustamisen käytännöt kannustavat arvioimaan*. Osana sivistyksen teemavuotta on parhaillaan käynnissä myös Kvs-säätiön koordinoima #Vertaisarvioin-kampanja,

joka kutsuu mukaan tiedeyhteisön toimijoita, päättäjiä ja tieteestä kiinnostuneita kansalaisia tieteen näkyväksi tekemisen ja tutkimustyöstä saatavan laajemman ymmärryksen äärelle (<https://kansanvalistusseura.fi/hankkeet/vertaisarvioin-kampanja/>). Myös *Nuorisotutkimus*-lehti osallistuu kampanjaan ja haluaa haastaa lukija- ja kirjoittajakuntansa mukaan tekemään näkyväksi välttämätöntä, mutta usein näkymätöntä tutkimuksen laadunvarmistustyötä.

Käsillä olevassa lehdessä julkaistaan kaksi vertaisarvioitua artikkelia. **Ninni Lankinen** tarkastelee artikkelissaan maahanmuuttotaustaisten tyttöjen perusteluja omille peruskoulun jälkeisille koulutusvalinnoilleen. Symbolisen väkivallan käsitteen avulla hän analysoi, millaisiin rakenteellisiin seikkoihin nämä valinnat kytkeytyvät. Artikkelissaan hän osoittaa, että symbolinen väkivalta ja valkoisen suomalaisuuden normalisointi rajaavat etenkin näkyviin vähemmistöihin kuuluvien tyttöjen koulutushorisontteja. **Kati Kallinen** puolestaan tarkastelee artikkelissaan kuudentoista perhehoitoon sijoitetun lapsen kokemuksia kodista henkilökohtaisen elämän ja kuulumistyön käsitteitä analyysissä hyödyntäen. Artikkelit tuottaa uutta tietoa kotiin liittyvistä kokemuksista erityisesti perhehoidon kontekstissa.

Vertaisarvioitujen artikkelien lisäksi numero tarjoaa laajan ja kiintoisan kattauksen muita nuorisotutkimuksellisia tekstejä. Numerossa julkaistaan **Eeva Sinisalo-Juhan** (*Nuorisotyön-tekijä ihmisoikeuskasvattajana*), **Leea Lakan** (*Takarivin tekstikäytännöt*) ja **Taina Heinosen** (*Mielenterveysongelmien kehystämä osallisuus*) väitöstilaisuuksissaan pitämät lektiot.

Näiden lisäksi lukija pääsee tutustumaan kolmeen katsaustekstiin. **Jaana Lähteenmaan** ja **Julia Saarholmin** hatkaamiseen – lastensuojelulaitoksesta luvatta poistumiseen – keskittyvään katsaukseen, **Riikka Puhakan**, **Mari Pienimäen** ja **Maarit Marttilan** luonnossa liikkumista ja seikkailemista nuorten hyvinvointia tukevana elementtinä tarkastelemaan tekstiin sekä **Virve Toivosen**, **Tiina Valkendorffin**, **Antti Kivijärven**, **Taina Kyrönlammen** ja **Harry Lunabban** kriittiseen pohdintaan osallisuuden ja suojelun välisestä ristiriidasta lapsia ja nuoria koskevan tutkimuksen tutkimuseettisissä ohjeistuksissa.

Numerossa julkaistaan myös **Päivi Koposen** kirja-arvio ihmisen mahdollisuuksista kohdata toislaajiset eläimet. Vuosikerran viimeisen numeron päättävät nuorisotutkimuksen professori **Päivi Honkatukian** Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan juhlaseminaarissa pitämä juhlapuhe *Varjoista valoon – nuorten yhteiskunnallinen ääni ja mielikuvituksen voima* sekä **Mikko Meriläisen** ja **Maria Ruotsalaisen** vastine, jossa he jatkavat edellisessä numerossa aloitettua keskustelua nuorten digipelaamisesta.

Lehden toimitus toivottaa kaikille lukijoilleen levollista loppuvuotta ja tulevaa!

Anna-Maija Niemi ja **Mira Kalalahti**

päätoimittajat

Lähteet

Terhi Kouvo (2024) Vertaisarviointi on tutkimuksen perusta – Opit otetaan haltuun tutkijoiden ja tiedejulkaisujen tekijöiden voimin. *Aikuiskasvatus*, 3 (44), 215–2019.

Turvallisuutta ja erottautumista

Maahanmuuttotaustaisten tyttöjen toisen asteen koulutusvalinnat

Ninni Lankinen

Maahanmuuttotaustaisten nuorten koulutusvalintojen erityispiirteitä on tutkittu Suomessa vasta vähän. Tässä tutkimuksessa selvitetään, millaisiin rakenteellisiin seikkoihin, kuten koulujen valkonormatiivisuuteen maahanmuuttotaustaisten tyttöjen toisen asteen koulutusvalinnat kytkeytyvät. Tutkimusaineisto koostuu yhdeksän tytön etnografisista haastatteluista peruskoulun yhdeksännen luokan aikana sekä toiselle asteelle siirtymisen jälkeen. Nuorten koulutusvalintojen kehkeytymistä seuraavan tutkimuksen laadullinen aineisto on analysoitu sisällönanalyttisesti ja myöhemmin symbolisen väkivallan teoriaa vasten peilaten. Nostan esiin kaksi aineistossa toistuvaa valintoja määrittävää teemaa: turvallisen opiskeluympäristön löytämisen ja etäisyyden omaan etniseen taustaan. Osoitan, että symbolinen väkivalta ja valkoisen suomalaisuuden normalisointi rajaavat etenkin näkyviin vähemmistöihin kuuluvien tyttöjen koulutushorisontteja. Vähemmistöihin kuuluvien nuorten koulutusvalinnat ovat yksilöllisiä ja ”vapaita” vain näennäisesti, sillä toiseuttavat rakenteet rajoittavat heidän mahdollisuuksiaan. Nuorten arjessaan kohtaama rasismi ja normatiivinen valkoinen, keskiluokkainen suomalaisuus ohjaavat heitä valitsemaan kouluja, joissa on riittävästi muitakin maahanmuuttotaustaisia nuoria. Tämä vähentää nuorten mahdollisuuksia sosiaaliseen liikkuvuuteen ja heikentää koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista.

Asiasanat: maahanmuuttajat, nuoret, tytöt, koulutusvalinnat, etnografia

Suomalaisen peruskoulun keskeisiä tavoitteita on ollut tasavertaisten koulutusmahdollisuuksien turvaaminen kaikille taustasta riippumatta (Siekkinen 2017). Näistä tavoitteista huolimatta perhetaustan vaikutus oppimistuloksiin ja koulutusasteen periytyvyys ovat vahvistuneet (Bernelius & Huilla 2021; Salmela-Aro & Chmielewski 2019). Koulutussiirtymät ja erityisesti siirtymä perusasteelta toiselle asteelle määrittävät nuoren tulevaisuutta ja tekevät samalla näkyväksi sosiaalista epäoikeudenmukaisuutta koulutuksen kentällä (Reay, David & Ball 2005; Kalalahti ym. 2019, 72). Kasvatussosiologisessa tutkimuksessa vallitsee laajalti jaettu käsitys siitä, että myös Suomessa koulutus uusintaa yhteiskunnallisia asemia eikä sosiaalinen liikkuvuus yhteiskuntaluokasta toiseen ole kaikkien ulottuvilla, vaikka juuri se on nähty merkiksi avoimesta ja oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta (Järvinen, Tikkanen & af Ursin 2023).

Aiempi tutkimus on osoittanut, että yhteiskunnalliset eronteot kuten sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen ja etninen tausta konkretisoituvat koulutusta ja ammattia valittaessa (Brunila ym. 2013). Maahanmuuttotaustaiset nuoret suunnittelevat muita useammin korkeakouluopintoja, mutta päätyvät niihin valtaväestön nuoria harvemmin (Mäkelä, Kalalahti & Peura 2019). Syyksi suunnitelmien toteutumattomuuteen on esitetty muun muassa kieli- vaikeuksia sekä ohjauksen ja tuen puutetta (mt.). Maahanmuuttotaustaisten nuorten osuus korkeakouluopiskelijoista on edelleen pieni ja viitteitä hyvin koulussa menestyvien maahanmuuttotaustaisten nuorten ohjaamisesta ammatillisiin opintoihin ja erityisesti maahanmuuttotaustaisten tyttöjen ohjaamisesta hoiva-alalle on ollut nähtävillä niin tutkimuksessa (Kurki 2008, 39; Souto 2016, 54; Laaksonen, Niemi & Jahnukainen 2021) kuin mediassa käytävässä keskustelussakin.

Maahanmuuttotaustaisten nuorten koulutusvalinnat Suomessa ovat viime vuosina olleet tutkijoiden mielenkiinnon kohteena etenkin juuri toiselle asteelle siirtymisen osalta (ks. esim. Kalalahti ym. 2017; Kalalahti ym. 2019; Järvinen ym. 2023). Nämä tutkimukset eivät ole keskittyneet erityisesti tyttöjen koulutusvalintoihin, vaikka osa niistä vertailee poikien ja tyttöjen koulutuspolkuja määrällisen aineistonsa valossa. Nimenomaan tyttöjen koulutusvalintoja on tutkittu muun muassa toimijuuden (Mäkelä & Kalalahti 2023), lukion opinto-ohjauskokemusten (Laaksonen ym. 2021) ja ”maahanmuuttajakategorian” problemaattisuuden näkökulmasta (Kurki 2008). Tässä tutkimuksessa huomio kohdistuu juuri tyttöihin, koska sukupuolen, etnisyyden, ihonvärin ja yhteiskuntaluokan risteyskohta vaikuttaa tuovan tyttöjen tulevaisuudennäkymiin erityislaatuisuutta, ristivetoisuutta ja joskus myös haavoittuvuutta (Kurki 2008; Peltola 2014, 242). Tutkimukseni tuottaa myös uutta tietoa siitä, kuinka valinnat yhdeksännen luokan aikana – ja sen jälkeenkin – kehkeytyvät ja kuinka alttiita ne ovat muutoksille etenkin silloin, kun nuori kohtaa ulossulkevia tilanteita opinnoissaan.

Etnografisten haastattelujen avulla pureudun kysymykseen siitä, miten maahanmuuttotaustaiset tytöt näkevät omat mahdollisuutensa kouluttautua ja miten yhteiskuntaluokka, tyttöys ja ei-valkoinen suomalaisuus kytkeytyvät toiselle asteelle siirtymisen mahdollisuuksiin. Kysyn: 1) Millaisia toisen asteen koulutusvalintoja maahanmuuttotaustaiset, työväenluokkaiset tytöt tekevät ja miten he niitä perustelevat? 2) Miten yhteiskuntaluokkaan ja rodullistamiseen liittyvät rakenteet kytkeytyvät näihin koulutusvalintoihin? Rodullistamisella tarkoitan niitä prosesseja, joilla nuoret tulevat ”asemoiduiksi valkoisen suomalaisuuden ulkopuolelle” (Souto & Lappalainen, 2024). Tutkimuksessa tarkastelen maahanmuuttotaustaisten tyttöjen

koulutusvalintoja alueilla, joille on tilastojen valossa kasaantunut sosioekonomista huono-osaisuutta (ks. Huilla 2022). Tutkimukseni lisää ymmärrystä maahanmuuttotaustaisten tyttöjen koulutusvalintoihin kytkeytyvästä symbolisesta väkivallasta (Bourdieu & Passeron, 1977). Lisäksi se avaa näkökulmia siihen, miten oppilaanohjauksessa sukupuolen ja ei-valkoisen suomalaisuuden risteämää voitaisiin käsitellä nuorta tukevalla tavalla sen sijaan, että oletetaan valintoja tehtävän todellisuudessa, jossa mainitut taustatekijät eivät vaikuta yksilön tulevaisuushorisontteihin.

Symbolinen väkivalta teoreettisena linssinä

Maahanmuuttoon ja maahanmuuttajiin keskittyvässä tutkimuksessa termit ovat moninaiset ja jatkuvassa muutoksessa. Olen valinnut käyttää tutkimukseeni osallistuneista nuorista nimitystä *maahanmuuttotaustainen* viitattaessa nuoriin, jotka ovat joko itse syntyneet ulkomailla tai joiden molemmat vanhemmat ovat muuttaneet Suomeen (ks. Souto 2016; Laaksonen ym. 2021; Kalalahti ym. 2019). Osa tutkimuksen nuorista on syntynyt Suomessa, eikä heitä siksi voi kutsua *maahanmuuttajiksi*, mutta he itse eivät myöskään koe olevansa *suomalaisia*. Suomessa vietetystä lapsuudesta ja nuoruudesta huolimatta vanhempien maahanmuuton voidaan olettaa kantavan mukanaan ylisukupolvisia seurauksia, jotka näkyvät nuorten elämässä (Teräs ym. 2015, 43). Lisäksi osa heistä kohtaa arjessaan jatkuvaa kategorisointia ei-suomalaiseksi ihonvärinsä, uskontonsa tai pukeutumisen takia, joten maahanmuuttotausta on merkityksellinen näkökulma heidän koulutuspolkujaan tutkittaessa.

Tarkastelen koulutusvalintoja etuoikeuksien ja koulutuksellisen epätasa-arvon yhteiskunnallisen uusintamisen viitekehityksessä.

Symbolisen väkivallan käsitteen (Bourdieu & Passeron 1977) avulla kysyn, millaiset asiat kouluympäristössä muodostuvat normiksi ja luonnolliseksi tavaksi olla, ja millaisia seurauksia näillä luonnollistuneilla ymmärryksillä on yksilöiden koulutusvalintoihin. Pierre Bourdieun ja Jean-Claude Passeronin ajatuksia edelleen kehittäneet Kathryn Herr ja Gary Andersson (2003) kuvaavat näitä tiettyä kulttuurista pääomaa uusintavia mekanismeja hienovaraisiksi ja usein tiedostamattomiksi kehityskuluiksi. Niistä seuraa, että osa nuorista voi kotitaustansa, ulkonäkönsä, sukupuolensa, uskontonsa, seksuaalisen suuntautumisen tai äidinkielen perusteella kokea olonsa luontevaksi koulussa – ja osa taas ei, vaikka näennäisesti täyttäisi koulun vaatimukset hyvällä koulumenestyksellään. Suomessa symbolista väkivaltaa kouluinstituutiossa ovat tutkineet muun muassa Heidi Huilla, Marja Peltola ja Sonja Kosunen (2021). Hyödynnän tässä artikkelissa heidän määritelmäänsä, jonka mukaan symbolisen väkivallan mekanismit tulevat näkyviin esimerkiksi siinä, miten oppilaiden onnistuminen tai epäonnistuminen koulussa nähdään osoituksena yksilöllisistä ominaisuuksista, samalla kun jätetään huomiotta nuoren taustaan liittyvät seikat sekä rakenteelliset tekijät, jotka hänen käytökseensä ja toimintaansa kytkeytyvät. Samaan aikaan pedagogisiin ratkaisuihin ei koulussa nähdä liittyvän valtaa tai arvovalintoja, kuten esimerkiksi silloin, kun jaetaan oppilaita sellaisiin opetusryhmittelyihin, jotka johtavat erilaisiin etenemisen mahdollisuuksiin (Huilla ym. 2021).

Bourdieu (1977) teoretisoinnin kohteena ovat ennen kaikkea keski- ja ylempien yhteiskuntaluokkien etuoikeuksien tunnistaminen ja uusintaminen. Hyödynnän Bourdieun eri pääomien käsitteitä (Bourdieu 1986), joista tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä ovat erityisesti kulttuurinen ja sosiaalinen pääoma, kuten koulukielen taito, verkostot

ja ulkoinen olemus. Käsitän nuorten pääomat joustavarajaisina ja muuttuvina, mistä karttuvat koulukielen taito tarjoaa hyvän esimerkin. Reay (esim. 2001) ja Skeggs (esim. 2014) ovat tuoneet keskusteluun myös sukupuolen ja etnisyyden näkökulmat. Ymmärrän rodun ja etnisyyden sosiaalisia hierarkioita rakentavina kategorioina, joita tuotetaan diskursiivisesti ja joilla on vaikutusta yksilön valintoihin ja mahdollisuuksiin (Helakorpi 2020; Souto & Lappalainen 2024). Rodullistamisen ymmärrän prosessina, jossa ihonvärin tai muiden ominaisuuksien perusteella yksilöt tai ryhmät kategorisoidaan *toisiksi* (Laaksonen 2024; Rastas 2005). Näistä prosesseista seuraa, että esimerkiksi maahanmuuttotaustaisuus tuottaa rodullistettuja asemia yhteiskunnassa (Haikkola 2012). Aiempien suomalaista koulua koskevien tutkimusten pohjalta tiedämme, että kouluissa ”normaaliksi” käsitetään usein valkoinen, keskiluokkainen suomalaisuus (Huilla, Peltola & Kosunen 2021; Juva 2019; Riitaoja 2013). Koulu siis suosii valkoisuutta ja keskiluokkaisuutta ja problematisoi ne oppilaat, jotka eivät istu tähän normiin. Rodullistamisen prosessit ja niiden seuraukset yksilöiden elämässä toimivat koulun kontekstissa symbolisen väkivalan ilmentymänä.

Haastattelemi nuoret kertoivat arjessa kohtaamastaan rasismista. Näissä tapauksissa nuorten ihonväri, uskonto tai pukeutuminen nousivat keskiöön arkisissa tilanteissa ja altistivat heidät huutelulle ja negatiiviselle huomiolle. Arjen rasismiin kuuluu, että yksilöä kohdellaan ensisijaisesti tietyn etnisen ryhmän edustajana, ei yksilönä (Seikkula & Hortelano 2021; ks. myös Souto 2020) ja se rakentuu arkisissa kohtaamisissa, puheissa ja teoissa. Toistuessaan ja siten kumuloituessaan nämä kokemukset synnyttävät sen kohteena oleville ihmisille toiseuden kokemuksia. Tällaisista kohtaamisista on kysymys paitsi oppilaitoksen arkisissa, etnisten hierarkioiden olemassaolon

näkyväksi tekevässä käytänteissä, myös julkisissa tiloissa kohdatussa avoimessa rasismissa.

Tutkimusaineisto ja menetelmä

Tarkastelen tässä artikkelissa maahanmuuttotaustaisten tyttöjen koulutusvalintoja ja heidän perustelujaan hakupäätöksilleen. Tutkimukseni perustuu haastatteluihin ja etnografiseen kenttätööhön, jota tein kahdella pääkaupunkiseudulla sijaitsevalla yläasteella lukuvuoden 2022–2023 aikana. Keskityin erityisesti kahteen yhdeksänteen luokkaan. Etnografinen kenttäaineisto toimii tutkimuksen tärkeänä kontekstoina tausta-aineistona, sillä koulussa vietetty aika auttoi minua tutustumaan nuoriin ja ymmärtämään heidän arkeaan paremmin. Etnografinen aineisto koostuu muun muassa kenttäpäiväkirjoista, tunneilla tehdyistä tehtävistä, valokuvista ja oppilaiden teksteistä. Ensisijaisena aineistona tässä artikkelissa on käytetty nuorten etnografisia haastatteluja, jotka toteutettiin yhdeksännen luokan syyslukukauden lopussa, kevätlukukaudella ja muutamien osallistujien kanssa lisäksi toiselle asteelle siirtymisen jälkeen. Haastattelin kaikkiaan 17 nuorta, mutta koska olin kiinnostunut nimenomaan rodullistamisen prosesseista koulutuksen kentällä, tämän artikkelin aineistoon otin mukaan vain ei-valkoisiksi rodullistetut maahanmuuttotaustaiset tytöt, joita aineistoni nuorissa oli yhdeksän. Haastatteluissa käsiteltiin koulunkäyntiä, peruskoulun jälkeisiin suunnitelmiin ja yleisemminkin tulevaisuuteen liittyviä teemoja. Nämä haastattelut kestivät 20–70 minuuttia ja niitä kertyi kaikkiaan noin 14 tuntia.

Järjestin ja teemoittelin haastattelujen litteraatit ATLAS.ti-ohjelmaa käyttäen ja analysoin ne laadullisen sisällönanalyysin (Tuomi & Sarajarvi 2018) avulla. Analyysisä keskityin erityisesti koulutusvalintoihin

Taulukko 1. Tehdyt haastattelut ja niiden kestot

Osallistuja (pseudonyymi)	Haastattelu I 9. luokan syksyllä, kesto (min.)	Haastattelu II 9. luokan keväällä, kesto (min.)	Haastattelu III siirtymävaiheen jälkeen, kesto (min.)
Ayshet	42	31	-
Basma	29	27	-
Hodan	49	37	71
Idil	32	20	-
Nasrin	60	39	44
Siripon	36	-	-
Sohaila	30	41	44
Vanessa	41	26	43
Yendembe	42	38	-

liittyviin katkelmiin ja niissä taajaan toistuviin kategorioihin, kuten kavereiden vaikutus valintaan, vanhempien toiveet, koulumenestys, turvallisuudentunne sekä erottautumisen ja kuulumisen kysymykset. Etenkin viimeksi mainittuihin kategorioihin palaan seuraavissa luvuissa.

Tutkimuskoulut sijaitsivat etnisesti moninaisilla ja monikielisillä alueilla, joilla työttömyysaste on muuta kaupunkia korkeampi ja korkeakoulutettujen asukkaiden määrä alhainen. Huilla (2022) nimittää tällaisia alueita huono-osaisiksi (*disadvantaged*), vaikka tunnistaakin määritelmän mahdollisen stigmatisoituuden ja toiseuttavan merkityksen. Alueelle kasautunut huono-osaisuus näkyi myös tutkimuksen kouluissa, joiden oppilaat ja opettajat kertoivat koulujen maineesta levottomana paikkana. Lisäksi alueet kouluineen nousivat säännöllisesti esiin mediasa erilaisten välikohtausten vuoksi ja niihin viitattiin esimerkkeinä koulujen alueellisesta segregaatiosta tai kouluista, joissa on paljon maahanmuuttotataustaisia oppilaita. Koulut valikoituivat tutkimukseeni juuri näistä alueellisista erityispiirteistä ja maahanmuuttotataustaisten oppilaiden määrästä johtuen.

Molemmissa kouluissa noin puolet oppilaista puhui ensikielensä muuta kuin suomea tai ruotsia.

Koulujen rehtorit ja opinto-ohjaajat auttoivat löytämään tutkimusluokat, joissa maahanmuuttotataustaisia tyttöjä oli useampia, mutta ryhmien löydyttyä kutsuin kuitenkin tutkimukseen mukaan kaikki halukkaat¹. Perheiden luokkataustasta en saanut täsmällisiä tietoja, mutta nuoret kertoivat vanhempiensa koulutuksesta ja työstä sen, minkä tiesivät ja halusivat haastattelutilanteessa jakaa. Nuorten vanhemmat olivat matalasti koulutettuja ja töissä työväenluokkaisilla matalapalkka-aloilla tai työelämän ulkopuolella. Osa heistä ei ollut käynyt koulua kotimaassaan lainkaan, osalla oli Suomessa hankittu ammatillinen perustutkinto, mutta ei välttämättä koulutusta vastaavaa työtä. Näiden tietojen perusteella päättelin, että osallistujilla oli ainakin tutkimushetkellä työväenluokkainen koti (Käyhkö, 2013; Reay ym. 2005, 84).

Tutkimukseeni osallistuneiden yhdeksän nuoren joukko ei ole homogeeninen, kuten eivät maahanmuuttotataustaiset yleensääkään. Heihin lukeutuu niin Suomessa syntyneitä ja suomea jo ennen kouluikää puhuneita nuoria

kuin Suomeen vasta muutama vuosi sitten muuttaneita. Useimpia heistä voisi kuvata 1,5-polven maahanmuuttajiksi, koska he ovat muuttaneet Suomeen jo varhaislapsuudessaan ja viettäneet täällä suuren osan elämästään. Tutkimukseen osallistuneista nuorista kolmen tausta oli Somaliassa, kahden Afganistanissa, kahden Kaakkois-Aasiassa, yhden Keski-Afrikassa ja yhden Itä-Euroopassa². Myös tutkitun joukon monikielisyys on kirjavaa: osa puhuu kotonaan vain ensikieltään ja elää arkeaan pääosin sen ympäröimänä, osa taas käyttää suomea paljon sisarustensa ja osa myös vanhempiensa kanssa. Tutkimuksen nuoret puhuvat ensikielensä muuta kuin suomea ja ovat tarkasti ottaen suomenoppijoita, osa tosin hyvin edistyneitä sellaisia. Myös kieltenoppius kytkeytyy ainakin jossain määrin heidän koulumenestykseensä ja ulottuvilla oleviin koulutusvaihtoehtoihin. Nuoret kuuluvat keskenään eri etnisiin ja uskonnollisiin ryhmiin, joten heidän kokemuksensa ihonväriin tai uskontoon kytkeytyvästä syrjinnästä ovat erilaisia.

Tutkimukseen osallistuneet koulut sijaitsevat pääkaupunkiseudulla, mikä tarkoittaa valintojaan tekeville nuorille muuta maata runsaampaa koulutustarjontaa. Oman kaupungin ammatillisten koulutusvaihtoehtojen ja lukuisten lukioiden lisäksi nuoret voivat valikoida itselleen sopivaa opinahjoa myös naapurikuntien tarjonnasta. Yhtä lukuun ottamatta kaikki haastatellut onnistuivat pääsemään tähtäämäänsä koulutukseen, joskin pääkaupunkiseudun lukioiden korkeiden sisäänpääsykeskiarvojen takia muutama otti vastaan opiskelupaikan toisesta tai kolmannesta hakuvaihtoehdostaan. Nuorista kuusi ohjautui yhteishaussa lukioon, yksi ammatilliseen koulutukseen ja yksi tutkintokoulutukseen valmentavaan koulutukseen (TUVA), minkä jälkeen hänkin toivoi pääsevänsä lukioon. Yhden osallistujan valinnoista en saanut tietoa. Vaikka kaikilla tutkimukseen

osallistuneilla nuorilla oli haastatteluissa esiin tulleiden seikkojen perusteella työväenluokkainen ja matalasti koulutettu tausta, moni heistä pyrki lukioon ja tähtäsi akateemisiin opintoihin. Tämä on linjassa aiemmissa tutkimuksissa havaitun tendenssin kanssa: maahanmuuttotaustaiset tytöt hakeutuvat usein lukiokoulutukseen (Kalalahti ym. 2017).

Seuraavissa kahdessa luvussa esittelen haastatteluaineistossa toistuneet teemat, jotka rajaavat haastattelemieni nuorten koulutushorisontteja. Teemat eivät ole itsestään selviä eivätkä toisistaan täysin erilliset, mutta ne kuvaavat silti osallistujien esiin nostamia näkökulmia käsiteltävänä olevaan ilmiöön. Osallistujien suojaamiseksi käytän tässä artikkelissa kaikista henkilöiden ja koulujen nimistä pseudonyymeja.

Sosiaalinen erottautuminen väylänä keskiluokkaisuuteen

Toisen asteen valintoja pääkaupunkiseudulla tekeville nuorille valinta ammatillisen ja lukiokoulutuksen välillä on vasta ensimmäinen askel. Sisäänpääsyn ja tulevassa koulussa viihtymisen kannalta on myös väliä, mihin oppilaitokseen hakee. Koska kaikista mahdollisista hakukohteista ei voi olla kovin tarkkaa tietoa, nuoret hyödyntävät sosiaalista pääomaansa erilaisten verkostojen muodossa pohtiesaan, mikä oppilaitos heille sopisi. Tara Yosso (2005) kutsuu tällaista pääomaa navigointiin liittyväksi pääomaksi, Stephen Ball ja Carol Vincent (1998) puolestaan ”puskaradiioon” liittyväksi ”kuumaksi tiedoksi”. Puskaradion merkitys kouluvalinnoissa nousi tämänkin tutkimuksen aineistossa virallisia informaatiokanavia ja esimerkiksi oppilaanohjausta tärkeämmäksi. Etenkin lukion valinnalla voi olla sosiaalisen liikkuvuuden potentiaalia, sillä valtakulttuurin arvostama sosiaalinen ja kulttuurinen pääoma karttavat etenkin

keskiluokkaisissa oppilaitosympäristöissä. Osa tutkimukseen osallistuneista nuorista valikoi tulevaa toisen asteen koulutustaan tavoitteenaan päästä pois omalta alueeltaan ja omista sosiaalisista piireistään. Alla olevassa esimerkissä Idil kertoo lukiovalintansa taustoja ja suhdettaan läheiseen lukioon, jota nimitän Peuralan lukioksi.

NL: Mitäs muita vaihtoehtoja?

Idil: Karhulan lukio ja sitten Nauk- Naakkalan lukio ja sitten Hirvelän lukio. Mitä muuta? Joo ne ainaki. Ja ehkä sit Peurala mut en mä haluu mennä Peuralan lukioon.

NL: Miks?

Idil: Siel on kaikki.

NL: Eh heh heh liikaa tuttuja.

Idil: Joo, mitkä on ninku päässy täst koulust pois. En mä nyt haluu sinne mennä.

NL: Sit se ois semmoinen jatko tälle?

Idil: Joo, ihan eroon niistä kyllä haluan.

Idil pohtii hakeutumista Naakkalan ja Hirvelän lukioihin, jotka sijaitsevat kaupungin keskustassa. Molempien sisäänpääsykeskiarvo on reilusti korkeampi kuin Idilin asuinalueella ja sen lähistöllä sijaitsevien lukioiden, Naakkalassa yli 9. Idilin akateemisista tavoitteista ja kunnianhimesta kertoo, että juuri nämä kaksi koulua ovat hänen toivelistansa kärjessä, vaikka hänen kahdeksannen luokan kevätlukukauden keskiarvonsa ei näihin kouluihin vielä riitäkään. Idilin hakuvaihtoehdoissa näyttää yhdistyvän toive paitsi maantieteellisestä myös sosiaalisesta etäisyydestä omaan taustaan, hän *haluaa eroon* tutuista, samaa peruskoulua hänen kanssaan käyneistä nuorista. Hetkeä myöhemmin samassa haastattelussa Idil sanallistaa ajatuksensa vielä täsmällisemmin: hän haluaa ottaa etäisyyttä omaan etniseen ryhmäänsä. Esimerkissä Idil kertoo Lintulan lukiosta, joka edellisten lisäksi nousee haastattelussa esiin yhtenä hakuvaihtoehtona.

NL: Miks sä oot sitä Lintulaa suunnitellu?

Idil: Kosk mun kaveri on siel. (—) niin se on aika hyvä paikka.

NL: Se on suosittelut sitä?

Idil: Mmh. Kyllä.

NL: Mitä se on siit kertonu?

Idil: Et siel on hyvät opettajat ja sit siel voi opiskella. Ja sit sano et siellä ei oo ainakaan paljon sellaisii somalityyppisii tyyppjeä nii. Parempi.

NL: Onks se tärkeätä et ei oo somaleja?

Idil: ehh eihh kun

NL: Heh heh

Idil: Kyllä se ois vähän parempi jos ois vähän vähemmän somaleit kyllä. Tai niinku että hhh muuta taustasii.

NL: OK. Miks miksi sä aattelet et se on tärkeätä tai kivaa?

Idil: Parempi keskitty.

Somalitaustaiselle Idilille houkuttelevana lukiona näyttäytyy oppilaitos, jossa on vähemmän muita samantaustaisia nuoria. Katkelman perusteella muiden somalitaustaisten nuorten pieni määrä edustaa hänelle työrauhaa ja koulunkäyntiin keskittymisen mahdollisuutta. Idilin peruskoulussa somalitaustaisia oppilaita oli melko paljon ja useat heistä kuuluivat hänen kaveriporukkaansa. Koulun vilkas sosiaalinen elämä vie kenties Idilin ajatuksissa huomiota koulutyöstä ja näistä sosiaalisista kuvioista irtautuminen edesauttaisi tavoitteellista opiskelua. *Somalityyppisistä tyypeistä* puhuessaan Idil puhuu hymyillen ja henkäisee ulospäin ennen ”muuta taustasii” täsmennystään, mikä viestii, ettei aiheesta puhuminen ole hänelle täysin ongelmatonta.

Idil on varmasti tietoinen niistä negatiivisista ja rasistisista ennakkoluuloista, joita somalitaustaisiin nuoriin julkisessa keskustelussa liitetään (ks. esim. Peltola 2014, 234). Pesäeron tekeminen negatiivisesti määriteltyn maahanmuuttajakategoriaan (Peltola 2014, 231) saattaa olla ilmentymä sisäistetyistä rasismista tai reaktio omaan ryhmään liitettyyn rasistiseen stigmaan. Tarkoitus on irtautua siitä, mitä on tai mitä muut kaltaisistasi olettavat (ks. Tamboukou & Ball

2002). Maria Tamboukoun ja Stephen Ballin tutkimuksessa (mt.) nuoret rodullistetut brittitytöt kuvaavat toivettaan omasta alueestaan ja sen ihmisistä irtautumisesta lähes identtisin sanakäantein kuin Idil yllä. Omalle alueelle ei haluta jäädä, koska sieltä tunnetaan *kaikki* ja tuttujen kanssa ei haluta päätyä samaan kouluun, koska se *häiritsee opiskeluun keskittymistä*. Oma lähilukio Peurala edustaa Idilille sosiaalista liikkumattomuutta, kun taas keskustan koulut tarjoavat näkymän sosiaalisesta liikkuvuudesta niin maantieteellisesti kuin mentaalisestikin.

Toiveeseen tulevan koulun moninaisesta oppilasjoukosta viittaa myös toinen hyvin koulussa menestyvä ja akateemiselle koulutuspolulle lukion kautta tähtäävä nuori Hodan. Keskustelunaiheena haastattelussa on ollut se, haluaisiko hän hakeutua kouluun, jossa olisi suurimmaksi osaksi suomalaistaustaisia nuoria vai kouluun, jossa on paljon maahanmuuttotaustaisia.

Hodan: Mut mä en haluais paljon maahanmuuttajii, kosk... se riippuu, jotkut kyl halua opiskella, mut jotkut on taas niin ku, ei välitä siit koulust tai ei niin ku arvosta sitä mahdollisuutta, mikä niil on. Ni se voi niin ku vaikuttaa siihen koulunkäyntiin, et siel on oppilaita, jotka ei oikeesti välitä. Et puolet koulus oppilait ei välitä tai ei niin ku arvosta sitä mahdollisuutta tai mis paikas on, et molempia. Et se ois mun mielestä reiluu tai tälleen.

Hodan pohtii katkelmassa omaa paikkaansa sellaisessa koulussa, jossa on paljon maahanmuuttajia. Myös Hodanin sanoihin liittyvä sisäistetty ajatus maahanmuuttajaoppilaista ei-akateemisesti suuntautuneina. Sosiaalinen erottautuminen omasta viiteryhmästä mahdollistaa Idilille ja Hodanille kurottamisen kohti keskiluokkaisempia koulutuksen resursseja (Souto & Lappalainen 2024; Käyhkö 2013). Toive samanhenkisten, koulunkäyntiin vakavasti suhtautuvien oppilaiden pariin löytämisestä reaalistuukin molemmilla

valintoina, jotka suuntautuvat keskustan hyvämaineisiin, korkean sisäänpääsykynnyksen lukioihin, joissa maahanmuuttotaustaisia on selvästi vähemmän kuin heidän peruskouluissaan.

Vaikka valinta lukio- ja ammatillisen koulutuksen välillä oli yhteishaun aikaan selvä koulussa melko hyvin menestyville Idille ja Hodanille, tapahtui molempien hakotoiveissa muutoksia yhdeksännen luokan aikana. Yhteishaun jälkeen kevätlukukaudella tehdyssä haastattelussa Idil kertoo lopulta hakeneensa ensimmäisenä vaihtoehtonaan lähilukio Peuralaan, jonne hän vielä syksyllä nimenomaisesti ei halunnut. Peuralan lukioon hänen keskiarvonsa sopivasti riitti, samoin kolmantena vaihtoehtona olleeseen toiseen lähialueen lukioon. Lähilukioon hakemista Idil kommentoi kevään haastattelussa lakonisesti: ”Se oli vaan tossa. Sinne vaan.” Puskaradion merkitys nousee esiin Idilin lopullisessa valinnassa, sillä hän kertoi kavereidensa ehdottaneen Peuralaa.

Siinä missä Idilin valinta kohdistui lopulta lähimpään kouluun, täsmentyivät Hodanin suunnitelmat lukuvuoden aikana akateemiseen suuntaan. Vielä syksyn haastattelussa hän pohti monia eri vaihtoehtoja ja oli melko varma joko kaksoistutkintoon tai pelkkään ammatilliseen koulutukseen hakeutumisesta. Hodanille ratkaisevaksi syyksi hylätä suunnitelma kaksoistutkinnosta muodostui se, että hakuvaiheessa kaksoistutkintoon suuntaavat hakeutuvat nimenomaan ammatilliseen koulutukseen ja lukio-opinnot tehdään ammatillisen koulutuksen yhteistyölukiassa, jota ei siis voi itse valita. Hodanille oli kuitenkin tärkeää saada vaikuttaa juuri lukion valintaan, joten hän haki lopulta vain lukiokoulutukseen. Sekä Hodan että Idil joutuivat neuvottelemaan paikastaan ideaalina oppilaana keskiluokkaisen koulutettavuuden kentällä ja päätyivät samankaltaisten pohdintojen seurauksena erilaisiin lopputulemiin, Idil lähi(ö)lukioon ja Hodan

keskustan ylempään sisäänpääsykeskiarvon lukioon.

Yendemben hakutoiveissa yhdistyvät vanhempien toive sosiaalisesta erottautumisesta samantaustaisista nuorista ja toisaalta hänen oma toiveensa lukiosta, joka ei sijaitse lähellä omaa asuinalueita, ”vaan kaukana”, mieluiten kaupungin keskustassa.

NL: Sä sanoit että sun se hyvä kaveri on jo lukiossa, niin ootteko te puhunut sen kanssa siitä?

Yendembe: Joo me ollaan puhuttu. Se haluaisi että mä menisin sen lukioon, mun vanhemmat ei halua koska siellä on paljon [kansallisuuden nimi], heh.

Vaikka sanottu kuitataan lopuksi naurahduksella, Yendembe kertoi saman perustelun kevätlukukaudella tehdyssä haastattelussa ja ohjauskeskustelussa opinto-ohjaajan kanssa. Yendemben mukaan vanhempia eivät haitanneet maahanmuuttotaustaiset oppilaat ylipäätään, mutta nimenomaan samantaustaisia nuoria oli tarve välttää. Myös Yendemben vanhemmat olivat selvästi tunnistaneeet sosiaalisen erottautumisen omasta viiteryhmästä keskeiseksi keinoksi taata lapselleen menestyksenkäs koulupolku. Yendemben haaveissa siinsi ura juristina ja kimmoke toiveeseen oli alun perin tullut isältä.

Aineistossani vanhempien toiveet eivät useinkaan ohjanneet nuorten koulutusvalintoja aktiivisesti. Useimmat nuoret kertoivat vanhempiensa antavan heidän tehdä itse omat valintansa, joskin lukiokoulutuksen ensisijaisuuteen viitattiin muutamissa haastatteluisissa. Lukion valintaan vanhemmilla ei ollut suuria toiveita, kenties ainakin osittain siksi, ettei heillä itsellään ollut omakohtaista kokemusta lukiokoulutuksesta tai suomalaisesta koulutusjärjestelmästä ylipäätään (ks. myös Ball, Reay & David 2002; Munhall 2024). Myös Brendan Munhallin (mt.) aineistossa vastasaapuneet nuoret Ruotsissa saivat vanhemmiltaan useimmiten tällaista yleistä tukea

käytännöllisen tai yksityiskohtaisen tuen sijaan (ks. myös Peltola 2014, 104, 107–108; Souto & Lappalainen 2024).

Toiveena turvallinen opiskeluympäristö

Symbolisen väkivallan mekanismit kaventavat valintahorisonttia silloin, kun ei-valkoiseksi rodullistettu nuori pohtii, mikä koulutus tai työ on mahdollista hänelle tai hänen kaltaiselleen. He tekevät valintansa tiedostaen, etteivät kaikkien oppilaitosten sisäinen kulttuuri ja ilmapiiri välttämättä mahdollista heille turvallista opiskeluympäristöä. Souton tutkimuksessa (2016) maahanmuuttotaustaiset yhdeksäsluokkalaiset jaottelivat eri ammatillisen koulutuksen aloja sen mukaan, tulisivatko he siellä todennäköisesti hyväksytyiksi. Valintaa tehdessään he käyttivät taustatietonaan muiden nuorten kokemuksia oppilaitoksen ilmapiiristä. Tutkimukseeni osallistuneet, lukioon tähtäävät pääkaupunkiseudun nuoret valikoivat tulevaa oppilaitostaan paitsi sopivan sisäänpääsykeskiarvon, sijainnin ja maineen perusteella, myös muilta kulttuuria ilmapiirikertomuksia hyödyntäen. Useassa tutkimukseni haastattelussa esitettiin toive sellaisesta lukiosta, jonka oppilaisiin kuuluisi paitsi suomalaistaustaisia, myös paljon maahanmuuttotaustaisia oppilaita. Nuoret eivät halunneet olla ”ainoita huoneessa” vaan varmistua siitä, että oppilaitoksella on erilaisuuden sietokykyä ja kykyä kohdata ei-norminmukaista suomalaisuutta (Souto 2016, 53–56; Ahmed 2012, 39; Laaksonen ym. 2021). Seuraavassa esimerkissä Yendembe kuvailee juuri tätä toivetta.

NL: Mikä on muuttunu [hakutoiveissa]?

Yendembe: Mä en tii-, siis, okei tää on vähä tyhmää mutta ku mä menin netis, siis mun kaveri, se on nyt lukios ja se on sillee et se tietää kaikki lukiot.

Se sano mulle, et Lintulan lukio on sillee, siäl on enemmän suomalaisii ku maahanmuuttajii. Ni must tuntuu siltä, jos mä meen sin, mul tulee vähä yksinäinen olo. Vuorelan lukio on enemmän, siel on maahanmuuttajia ja suomalaisii, nii siks mä oon sillee et mä haluun nyt Vuorelan lukioon.

Ystäviensä kokemuksia hyödyntäen Yendembe päättelee, ettei hän tuntisi oloaan luontevaksi Lintulan lukion suomalaisvoittoisessa ympäristössä. Etnisesti moninaiseksi tiedetty, naapurikaupungissa sijaitseva Vuorelan lukio edustaa Yendemben mielikuvissa koulua, jossa on helppo löytää kaltaisiaan ja siten saada uusia ystäviä. Erilaisten nuorten hyvinvointia kartoittavien selvitysten mukaan maahanmuuttotautaiset nuoret tulevat suomalaistaustaisia nuoria useammin kiusatuiksi koulussa ja kokemukset yksinäisyydestä ovat heillä tavallisempia kuin suomalaistaustaisilla nuorilla (Matikka ym. 2014, Eid & Castaneda 2023). Myös nämä kokemukset kytkeytyvät heidän tekemiinsä koulutusvalintoihin.

Seuraavassa esimerkissä Hodan kertoo ajatuksiaan kouluvalinnasta. Hänkin toivoo, että tulevassa koulussa olisi sekä suomalaisia että maahanmuuttajia³. Kysyn, onko Hodanille väliä, onko tulevassa koulussa paljon vai vähän muita ”maahanmuuttajaoppilaita”.

Hodan: Mulle ei oo väliä, mut mä en haluais, mis ei olis ollenkaan maahanmuuttajia. Ja mä en haluais, mis on vain maahanmuuttajia. (– –) Mä oon ite maahanmuuttalainen, ni jos puhutaan, ei ne tajuais, minkälais olis vaan niin ku suomalaisten kaa ja tälleen. Tai mä en tiä, milt suomalaisist tuntuu. Mut siis jos puhutaan vaikka maahan-, meil on niin ku paljon yhtäläist ja tälleen, et ois kiva, et ne ois molemmat.

Hodanille muiden maahanmuuttotautaisien läsnäolo koulussa on tae siitä, että hänen on mahdollista löytää ihmisiä, joiden kanssa on paljon yhteistä ja jotka jakavat hänen kokemusmaailmansa. Hän myös arvelee, ettei itse ymmärrä suomalaistaustaisten nuorten

kokemuksia. Joukkoon kuuluminen on helppompaa, kun muihin on helppo samastua, mutta Hodanille mieluisin opiskeluympäristö on kuitenkin sellainen, jossa on sekä suomalais- että maahanmuuttotautaisia oppilaita. Hodan aloitti opiskelun Yendemben suomalaisvoittoiseksi mainitsemassa Lintulan lukiossa, mutta ei löytänyt sieltä paikkaansa.

Heti kun mä aloitin sen lukion, mä en vaan saanut sitä tunnetta, et joo mä haluan tähän kouluun. Silleen se ei vaan tuntunut silt, mut silti mä vaan jatkoin sitä koulua. Kaikki oli kivaa ja mulla on kiva luokanopettaja, kivoi kavereita ja tälleen. Meitä oli vaa aika vähän näitä maahanmuuttajia tai kaksikielisiä ihmisiä tai niinku niitä oli aika vähän. Ja sitten varsinkin mun luokassa oli aika vähän. Mä olin ainoa siellä ja se tuntui vähän niinku, se tuntui vähän, että mä olisi erilainen tai mä olisin niinku vähemmistö siellä.

Valkoisen, yksikielisen ja keskiluokkaisen suomalaisuuden normatiiviset piirteet ja ainokaisuuden kokemukset saivat Hodanin tuntemaan olonsa ulkopuoliseksi. Vaikka Hodan ei itse käytäkään sanaa *vähemmistöstressi* lukiokokemustaan kuvatessaan, tulkitseen hänen kertomuksensa kuvaavan sitä varsin konkreettisesti. Käsite kuvaa sitä kuormittavaa ja joskus vihamielistä sosiaalista ympäristöä, jonka vähemmistöön kuuluvan yksilön kohtaamat ennakkoluulot ja syrjintä luovat (Meyer, 2003). Ilmeisesti vääränlaisuuden tunne liittyi lukiokoulutukseen yleisemminkin, sillä syyslukukauden jälkeen hän päätyi keskeyttämään lukion ja aloittamaan opinnot ammatillisessa koulutuksessa. Vielä yhdeksännen luokan haastatteluissa hän kertoi, että ainakaan lähihoitajakoulutukseen hän ei aio hakeutua, silti ammatillisen koulutuksen alaksi valikoitui lopulta juuri se. Kolmannessa haastattelussa Hodan kertoi kuululleensa sosiaali- ja terveystieteiden alasta hyvää ystäviltaan ja perheenjäseneltään. Vanhemmat tukivat päätöstä ja rohkaisivat tyttärtä tekemään itselleen parhaaksi katsomansa

valinnan. Ensivaikutelma uudesta koulusta oli hyvin positiivinen, Hodan kertoo koulun tuntuneen ”kuin kodilta”.

Sitten se vaan, kun mä menin sinne, se tuntui, mulla ei ollut sellaista tunnetta, että mä en halua olla täällä. Se vaan tuntuu aika kiva nähdä erilaisia ihmisiä, suomalaisia, somalilaisia, arabeja, kaikkea, jotka on niinku, se ei ollut vaan porukka porukalla, kaikki oli yhdessä. Siellä oli mammoja, siel oli setiä, siellä oli nuorii tyttöjä, siellä oli kaikkii, tiedätkö sä, niinku erilaisia ihmisiä.

Ympäristön vaikutus lukiossa koetun ulkopuolisuuden tunteen sekä sote-alalla opiskelevien ja työskentelevien läheisten muodossa sai Hodanin arvioimaan valintaansa uudelleen. Siinä missä lukio osoittautui valkoiseksi ja epäluontevaksi paikaksi olla, sosiaali- ja terveysalan ammatillinen koulutus tuntui paikalta, jossa monenikäisten ja monenlaisista taustoista tulevien opiskelijoiden joukossa myös maahanmuuttotaustaisen nuoren on luontevaa olla. Esimerkit kuvaavat konkreettisella tavalla sitä helppouden ja itsestänselvyyden tuntua, joka normiin sopimiseen liittyy.

Tero Järvinen, Jenni Tikkanen ja Piia af Ursin (2023) nimittävät ylläkuvatun kaltaista tilannetta lahjakkaan oppilaan omaksi poisvalinnaksi (*self-exclusion*). He pitävät ilmiötä ongelmallisena, koska yksilön näkökulmasta koulutustavoitteiden madaltaminen heikentää todennäköisesti nuoren tulevaa asemaa työmarkkinoilla. Yhteiskunnallisella tasolla ilmiö saattaa rajata potentiaalisesti taitavaa työvoimaa eri aloilta, kun taas koulutusjärjestelmän näkökulmasta kyseessä on ilmeinen tasa-arvoa koskeva ongelma (mt.). Toisaalta *oma* poisvalinta edellyttäisi, että ympäristö ei työntäisi nuoria syrjään korkeamman sisäänpääsykynnyksen koulutuksesta, vaan sosiaalisen muutoksen sisältävä keskiluokkaiempi valinta olisi aidosti mahdollista tehdä. Lahjakkaan oppilaan eksklusio korkeamman sisäänpääsykynnyksen kouluista estää nuorta

pääsemästä niiden koulutuksellisten resurssien ääreen, jotka tukisivat kunnianhimoisissa tavoitteissa (Souto & Lappalainen 2024) ja näyttäytyy siten yhtenä symbolisen väkivallan ilmentymänä.

Eräs kouluvalintaan, ei-valkoiseksi rodullistamiseen ja tyttöyteen kytkeytyvä seikka on muslimityttöjen huivin käyttö. Huivi nousee esiin jollain tavalla useimmissa maahanmuuttotaustaisten tyttöjen koulutusvalintoja koskevissa tutkimuksissa (esim. Laaksonen, Niemi & Jahnukainen 2021). Omassa aineistossani selkeän esimerkin tulevan koulun reunaehdoista kertoo yhdeksännen luokan kevään haastattelussa Nasrin.

NL: Viimeks sä puhuit siitä, et olis kiva mennä semmoseen kouluun, missä kenenkää mielest ei oo mitää ihmeellistä jos vaik käyttää huivia. Oliko tää sulla nyt edelleen tärkeä kriteeri?

Nasrin: On, kosk kun me mentiin sinne Vuorelaan, et oli ihmiset ketkä käyttää, esim. somalilaiset oli siellä paljon, ni sit niillä se ei kiinnostanu käyttääks joku huivit vai ei. Ni koulu oli ihan neutraali. Niil ei kiinnosta oliko se tyttö vai poika. Esim. meillä on, ku mä vaan, esimerkki vessoihin, täs koulu on tyttö ja poika mut tos koulu oli ihan neutraali. Kuka menee sinne, ei kiinnosta.

(– –)

NL: Sukupuolineutraalit vessat, joo.

Nasrin: Tai sit muitaki asioita se oli ihan sukupuolineutraali. (– –) Kaikki tulee opiskelun takia sinne. Ei se oo ku peruskoulu tai yläaste, että.

NL: Mitä se sun mielest kertoo koulusta et tommoset asiat on huomioitu?

Nasrin: Se on ihan hyvin, kosk ehk ihmiset haluu, (– –) ne kiinnostaa vain niiden oma elämä tai niiden oma tahto. Ja ne ei kato, mitä ihmiset tekee sen vieressä.

Nasrin etenee kiinnostavasti huivin käyttämisen kuvailusta koulun WC-tilojen sukupuolineutraaliuteen ja sitä kautta koulun laajempaankin asenneilmastoon. Nasrinilla on aiempia kokemuksia kiusatuksi tulemisesta ja hän kertoo, että joissain kouluissa saatetaan vetää huivista liikuntatunnilla tai kommentoida sellaisen käyttöä, mutta naapu-

rikaupungissa sijaitsevassa Vuorellassa näin ei tapahdu. Nasrinin peruskoulussa vessat olivat sukupuolitetut, mutta Vuorelan sukupuoli-neutraalit vessat toimivat hänelle merkinä moninaisuuden ymmärtämisestä. On kiinnostavaa pohtia, millaiset muut asiat voivat uudessa ympäristössä viestiä nuorelle, että hän on tervetullut joukkoon – ja toisaalta, millaiset asiat kertovat siitä, että tässä ympäristössä viihtyäkseen on parasta mahtua normiin. Esimerkki kertoo myös vahvaa viestiä oppilaitoksissa tapahtuvan yhdenvertaisuustyön puolesta: panostus yhden vähemmistön turvallisuudentunteeseen saattaa versoa hyvää muihinkin vähemmistöryhmiin kuuluville.

Sohailankin haastattelussa huivin käyttäminen nousee esimerkiksi ulkopuolisuuden tai ainokaisuuden kokemuksesta ja toisaalta olemisen helppoudesta silloin, kun koulu on etnisesti ja uskonnollisesti moninainen.

NL: Onks helppo kuulua joukkoon täällä koulussa?
Sohaila: On. Tosi helppoa. Siel [kaupunki Itä-Suomessa] mä yritin olla enemmän niin ku luokkalaiset, mä just kuuluisin siihen joukkoon. Mut täällä mä pystyn olla enemmän just itteni.

NL: Mm. Mitä se tarkoitti se, et sä yritit olla enemmän niin ku ne muut?

Sohaila: Just pukeutuminen ja sillee. Sillon mä en kauheesti, mä oon aina pitäny mun huivii, mä oon seittemän vuotiaasta asti, mä oon ite halunnu. Mut tiiäksä joskus tuntu vaan ärsyttävält, ku kaikil noil muil ei ollu ja mä olin siel vaan yksin koko koulus. Meillä oli kaks tyttöö, minä ja tää yks toinen ja kutosel se otti sen huivin pois, nii mä olin sillon kokonaan yksin. Mut nytte tääl on joka puolel.

Muslimityttöjen huivi on otollinen kohde sukupuolis-etniselle rasismille (Mäkelä ym. 2019; Witte 2018, 1429). Tutkimusten mukaan kokemukset rasismista ja syrjinnästä ovat tavallisimpia niin sanotuilla ensimmäisen sukupolven maahanmuuttotautaisilla nuorilla (esim. Zacheus, Kalalahti & Varjo 2017), joihin minunkin tutkimukseeni osallistuvat tytöt suurimmaksi osaksi lukeutuvat. Huivin

käyttö nousi haastatteluissa esiin usein juuri silloin, kun nuoret kertoivat ulkopuolisuuden kokemuksistaan tai kohtaamastaan rasismista joko koulussa tai sen ulkopuolella. Ne maahanmuuttotautaiset nuoret, jotka ulkonäön perusteella tunnistetaan kuuluvaksi vähemmistöön, kokevat eniten syrjintää ja suoraa rasismia (Mäkelä ym. 2019, 271). Huutelua huivista tai ihonväristä nämäkin nuoret olivat kohdanneet erityisesti metroasemilla ja busseissa.

Turvallisuuden ja turvattomuuden teemat nousivat esiin myös kertomuksissa vanhempien toiveista. Afganistanilaistaustainen Sohaila kertoi useimpien kavereidensa valinneen erään lähistöllä sijaitsevan lukion, koska ”niitten vanhemmat pakotti ne tänne, ku se on lähellä”. Myös Sohailan omat vanhemmat kannustivat häntä hakemaan lähellä sijaitseviin lukioihin. Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu maahanmuuttajavanhempien toivovan että etenkin tytöt pysyttelisivät lähellä kotia opiskellessaan (Mäkelä ym. 2019, 282; Feliciano & Rumbaut 2007, 1092). Osa tutkimukseni nuorista kertoi vanhempiensa toivovan lapselleen helpompaa arkea myöhäisempien aamuhäätysten ja lyhyempien koulupäivien muodossa. Toisaalta tuttuus houkuttaa: kotia ympäröivän alueen ihmiset, koulut ja reitit tunnetaan ja uuteen opiskeluympäristöön siirtyminen sisältää siten vähemmän riskejä (Reay ym. 2005, 86). Pääkaupunkiseudulla oman alueen ulkopuolella sijaitseviin kouluihin kulkeminen vaatii joskus pitkiäkin matkoja julkisissa liikennevälineissä, joissa tiedetään etenkin näkyviin vähemmistöihin kuuluvien ja erityisesti nuorten ja naisten kohtaavan paljon avointa rasismia (Niemelä 2003, 109). Pelko rasismin kohteeksi joutumisesta koulumatkoilla saattaa osaltaan lisätä nuorten haluttomuutta hakea asuinalueensa ulkopuolella sijaitseviin oppilaitoksiin.

Vanhempien hyvää tarkoittavien toiveiden ja ympäröivän yhteiskunnan rasismin seu-

rauksena koulussa hyvin menestyvät nuoret saattavat pysytellä huono-osaisuutta kohtavien alueiden lukioissa, vaikka koulumenestys mahdollistaisi sisään pääsyn keskiluokkaiseman alueen kouluun ja siten suomalaisessa yhteiskunnassa helpommin sosiaalisesti ja kulttuuriseksi pääomaksi muuntuvien resurssien ääreen. Toisaalta opiskelu oman alueen lukiossa saattaa mahdollistaa nuorille toisenlaista kulttuurista pääomaa, kuten (moni)kielellistä pääomaa (Yosso 2005) ja tunteen joukkoon kuulumisesta.

Johtopäätökset ja pohdinta

Olen kuvannut edellä maahanmuuttotoustaisten tyttöjen perusteluja omille peruskoulun jälkeisille koulutusvalinnoille ja pyrkinyt selvittämään, millaisiin rakenteellisiin seikkoihin valinnat kytkeytyvät. Haastatteluaineistojen analyysissä olen keskittynyt siihen, kuinka nuoret ilmentävät valinnoillaan suhtautumistaan omaa taustaansa koskeviin rodullistaviin käsityksiin ja kuinka he pyrkivät löytämään opiskelupaikaksi oppilaitoksen, jossa heidän ei tarvitse kokea vähemmistöstressiä esimerkiksi uskontonsa ja ulkonäkönsä suhteen. Esitän, että symbolisen väkivallan mekanismien seurauksena kiinnostavina opiskelupaikkoina nähdään erityisesti sellaiset oppilaitokset, jotka tiedetään turvalliseksi opiskelutiloiksi myös niille nuorille, jotka eivät mahdu yhteiskunnan normatiivisiin odotuksiin.

Yksilöiden luokittelu maahanmuuttotoustaisten tyttöjen kategoriaan on väistämättä yksinkertaistavaa ja tiettyjä tekijöitä etualalle nostavaa. Tutkimusaiheen valinnassa, osallistujien etsinnässä ja aineiston analyysissä olen pyrkinyt kunnioittamaan yksilöiden itsemäärittelyä ja myös pohtimaan, miten koulu instituutiona heidät näkee, kohtaa ja määrittelee. Keskityin tässä artikkelissa nimenomaan ei-valkoisiksi kategorisoitui-

hin tyttöihin, mikä rajasi aineistosta ulos esimerkiksi viron- ja venäjänkieliset tytöt, maahanmuuttotoustaisten pojat sekä nuoret, joiden vanhemmista vain toinen on suoma-laistaustainen ja jotka ulkonäkönsä perusteella rodullistetaan ei-valkoisiksi. Heidänkin koulutusvalintoihinsa kytkeytyviä seikkoja olisi tarpeen tutkia tarkemmin. Vaikka tutkimukseeni osallistuneet tytöt ovat monessa mielessä aktiivisia toimijoita, jotka tekevät harkittuja ja tietoisia valintoja, navigoivat he silti yhteiskunnassa, joka jatkuvasti kategorisoi ja toiseuttaa heitä tiettyyn lokeroon.

Maahanmuuttotoustaisten tyttöjen tilastollisesti poikia vahvempi todennäköisyys hakeutua lukiokoulutukseen on todettu aiemmassa tutkimuksessa (Kalalahti ym. 2019), eivätkä tämän tutkimuksen tytöt eronneet tästä tendenssistä. Tilastollisesti osoitettu maahanmuuttotoustaisten nuorten ja etenkin tyttöjen koulutusoptimismi ei aina kannata heitä korkeakoulutuksen suuntaan (Souto & Lappalainen 2024), kuten Hodanin koulutusvalinnassaan tekemä täyskäännös osoittaa. Tämän tutkimuksen keskeinen tulos onkin se, että tyttöjen koulutusvalintaa rajaavat rakenteelliset seikat, kuten kouluympäristön valkonormatiivisuus. Lisäksi ennakkoluulot, kuten maahanmuuttotoustaisten nuorten näkeminen akateemisesti huonosti pärjäävinä, edellyttävät etnisiin ja uskonnollisiin vähemmistöihin kuuluvilta nuorilta reaktiota; joko oman ryhmän pariin kiinteämmin asettumista tai siitä etäisyyden ottamista.

Toisin kuin esimerkiksi Kurjen (2008) tutkimuksessa, näitä nuoria eivät tiettyyn suuntaan ohjanneet niinkään koulun aikuiset vaan keskiluokkaisen ja valkoisen suomalaisuuden normi lukioissa ja nuorten sosiaaliset verkostot. Toisen asteen koulutusvalinnat kaventuivat kunnianhimoisilla tytöillä niihin oppilaitoksiin, joissa oli riittävästi muita maahanmuuttotoustaista oppilaita. Valintojen kaventuminen rodullistamisen prosessien ja

symbolisen väkivallan tuloksena vähentää yksilöiden mahdollisuuksia sosiaaliseen liikkuvuuteen, lisää koulutuksen epätasa-arvoa ja uusintaa syrjiviä rakenteita.

Tutkimukseni tytoillä on yhtäältä tarve erottautua sosiaalisesti omasta taustastaan ja alueestaan, toisaalta toive päätyä etnisesti tarpeeksi moninaiseen ympäristöön, jossa ei joudu edustamaan ”erilaisuutta” yksin ja jossa on mahdollista tuntee kuuluvansa joukkoon. Munhall (2024) kuvaa tähän jännitteeseen liittyviä seikkoja ”push and pull” -tekijöiksi, jotka edellyttävät maahanmuuttotaustaisilta nuorilta jonkinlaista neuvotteluprosessia. Tutkimukseni nuoret yrittävät luoda koulutuspolulle sosiaalisen muutoksen mahdollisuuden tähtäämällä korkeamman sisäänpääsykynnyksen lukioihin, mutta ympäristö työntää heidät takaisin, kuten Hodanin ja Idilin kertomuksissa, joissa korkean sisäänpääsykynnyksen kouluihin pyrkiminen vaihtuu matalan sisäänpääsykynnyksen kouluun päättämiseen. Jos uudessa opiskeluympäristössä ei voi tuntee oloaan kotoiseksi ja luontevaksi, täytyy etsiä koulu, jossa mahtuu olemaan oma itsensä.

Nuoren arjessaan kohtaama valkoisen suomalaisuuden normatiivi ja käsitykset siitä, millaiseen kouluyhteisöön hän voi luontevasti solahtaa, ohjaavat koulutusvalintojen tekemistä ja rajaavat siten yksittäisen nuoren ulottuvilla olevia mahdollisuuksia. Samalla kun oppilaanohjaus korostaa oppilaan autonomisuutta, jättää se huomiotta ne vähemmistöpositiot, joista nuori toiselle asteelle ponnistaa. Sara Juvosen ja muiden (2023) mukaan eriarvoistavien rakenteiden tunnistaminen on tärkeää, jotta niitä voidaan haastaa. Tutkimukseni perusteella toisen asteen koulutusvalintaan liittyviä eriarvoistavia rakenteita ei kuitenkaan vielä tunnisteta edes sellaisissa kouluissa, joissa oppilaista merkittävä osa on jo pitkään ollut maahanmuuttotaustaisia ja henkilökunnalla siten on keskimääräistä

enemmän kokemusta kielellisesti ja kulttuurisesti moninaisten nuorten kohtaamisessa ja ohjaamisessa. Koulutuksen yhdenvertaisuuden näkökulmasta on tärkeää tunnistaa sukupuolittavien ja toiseuttavien rakenteiden merkitys koulutusvalinnoissa ja laajemmin yksilöiden sosiaalisessa liikkuvuudessa.

Jos hyvin koulussa menestyvät, ei-valkoiset tytöt eivät löydä paikkaansa sisäänpääsykeskiarvoltaan parhaaseen kolmannekseen sijoituvista lukioista, valikoituvat he jatkossakin tiettyihin oppilaitoksiin, joissa maahanmuuttotaustaisia nuoria on paljon. Tällöin ratkaisut peruskoulunjälkeisestä koulutuksesta tehdään ensisijaisesti muun kuin koulumenestyksen perusteella, tässä tapauksessa nimenomaisesti ihonväriin, kieleen ja uskontoon liittyvien taustatekijöiden perusteella. Tämä puolestaan saattaa osaltaan aiheuttaa lukiokentän hierarkisoitumista ja jakaa erilaisista taustoista tulevat nuoret entistäkin tiukemmin erillisille elämänalueille myös toisen asteen opintojen vaiheessa.

Kiitokset

Tutkimuksen on rahoittanut Koneen Säätiö.

Viitteet

- 1 Tutkimusluvat on pyydetty kyseisen kunnan opetustoimesta ja jokaiselta nuorelta erikseen. He kaikki olivat haastatteluhetkellä yli 15-vuotiaita, joten heidän oma suostumuksensa riitti osallistumiseen. Tutkimuksen teon kaikissa vaiheissa on noudatettu Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) tutkimuseettistä ohjeistusta.
- 2 Viimeksi mainittujen lähtömaat on tarkoituksella kuvattu epätarkasti tunnistettavuuden välttämiseksi.
- 3 Nuorten puheessa maahanmuuttaja on tavallisin ei-suomalaistaustaisiin ihmisiin viittaava nimitys. Käytin itsekin sitä ensimmäisissä haastatteluissa usein, joskus tiedostamattani, joskus tietoisesti puhuakseni nuorten kanssa heille tutuilla käsitteillä.

Lähteet

- Ahmed, Sara (2012) *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*. Duke University Press.
- Ball, Stephen J., Reay, Diane, & David, Miriam (2002) "Ethnic Choosing": Minority ethnic students, social class and higher education choice. *Race Ethnicity and Education* 5 (4), 333–357. <https://doi.org/10.1080/1361332022000030879>
- Ball, Stephen J. & Vincent, Carol (1998) 'I Heard It on the Grapevine': 'Hot' knowledge and school choice. *British Journal of Sociology of Education* 19 (3), 377–400. <https://doi.org/10.1080/0142569980190307>
- Bernelius, Venla & Huilla, Heidi (2021) *Koulutuksellinen tasa-arvo, alueellinen ja sosiaalinen eriytyminen ja myönteisen erityiskohtelun mahdollisuudet* (Valtioneuvoston julkaisuja 2021:7). <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/162857> (Viitattu 12.4.2024.)
- Bourdieu, Pierre (1986) The forms of capital. Teoksessa John Richardson (toim.) *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood.
- Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (1977) *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications.
- Brunila, Kristiina & Hakala, Katariina & Lahelma, Elina & Teittinen, Antti (2013) *Ammatillinen koulutus ja yhteiskunnalliset eronteot*. Gaudeamus Helsinki University Press.
- Eid, Mona & Castaneda, Anu (2023) *Ulkomaalaistaustaisten nuorten hyvinvointi tutkimusten ja tilastojen valossa*. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 73. https://tietoanuorista.fi/wp-content/uploads/2023/05/Ulkomaalaistaustaisten-nuorten-hyvinvointi-tutkimusten-ja-tilastojen-valossa_FINAL.pdf (Viitattu 12.4.2024.)
- Feliciano, Cynthia & Rumbaut, Rubén G. (2005) *Gendered Paths: Educational and Occupational Expectations and Outcomes Among Adult Children of Immigrants* (SSRN Scholarly Paper 1881913).
- Haiikkola, Lotta (2012) Monipaikkainen nuoruus: Toisen sukupolvi, transnationaalisuus ja identiteetit. Helsingin yliopisto.
- Herr, Kathryn & Anderson, Gary (2003) Violent youth or violent schools? A critical incident analysis of symbolic violence. *International Journal of Leadership in Education* 6 (4), 415–433. <https://doi.org/10.1080/1360312032000150779>
- Huilla, Heidi (2022) *Kaupunkikoulut ja huono-osaisuus*. Helsingin yliopisto.
- Huilla, Heidi & Peltola, Marja & Kosunen, Sonja (2021) Symbolinen väkivalta huono-osaisten alueiden kaupunkikouluissa. *Sosiologia* 58 (3), Article 3.
- Juva, Ina (2019) *Who can be 'normal'? Constructions of normality and processes of exclusion in two Finnish comprehensive schools*. Helsingin yliopisto.
- Juvonen, Sara & Oittinen, Riikka & Huilla, Heidi & Kosunen, Sonja & Peltola, Marja & Luoma, Tiina (2023) Kieli kulttuurisena pääomana perusopetuksen kentällä: Yhteiskuntaluokan tekeminen koulun arjessa. Teoksessa Mira Kalalahti & Heikki Silvennoinen & Janne Varjo & Minna Vilkmann (toim.) *Koulutus ja yhteiskuntaluokka*, 187–209. Tampere University Press. <https://doi.org/10.61201/tup.865>
- Järvinen, Tero & Tikkanen, Jenni & af Ursin, Piia (2023) The Significance of Socioeconomic Background for the Educational Dispositions and Aspirations of Finnish School Leavers. Teoksessa Martin Thrupp & Piia Seppänen & Jaakko Kauko & Sonja Kosunen (toim.) *Finland's Famous Education System: Unvarnished Insights into Finnish Schooling*, 243–256. Springer Nature. https://doi.org/10.1007/978-981-19-8241-5_15
- Kalalahti, Mira & Varjo, Janne & Zacheus, Tuomas & Kivirauma, Joel & Mäkelä, Marja-Liisa & Saarinen, Minna & Jahnukainen, Markku (2017) Maahanmuuttajataustaisten nuorten toisen asteen koulutusvalinnat. *Yhteiskuntapolitiikka* 82 (1), 33–44.
- Kalalahti, Mira & Zacheus, Tuomas & Laaksonen, Linda Maria & Jahnukainen, Markku (2019) Toiselle asteelle ja eteenpäin. Eriytyvät toisen asteen koulutuspolut. Teoksessa Markku Jahnukainen & Mira Kalalahti & Joel Kivirauma (toim.) *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotaustaiset nuoret ja koulutus*. Gaudeamus.
- Kurki, Tuuli (2008) Sukupuolittuneita ja rodullistettuja koulutusreittejä: Maahanmuuttajataustaiset tytöt siirtymässä toisen asteen koulutuksiin. *Nuorisotutkimus* 26 (3), 26–51.
- Käyhkö, Mari (2013) Hivuttautuen kohti vierasta maailmaa. Työläistyttöjen tie yliopistoon. *Nais-tutkimus* 26 (1), 19–31.
- Laaksonen, Linda Maria & Niemi, Anna-Majja & Jahnukainen, Markku (2021) Study Counselling Experiences and Educational Choice-Making of Girls with Migrant Backgrounds in the Context of Finnish General Upper Secondary Education. Teoksessa Maria A. Vogel & Linda Arnell (toim.) *Living Like a Girl*, 147–163. Berghahn Books.
- Laaksonen, Linda Maria (2024) Korkeakoulutukseen hakeutuminen ja eriarvoisuus: Etnografinen tutkimus lukiolaisten korkeakoulutukseen hakeutumisen strategioista. Helsingin yliopisto.
- Matikka, Anni & Luopa, Pauliina & Kivimäki, Hanne & Jokela, Jukka & Paananen, Reija (2014) *Maa-*

- hanmuuttajataustaisten 8. ja 9.-luokkalaisten hyvinvointi—Kouluterveyskysely 2013*. THL. <https://www.julkari.fi/handle/10024/116720> (Viitattu 12.4.2024.)
- Meyer, Ilan H. (2003) Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: Conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin* 129, 674–697.
- Munhall, Brendan (2024) *Bounded Horizons: A study of upper secondary school choice for newly arrived students*. Stockholm University.
- Mäkelä, Marja-Liisa & Kalalahti, Mira (2023) Negotiated, Given and Self-Made Paths: Immigrant Origin Girls and Post-compulsory Educational Transition in Finland. Teoksessa Martin Thrupp & Piia Seppänen & Jaakko Kauko & Sonja Kosunen (toim.) *Finland's Famous Education System*, 335–349. Springer Nature Singapore. https://doi.org/10.1007/978-981-19-8241-5_21
- Mäkelä, Marja-Liisa & Kalalahti, Mira & Peura, Marja (2019) Tyttöjen tulevaisuus. Sukupuoli, etninen erilaisuus ja koulutusvaihtoehdot. Teoksessa Markku Jahnukainen & Mira Kalalahti & Joel Kivirauma (toim.) *Oma paikka haussa. Maahanmuuttotataustaiset nuoret ja koulutus*. Gaudeamus.
- Niemelä, Heli (2003) Erottautumista ja ystävyyttä: Somalialaistytöiden käsityksiä ja kokemuksia suomalaisista tytöistä. Teoksessa Päivi Harinen (toim.) *Kamppailuja jäsenyyksistä: Etnisyys, kulttuuri ja kansalaisuus nuorten arjessa*, 91–121. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 38.
- Peltola, Marja (2014) *Kunnollisia perheitä: Maahanmuutto, sukupolvet ja yhteiskunnallinen asema*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 147.
- Rastas, Anna (2005) Rasismi: oppeja, asenteita, toimintaa ja seurauksia. Teoksessa Anna Rastas & Laura Huttunen & Olli Löytty (toim.) *Suomalainen vieraskirja. Kuinka käsitellä monikulttuurisuutta*, 69–116. Tampere: Vastapaino.
- Reay, Diane & David, M. E., & Ball, S. J. (2005) *Degrees of Choice: Class, Race, Gender and Higher Education*. Trentham Books.
- Reay, D. & Davies, Jacqueline & David, Miriam, & Ball, Stephen (2001) Choices of Degree or Degrees of Choice? Class, 'Race' and the Higher Education Choice Process. *Sociology* 35, 855–874. <https://doi.org/10.1017/S0038038501008550>
- Riitaoja, Anna-Leena (2013) *Toiseuksien rakentuminen koulussa. Tutkimus opetussuunnitelmista ja kahden helsinkiläisen alakoulun arjesta*. Helsingin yliopisto.
- Salmela-Aro, Katariina & Chmielewski, Anna (2019) Socioeconomic Inequality and Student Outcomes in Finnish Schools. Teoksessa Louis Volante & Sylke V. Schnepf & John Jerrim & Don A. Klinger (toim.) *Socioeconomic Inequality and Student Outcomes. Cross-National Trends, Policies, and Practices*, 153–168. Springer. https://doi.org/10.1007/978-981-13-9863-6_9
- Seikkula, Minna & Hortelano, Pauline (2021) Arjen rasismi ja rasisminvastaisuus arjessa. Teoksessa Suvi Keskinen & Minna Seikkula & Faith Mkwesha (toim.) *Rasismi, valta ja vastarinta*. Helsinki: Gaudeamus.
- Siekinen, Kirsi (2017) *Koulutuksellisen tasa-arvon diskurssit ja toimijat peruskoulun tuntijakouudistuksessa*. Jyväskylän yliopisto.
- Skeggs, Beverley & Jakonen, Mikko & Lahikainen, Lauri & Anttila, Anu-Hanna (2014) *Elävä luokka*. Tampere: Vastapaino.
- Souto, Anne-Mari (2016) Etnistyyvät toisen asteen koulutusvalinnat. *Nuorisotutkimus* 2016 (4), 47–57.
- Souto, Anne-Mari (2020) Väistelevää ohjausta – Opinno-ohjauksen yksin jättävät käytännöt maahanmuuttotataustaisten nuorten parissa. *Kasvatus* 51 (3), 317–329.
- Souto, Anne-Mari & Lappalainen, Sirpa (2024) Irtiottoja, navigointia, pärjäämisen pakkoa: Intersektionaalinen lähiluku rodullistamista kohtaavien nuorten reiteistä yliopistoon. *Kasvatus* 55 (3), 272–287.
- Tamboukou, Maria & Ball, Stephen (2002) Nomadic Subjects: Young black women in Britain. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education* 23 (3), 267–284. <https://doi.org/10.1080/0159630022000029777>
- Teräs, Marianne & Lasonen, Johanna & Cools, Carine (2015) Maahanmuuttotataustaiset nuoret koulutuksen siirtymässä: Viranomaisten ja nuorten näkökulmat. *Ammattikasvatuksen aikakauskirja* 17 (3), Article 3.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Witte, Nils (2018) Responses to stigmatisation and boundary making: Destigmatisation strategies of Turks in Germany. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 44 (9), 1425–1443. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1398077>
- Yosso, Tara J. (2005) Whose culture has capital? A critical race theory discussion of community cultural wealth. *Race Ethnicity and Education* 8 (1), 69–91. <https://doi.org/10.1080/1361332052000341006>
- Zacheus, Tuomas & Kalalahti, Mira & Varjo, Janne (2017) Cultural minorities in Finnish educational opportunity structures. *Finnish Journal of Social Research* 10 (2), Article 2. <https://doi.org/10.51815/fjsr.110772>

Kodin merkityksellisyys, haavoittuvuus ja ristiriitaisuus – perhehoitoon sijoitettujen lasten kokemuksia kodista

Kati Kallinen

Artikkelissa tutkitaan, millaisia kokemuksia perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla on kodista henkilökohtaisen elämän ja kuulumistyön käsitteiden näkökulmista. Aineiston muodostavat 16:n perhehoitolapsen haastattelut, jotka toteutettiin heidän sijaiskodeissaan. Tutkimuksessa on huomioitu eettiset kysymykset ja tutkimusaiheen sensitiivisyys. Perhehoitolasten kokemukset kodista jäsenyivät kolmeen teemaan: kodin monipaikkaisuus ja ajallisuus, kodin turvallisuus ja turvattomuus sekä kodin muutokset ja pysyvyys. Kokonaisuudessaan teemat tekevät näkyväksi kodin merkityksellisyyttä, haavoittuvuutta ja ristiriitaisuutta perhehoitoon sijoitettujen lasten elämässä. Sijoitettujen lasten hyvinvoinnin edistämiseksi on mahdollista ja tärkeää tutkia lasten kokemuksia kodista henkilökohtaisen elämän ja kuulumistyön käsitteiden avulla. Ammattilaisten on tärkeää tunnistaa ja huomioida kodin moniulotteinen merkitys sijoitettujen lasten ja myös nuorten hyvinvoinnille heidän henkilökohtaisessa elämässään ja kuulumistyön näkökulmasta.

Asiasanat: perhehoito, lapsi, koti, haastattelu, kuuluminen

Lastensuojelun asiakkaina olevien lasten ja nuorten omakohtaisia kokemuksia sijaishuollosta on tärkeää kuulla tutkimuksessa (ks. Enroos 2016; Laakso & Enroos 2016; Laakso 2019). Aihe on ajankohtainen myös yhteiskunnallisesti, sillä julkisuudessa on noussut esiin huoli sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvoinnista (esim. Kääriälä & Hiilamo 2023). Sosiaali- ja terveysministeriö on käynnistänyt lastensuojelun lainsäädännön kokonaisuudistuksen (Valtioneuvosto 2023), jonka myötä tullaan tarkastelemaan myös sijaishuollon toimivuutta. Sijaishuollon palvelut eivät nykyisellään pysty kaikilta osin vastaamaan lasten ja nuorten tarpeisiin (Hoikkala ym. 2023).

Artikkelissa tarkastellaan, millaisia kokemuksia perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla on kodista henkilökohtaisen elämän (Smart 2007) ja kuulumistyön käsitteiden (Kuurne & Vieno 2022) näkökulmista. On kiinnostavaa tarkastella perhehoitolasten kokemuksia kodista, koska heidät on otettu huostaan ja sijoitettu uuteen kotiin. Koti käsitteenä läpäisee artikkelin tutkimusaiheena, aineistonkeruun paikkana ja teoreettisena käsitteenä sekä tuloksina. Koti ja perhesuhteet myös kietoutuvat toisiinsa. Tässä artikkelissa kodilla tarkoitetaan sijoitettujen lasten entistä, nykyistä ja myös tulevaa kotia ja huomioidaan siten sijoitettujen lasten elämässä läsnä oleva kodin monipaikkaisuus.

Artikkelissa tutkitaan sijoitettujen alakouluikäisten lasten kokemuksia. Sijoitettujen lasten ja nuorten kokemukset eroavat toisistaan, mutta niissä on myös yhtäläisyyksiä saman- ja eri-ikäisten tilanteissa. Nuorten kohdalla korostuvat erityisesti sijoitusten katkeaminen ja itsenäistymistä koskevat huolet (Laakso 2019; Driscoll 2019; Torbenfeldt Bengtsson & Mølholt 2018). Artikkelin perustuu sosiologisen lapsuudentutkimuksen ajatukseen lapsista ja nuorista aktiivisina toimijoina ja oman elämänsä asiantuntijoina.

Lapsuus ja nuoruus itsessään ovat arvokkaita elämänvaiheita, eivätkä vain välivaiheita kohti aikuisuutta. (James ym. 1998; Cater & Øverlien 2014; Fattore & Mason 2017.) Lasten ja nuorten kokemukset ja toiveet ovat kuitenkin edelleen näkymättömiä yhteiskunnallisessa päätöksenteossa ja tutkimuksessa (Brunila & Lundahl 2020; O'Reilly & Dogra 2017; Simonen 2019).

Tutkimuksessa keskitytään huostaanotettuihin ja perhehoitoon sijoitettuihin lapsiin, joiden perhehoito on järjestetty joko sukulaisperheessä tai niin sanotussa vierasperheessä. Huostaanoton taustalla on lapsen kasvun ja kehityksen vakava vaarantuminen esimerkiksi vanhempien ongelmallisen päihteidenkäytön, mielenterveysongelmien tai perheväkivallan takia (Heino ym. 2016). Lapsi voidaan sijoittaa joko perhehoitoon tai laitoshuoltoon, joista perhehoitoa pidetään ensisijaisena. Lapsella on oikeus pitää yhteyttä biologisiin perheenjäseniinsä huostaanoton aikana. Huostaanotto on aina voimassa toistaiseksi ja tavoitteena on perheen jälleenyhdistäminen. (Lastensuojelulaki 417/2007.)

Suomessa on toteutettu tutkimuksia sijaishuollosta lasten ja nuorten näkökulmista (esim. Hämäläinen 2012; Laakso 2019; Laakso & Enroos 2016). Esimerkiksi Riitta Laakso ja Rosi Enroos (2016) ovat tarkastelleet sijaishuoltopaikkaan tuloa eri osapuolten näkökulmista ja huomioineet sijoituksiin liittyviä siirtymävaiheita. Laakso (2019) on tutkinut sijoitettujen nuorten kokemuksia sijaishuollosta ja toistuvista sijoituksista. Ruotsissa Lena Hedin (2014, 2017) on tutkinut sijaishuoltoa nuorten näkökulmasta tarkastellen sijaishuollon arkea, kuulumisen kokemuksia ja nuorten elämää sävyttäviä useita muutoksia. Tanskassa Tea Torbenfeldt Bengtsson ja Anne Kirstine Mølholt (2018) ovat selvittäneet sijaishuollosta lähdössä olevien nuorten kuulumisen tunteen kokemuksia, perhesuhteita ja sidoksia paikkoihin. Tutkimuksia on myös

sijoitettujen lasten ja nuorten kokemuksista sukulaissijaiskodeista (esim. Farmer, Selwyn & Meakings 2013; Gottzén & Sandberg 2017; Wellard ym. 2017) ja näkemyksistä heidän suhteistaan sosiaalityöntekijöihinsä (Hultman & Wissö 2023) sekä sijoituspaikkojen vaihtumisesta (Driscoll 2019). Artikkelikiinnitty keskusteluihin lasten ja nuorten tutkimushaastatteluiden erityisyydestä ja haastattelemisesta tutkittavien kotiympäristössä (Bushin 2007) sekä sensitiivisen aiheen tutkimisesta (Cater & Øverlien 2014).

Sijoitettujen lasten ja nuorten kokemuksissa on yhtäläisyyksiä niihin lapsiin ja nuoriin, joilla on elämässään kotiin ja perhe-suhteisiin liittyviä haavoittavia muutoksia. Erityisenä piirteenä sijoitettujen lasten ja nuorten tilanteissa voidaan kuitenkin pitää julkisen vallan tekemää interventiota heidän elämässään sekä sitä, miten muutto kodista toiseen on tapahtunut lastensuojelun viranomaistoimien seurauksena. (Laakso 2019.) Sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla voi olla puutteita toimivista sosiaalisista verkostoista elämässään (Torbenfeldt Bengtsson & Møhlolt 2018). Siirtyminen sijaishuoltoon herättää lapsissa ja nuorissa tunteita ja jännitteitä. Sijaishuoltoon saapuessaan he ovat konkreettisesti itselleen entuudestaan vierailloilla ovilla. Lasten ja nuorten perhe-suhteista tulee myös vahvasti säädelyä toimintaa (Vierula 2016; Enroos 2016), kun he voivat tavata biologisia perheenjäseniään esimerkiksi vierailemalla entisissä kodeissaan, uusissa kodeissa tai ammattilaisten järjestämissä tapaamispaikoissa. Heidän elämäänsä tulee myös uusia ihmisiä ilman heidän omaa valintaansa (Laakso & Enroos 2016).

Artikkeli tuottaa uutta tietoa kotiin liittyvistä kokemuksista erityisesti perhehoidon kontekstissa. Tutkimuksessa annetaan ääni erityisesti perhehoidossa asuville lapsille aikuisten näkemysten sijaan (ks. James, Jenks & Prout 1998; Cater & Øverlien 2014).

Koti, henkilökohtainen elämä ja kuulumistyön käsite

Lähestyn perhehoitolasten kokemuksia kodista henkilökohtaisen elämän (Smart 2007) ja kuulumistyön (Kuurne & Vieno 2022) käsitteiden avulla. Sijoitettujen lasten ja nuorten tilannetta voi käsitteellistää myös kodin monipaikkaisuudella. Heidän kokemuksensa kodista ovat moninaisia, sillä heidän kotinsa on voinut vaihtua jo ennen huostaanottoa ja myös sijaiskoti on voinut vaihtua (Laakso 2019; Torbenfeldt Bengtsson & Møhlolt 2018).

Koti on sekä fyysinen että henkilökohtainen tila, jossa muistot, tunteet, sosiaaliset suhteet ja tapahtumat ovat läsnä. Kotia on kuvailtu mielen kehyksenä, ja se yhdistetään usein lapsuuden paikkoihin ja tiloihin. Koti on pysyvyyttä edustava paikka ja tila, jonka ytimessä toteutuvat jokapäiväiset arkiset käytännöt ja jossa koetaan niin kuuluvuutta kuin kuulumattomuutta. (Smart 2007.) Kodin moniulotteisuuden sisältyy väistämättä myös turvallisuuden ja turvattomuuden ulottuvuus (Gottzén & Sandberg 2017). Koti on ladattu vahvoilla tunteilla, mikä tulee erityisesti esiin niissä elämän vaiheissa, joissa kodin asema kyseenalaistuu – kuten perhehoitolasten tilanteissa (ks. Vilkkonen 2000).

Henkilökohtaisen elämän käsite tarjoaa mahdollisuuden tarkastella erityisesti perhehoitolasten kokemuksia kodista. Käsite viittaa henkilön merkitykselliseen elämänalueeseen ja ajatukseen elämästä kokonaisuutena. Henkilökohtaiseen elämään kuuluvat muistot luodaan perheen ja kodin kontekstissa. Henkilökohtainen elämä sisältää liikettä, muistoja, historiaa, ja sitä eletään lukemattomissa paikoissa, tiloissa ja alueilla. Sen ulottuvuudet muotoutuvat tiettyssä sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa. (May 2011; Smart 2007.) Käsite sisältää ymmärryksen yksityisen ja julkisen rajapinnan häilyvyydestä. Julkinen

valta on puuttunut vahvasti sijoitettujen lasten ja nuorten henkilökohtaiseen elämään toteuttamalla huostaanoton ja sijoituksen, järjestelemällä heidän asuinpaikkansa ja perhesuhteensa uusiksi. Siten julkinen koti ja henkilökohtainen koti kietoutuvat vahvasti toisiinsa. Lapsen siirtyessä sijaisuhoitopaikkaan eletään ja toimitaan henkilökohtaisen ja institutionaalisen rajapinnoilla. Lapsen henkilökohtainen elämä kietoutuu osaksi julkista, institutionaalista toimintaa. (Laakso & Enroos 2016; Torbenfeldt Bengtsson & Møhlholt 2018.) Henkilökohtaisen elämän käsitteessä tunnustetaan yksilölle merkitykselliset perhejuuret. Jos perhejuuret ovat adoptoitujen ja huostaanotettujen lasten ja nuorten tilanteissa epäselviä, niiden merkitys voi kasvaa. Ihmiset kiinnittyvät paikkoihin, joissa ovat eläneet ja yhteys menneeseen on läsnä perhejuuriin kietoutuvien tunteiden ja muistojen välityksellä. (Smart 2007, 40, 81; Driscoll 2019.)

Kuulumisen tunnetta tarkastellaan tässä artikkelissa erityisesti kotiin kuulumisen tunteena. Kuuluminen on aina kontekstuaalista ja sisältää relationaalisia ja kulttuurisia yhteyksiä. Sosiaaliset suhteet ovat yhteydessä kokemuksiin paikoista ja tiloista. Kokemuksissa ovat läsnä niin menneisyys kuin nykyisyyskin. (May 2011; Kuurne & Vieno 2022; Torbenfeldt Bengtsson & Møhlholt 2018.) Kodin monipaikkaisuus voi lisätä sijoitettujen lasten ja nuorten reflektiota kuulumisen tunteesta ja he voivat kokea vahvaa kuulumattomuuden tunnetta elämässään (Torbenfeldt Bengtsson & Møhlholt 2018; Hedin 2014).

Hyödynnän tässä artikkelissa erityisesti kuulumistyön käsitettä (Kuurne & Vieno 2022), joka mahdollistaa kuulumisen tunteen syvällisemmän ymmärryksen. Kuulumistyöllä tarkoitetaan aktiivista sosiaalisten suhteiden ja niitä koskevien käytäntöjen muodostamista, joita voidaan toteuttaa tarkoituksellisesti tai tiedostamatta. Kuuluminen on prosessinomaista ja tilanteista. Suhteet eivät tarkoita

vain ihmisten välisiä suhteita, vaan ne ovat myös materiaalisia ja liikkeessä olevia, jotka ilmentävät kuulumisen sidoksia ja rajoja. Käsite herkistää myös tarkastelemaan kuulumisen taustalla olevia rakenteellisia epäarvoisuuksia. Kuulumistyö on aktiivinen prosessi, jossa käyttäytyminen, tunteet, sidokset ja rajat ovat yhteydessä itsen ja muiden välillä. Sidoksia luodaan, säilytetään, organisoidaan ja niistä irrottaudutaan sekä liikutaan aktiivisesti etäältä kohti läheisyyttä ja läheisyydestä etäisyyteen. Kuulumistyössä mennään kohti jotain, pois jostain ja yhteensovitetaan sen hetkistä tilannetta. Ihmiset ovat usein keskellä moninaisia kuulumisen asetelmia, jotka voivat tuottaa ristiriitaisia odotuksia ja ulkopuolisuuden kokemuksia. Kuulumisen oletetaan usein olevan myönteistä, mutta se voi olla myös kompleksista, ristiriitaista tai kielteistä. (Kuurne & Vieno 2022.)

Kodin monipaikkaisuus, henkilökohtainen elämä ja kuulumistyö kietoutuvat käsitteinä toisiinsa ja mahdollistavat perhehoitoon sijoitettujen lasten kotikokemusten moniulotteisen tarkastelun.

Perhehoitolasten haastatteluprosessi

Artikkelissa hyödynnettävä aineisto koostuu 16:n perhehoitolapsen haastattelusta. Aineisto on kerätty vuosina 2014 ja 2017. Lapset olivat tuolloin iältään 7–12-vuotiaita, ja heistä 11 oli sijoitettu sukulaissijaiskotiin. Haastatelluista suurin osa oli sijoitettu sijaiskotiin vauvaikäisenä. Osa oli sijoitettu samaan sijaiskotiin kaikkien muiden sisarusten kanssa, osa joidenkin sisarusten kanssa ja osa asui eri sijaiskodissa kuin muut sisarukset. Osalle haastatelluista sijaiskotiin muutto oli ainoa heidän kokemansa kodin vaihdos. Osalla taas saattoi olla kokemusta asumisesta useammasa sijaiskodissa. Haastatteluhetkellä joillakin

lapsista oli elämässään kaksi kotia: heidän sijaiskotiinsa ja entinen kotinsa, jossa he olivat asuneet ennen huostaanottoa. Muutamien haastateltujen biologiset vanhemmat olivat vaihtaneet kotia lapsen sijoittamisen jälkeen ja lapset vierailivat heidän uudessa kodissaan. Lisäksi joidenkin lasten vanhemmat olivat eronneet, ja lapsi saattoi vierailla kahdessa eri kodissa.

Eettisistä syistä sosiaalityöntekijät lähestyivät ensin mahdollisia haastateltavia, heidän huoltajiaan ja sijaisvanhempiaan. Haastatteluviksi valikoitiin lapsia, joiden sijoitus oli kestänyt vähintään kaksi vuotta ja heidän elämäntilanteensa arvioitiin vakaaksi. Tutkimusta varten on hankittu asianmukaiset tutkimusluvut lapsen sijoittaneelta taholta, lapsen huoltajilta ja lapsen sijaisvanhemmilta. Kirjallinen informoitu suostumus pyydettiin lapselta (Rutanen & Vehkalahti 2019), huoltajilta ja sijaisvanhemmilta.

Lapsia haastateltiin sijaiskodeissa heidän omissa huoneissaan käytännöllisen helpouden ja sijaisperheiden toiveiden vuoksi (ks. Bushin 2007; Hämäläinen & Rautio 2013; Kallinen & Rautio 2016). Tutkimuksessa selvitettiin perhehoitoon sijoitettujen lasten antamia merkityksiä kodilleen ja perhesuhteilleen. Haastatteluteemoina olivat koti ennen huostaanottoa, sijaiskoti, perhe, perhesuhteet ja lasten ajatukset tulevaisuudesta. Artikkelissa hyödynnetään lasten haastatteluaineistoa. Lasten näkökulman korostamisen vuoksi lapsista ei ole hankittu ennakkotietoja, ainoastaan haastattelun toteuttamisen kannalta olennaiset käytännön tiedot kuten nimi, asuinpaikka ja muut yhteystiedot.

Sensitiivisyys ja eettisyys

Tutkimuksessa on huomioitu useita eettisiä kysymyksiä sekä tutkimuksen sensitiivisyys (ks. Alderson & Morrow 2020; Powell ym. 2020; TENK 2019; Rutanen & Vehkalah-

ti 2019). Tutkijan aikaisempi kokemus sijoitettujen lasten haastattelemisesta (esim. Hämäläinen 2012; Kallinen 2018; 2019; 2020) sekä työkokemus lastensuojelun sosiaalityöstä ovat olleet tärkeä tuki haastattelujen toteuttamisessa ja tulosten raportoinnissa. Tutkimuksessa on huomioitu se, että lapsiin kohdistuva tutkimus on lähtökohtaisesti sensitiivistä tutkimusta ja tutkimusaiheena koti on sensitiivinen tutkimusaihe. Eettistä otetta osoittava osallistumisen vapaaehtoisuuden korostaminen, lasten kunnioittava kohtaaminen, lapsen ehdoilla eteneminen, haastattelukysymysten sensitiivisyys ja tulosten eettinen kirjoittaminen. Haastattelut päätettiin aina myönteisiin teemoihin ja lapset saivat pienen lahjan kiitokseksi haastattelusta. Tutkijan yhteystiedot jäivät sijaisperheelle. Aineistositaatit on anonymisoitu ja niissä olevat nimet ovat pseudonyymeja. Tutkimusasetelma on erityinen, sillä lasten kotikokemuksia on selvitetty lasten senhetkisessä kodissa. Haastateltavan kodissa liikutaan henkilökohtaisella alueella ja tutkija asettuu vierailijan rooliin (Bushin 2007; Kallinen & Rautio 2016).

Analyysi

Haastatteluaineisto on analysoitu temaattisen sisällönanalyysin keinoin (Tuomi & Sarajärvi 2018). Ensimmäisessä analyysivaiheessa tehtiin sisällönerittelyä ja litteroidusta haastatteluaineistosta poimittiin kaikki kotia koskevat lasten ilmaisut ja puheet. Toisessa vaiheessa ilmaisia ja puheita kodista yhdistettiin teemoiksi, joita tarkasteltiin suhteessa teoreettisiin käsitteisiin koti, henkilökohtainen elämä ja kuulumistyö. Kolmannessa vaiheessa yhdistettyjä teemoja jäsennettiin lisää ja koostettiin laajemmiksi teemoiksi sekä kytkettiin vuoropuheluun käsitteiden henkilökohtainen elämä ja kuulumistyön kanssa. Analyysin kolmannen vaiheen myötä muodostui lopulta kolme laajempaa teemaa, jotka osoittavat

perhehoitolaisten kokemuksia kodista henkilökohtaisen elämän ja kuulumistyön käsitteiden valossa. Kolmannessa analyysivaiheessa hahmottui, miten henkilökohtaisen elämän ja kuulumistyön käsitteet läpäisivät lasten kokemukset kodista. Analyysi myös osoitti, että nämä kolme teemaa sisälsivät pienempiä alateemoja, jotka nimettiin niitä kuvaaviksi elementeiksi. Pääteemoiksi muodostuivat kodin monipaikkaisuus ja ajallisuus, kodin turvallisuus ja turvattomuus sekä kodin muutokset ja pysyvyys, jotka sisälsivät yksityiskohtaisempia elementtejä. Esittelen ne tarkemmin tuloksia käsittelevissä luvuissa. Koko analyysiprosessin myötä nämä kolme teemaa elementteineen osoittivat perhehoitolaisten kodin merkityksellisyyden, haavoittuvuuden ja myös ristiriitaisuuden.

Kodin monipaikkaisuus ja ajallisuus

Ensimmäinen teema perhehoitolaisten kokemuksista kodista oli kodin monipaikkaisuus ja ajallisuus, jossa tulivat esiin lasten kokemukset entisestä kodista sekä nykyisestä ja mahdollisesta aiemmasta sijaiskodista (myös Laakso 2019). Kokemuksissa liikuttiin siten eri paikoissa ja ajanjaksoissa. Teemaan sisältyivät elementit kotien vertailu, myönteisyys ja tuttuuden tunne, esineiden tärkeys, erilaisuuden tunne sekä tunteet ja muistot.

Kotien vertailu -elementti sisälsi lasten puhetta eri kodeista tiloina ja paikkoina. Lapsilla oli tarvetta pohtia henkilökohtaisessa elämässään läsnä olevaa kodin monipaikkaisuutta vertailemalla koteja, joissa he olivat asuneet. Riitta Laakso ja Rosi Enroos (2016) kuvaavat, miten lapset ja nuoret sijaishuoltopaikkaan tullessaan tunnustelevat ”paikan tuntua”, joka tekee näkyväksi sijaishuoltopaikan kulttuurisen vierauden ja tuttuuden arviointia sekä millaisena sijaishuoltopaikka näyttäytyy lap-

selle suhteessa aiempaan kasvuympäristöön. Kotien vertailussa ja puntaroinnissa on myös läsnä kuulumisen prosessinomaisuutta ja tilanteisuutta (Kuurne & Vieno 2022). Vertaillaessaan kotejaan lapsi pohtii kuulumisen tunnetta eri ajallisissa ulottuvuuksissa, yhdistäen mennyttä ja nykyisyyttä (Torbenfeldt Bengtsson & Mølholt 2018).

Aineisto osoitti, että lasten henkilökohtaisessa elämässä on monenlaisia kokemuksia kodeista (ks. Smart 2007; May 2011), niihin kuulumisen tunteesta ja kuulumistyön toteuttamisesta (Kuurne & Vieno 2022). Perhehoitolaisten henkilökohtainen elämä sisälsi liikettä, muistoja ja historiaa. Perhehoitolapset olivat asuneet erilaisissa paikoissa ja tiloissa, jolloin he väistämättä pohtivat, tunsivatko he kuuluvansa näihin paikkoihin ja tiloihin. Kuulumistyön toteuttaminen ilmeni myös tilanteissa, joissa lapset kuvailivat kodin ulkoisia piirteitä, kuten kotia rakennuksena, pihapiiriä, huoneita, lemmikkejä ja esineitä. ”Tämä talo on isompi...Se (entinen) oli kaupungissa.” (Ursula). Useamman lapsen kokemuksesta kävi ilmi, miten koti tilana ja paikkana oli muuttunut. Entinen koti oli ollut pienempi kuin sijaiskoti tai se sijaitsi kaupungissa toisin kuin sijaiskoti. Tilan ja paikan muutokset, kuten lapsen sijoittaminen kaupungista maaseudulle voi aiheuttaa lapselle vierauden tunnetta, sillä lapsi siirtyy tutusta kulttuuri- ja toimintaympäristöstä hyvin toisenlaiseen (Laakso & Enroos 2016).

Lasten vertailu heidän kodeistaan liittyvät myös kodin julkisen ja henkilökohtaisen ulottuvuuden yhteenkietoutumiseen. Lapsen sijoittaminen on samanaikaisesti lapsen henkilökohtaisen kotiin liittyvän tilan ja paikan kokemuksen sekä julkisen vallan kysymys.

Sijaishuoltopaikkaan tulossa ei ole kyse ainoastaan uuteen sopeutumisesta vaan myös siitä, millaisia mahdollisuuksia lapsella on pitää kiinni totutuista tavoista. Lapsi pohtii samanaikaisesti kokemuksiaan entisestä ko-

distaan ja sopeutuu uuteen. Menneisyys ja nykyisyys kietoutuvat siten toinen toisiinsa. Ajan kerroksellisuus konkretisoituu lasten tehdessä vertailua nykyisen ja entisen kodin välillä. (Laakso & Enroos 2016.)

Henkilökohtaisen elämän ja kuulumistyön käsitteiden näkökulmista toinen pääteemaa kuvaava elementti oli myönteisyyden ja tuttuuden tunne, joka voi vahvistaa lasten kuulumisen tunnetta tämän henkilökohtaisessa elämässä. Aineiston lapsilla oli useita myönteisiä kokemuksia nykyisistä sijaiskohteistaan, niiden ilmapiiristä ja kodin ympäristöstä kuten leikkipaikoista, mahdollisuuksista harrastaa ja sijaiskodin naapurissa asuvista kavereista.

Että voi harrastaa paljon täällä kotona ja on metsä lähellä, tuossa järvi. (Nooa)

Että on puhtaat vaatteet, voi käydä koulua ja harrastuksia löytyy, kavereita. (Ilari)

Myönteiset tunteet ilmenivät myös-perheenjäsenten, erityisesti biologisten sisarusten kanssa yhdessä tekemisen kokemuksissa. Kodin yhteisöllisyys ja yhteiset rutiinit saattoivat tukea kuulumistyön toteutumista (Gottzén & Sandberg 2017; Moberg-Stephenson & Källström 2020; Hedin 2014). Kuulumistyön relationaalisuus oli läsnä sijaiskodin sosiaalisissa suhteissa. Tilanne on kuitenkin moniulotteinen, sillä myönteiset kokemukset sijaiskodista eivät välttämättä tarkoita kuulumisen tunnetta kyseiseen kotiin, vaikka saattavat edesauttaa sitä. Lapset voivat myös pyrkiä irrottautumaan menneestä ja toteuttaa kuulumistyötä sopeutumalla sijaiskodin arkeen. (Ks. Kuurne & Vieno 2022.)

Sijaiskotia koskeva tuttuuden tunne ilmeni ainoastaan sukulaissijaiskotiin sijoitettujen lasten tilanteissa. Sukulaissijaiskotiin sijoitetut lapset olivat tehneet kuulumistyötä jo ennen sijoitusta. Lapset tunsivat sijaiskodin jo entuudestaan, ja se saattoi myös sijaita

lähellä heidän entistä kotiaan. ”Mä olin ollu jo täällä muutaman kerran yökylässä, niin sit se oli helpompaa niinku jäädä tänne.” (Kaapo). ”Ettei joutunu sillei mihinkään orpokotiin, ettei joutunut minnekään kauas.” (Maija). Kuulumistyötä voi helpottaa mahdollisuus elää tutussa sukulaissijaiskodissa (ks. Stephenson & Källström 2020; Hedin 2017). Kuulumistyö kietoutuu näin myös henkilökohtaisen elämän käsitteessä tunnistettavaan perhejuurten merkitykseen (Smart 2007; Driscoll 2019).

Tärkeät esineet oli yksi teemaan sisältyvistä elementeistä, joka kytkeytyy kuulumistyöhön ja perhejuurten tärkeyteen (Smart 2007). Suhteet eivät tarkoita vain ihmisten välisiä suhteita, vaan ne ovat myös materiaalisia ja liikkeitä, jotka välittävät kuulumisen sidoksia ja rajoja (Kuurne & Vieno 2022). Lapset kertoivat heille tärkeistä esineistä kuten leluista, kirjoista, peleistä ja valokuvista. Esineet henkilökohtaistavat tilaa ja ylläpitävät jatkuvuutta lasten elämässä (Laakso 2019). Aineiston lapsilla osa esineistä oli kulkenut lasten mukana sijaiskotiin entisestä kodista, osa leluista oli jäänyt entiseen kotiin tai lelut olivat vanhempien uudessa kodissa. Esineet voivat tukea ja vahvistaa kuulumisen tunnetta, mutta mahdollisesti myös pitää kiinni menneessä ja vahvistaa kuulumisen tunnetta menneeseen.

Huolimatta myönteisyyden ja tuttuuden tunteesta osa lapsista koki erilaisuuden tunnetta (ks. Farmer, Selwyn, & Meakings 2013; Groop 2021; Hultman & Wissö 2023). Erilaisuuden tunne osoittaa sijoitettujen lasten henkilökohtaisen elämän erityispiirteitä ja vaikuttaa heidän toteuttamaansa kuulumistyöhön. Lapset kokivat erilaisuuden tunnetta niin suhteessa vertaisiin ja suhteessa sijaisperheen jäseniin.

No kyllä aina ehkä pari kertaa tullu semmosia, nyt koitan mun uusille kavereille tehdä sillei, ku en ehkä

haluaisi kaikille kertoa, että olen sijaisperheessä, että kun soitan (sijaisäidille), niin mun kaverille sanon, että soitan mun äidille. (Taika)

Kaikki kysyy, että miks ne ei pystynyt pitää, niin vastaan, en tiedä tai joskus sanon, että hiljaa, en kerro. (Elsa)

Perhehoitolasten henkilökohtaista elämää saattoi sävyttää häpeän tunne omasta erilaisuudesta. Kuulumistyö oli haastavaa, ristiriitaista ja sisälsi jännitteitä. Perhesuhteiden ja kuulumisen tunteen voimakas linkittäminen voi aiheuttaa häpeän ja leimatuksi tulemisen kokemuksia sijoitetuissa lapsissa ja nuorissa. Lapset näyttivät olevan ristiriitaisessa ja jännitteisessä tilanteessa, sillä monia myönteisiä tekijöitä sisältävä sijaiskoti ei poistanut erilaisuuden tunnetta. Erilaisuuden tunne saattoi vahvistaa kuulumattomuuden tunnetta laajasti, suhteessa paikkoihin ja omaan identiteettiin. (Torbenfeldt Bengtsson & Møhlolt 2018; Driscoll 2019; Laakso & Enroos 2016.) Kuulumistyön taustalla olevat rakenteelliset epävetoisuudet tulevat näkyväksi sijoitettujen lasten tilanteissa. Myös kuulumistyöhön sisältyvä liikkuminen etäältä kohti läheisyyttä ja läheisyydestä etäisyyteen tuli esiin. Lapset puntaroivat sijaiskodin myönteisiä puolia ja samaan aikaan kokemaansa erilaisuuden tunnetta. (Ks. Kuurne & Vieno 2022.)

Viimeinen elementti oli tunteiden ja muistojen merkitys, joka on tunnistettu myös henkilökohtaisen elämän käsitteessä (Smart 2007). Lapset jakoivat tunteita sisältäviä muistoja tiloista ja paikoista entiseen kotiin liittyen. Heillä saattoi olla edelleen sidokset entiseen kotiin biologisten perhesuhteiden vuoksi. Esimerkiksi Nooa kertoi, että hänen äitinsä asui edelleen hänen entisessä kodissaan, ja hänen puheestaan kävi ilmi, miten vierailut entisessä kodissa nostivat pintaan tunteikkaita muistoja. Haastateltavista Linnea kertoi, että hänen vanhempansa asui nykyään uudessa kodissa, jossa Linnea vieraili. Hä-

nen kertomuksessaan tulivat esiin valokuvien kantamat sidokset tunteisiin ja muistoihin liittyen. ”Sillä oli niitä minun koulukuvia ympäri seiniä.” (Linnea)

Tunteet ja muistot voivat vaikuttaa lasten kuulumistyöhön, koska osa heistä elää ikään kuin kahdessa kodissa. Kuulumistyön näkökulmasta voi olla kysymys erilaisista yhteensovittamisen muodoista, kun lapsi käsittelee menneitä tunteiden ja muistojen kautta ja kenties pyrkii muodostamaan eheämpää elämäntarinan kokonaisuutta (ks. Kuurne & Vieno 2022). Sijoitetut lapset voivat tuntea kuuluvansa useampaan kotiin ja pohtivat erilaisia vaihtoehtoja kodin suhteen:

Se ois aika lähellä sitä, missä viimeksi asuin, siitä isän parvekkeelta näkee äitin edelliseen kotiin, sieltä pysty suunnilleen vilkuttamaan sinne, jos asuisin vielä siellä, niin (sisarus) jos ois parvekkeella. (Kaapo)

Kodin monipaikkaisuus ja ajallisuus tekivät näkyväksi perhehoitolasten moninaisia kotikokemuksia heidän henkilökohtaisessa elämässään. Lasten toteuttama kuulumistyö sisälsi haasteita ja näyttäytyi jatkuvassa liikkeessä olevana. Yhtäältä kuulumistyötä helpottivat myönteiset kokemukset sijaiskodista ja tuttu sukulaissijaiskoti. Toisaalta lapsen kokiessa erilaisuutta sijaiskodissa ja liikkuen tunteiden ja muistojen äärellä suhteessa entiseen kotiin kuulumistyö näyttäytyi hänelle ristiriitaiselta ja jännitteiseltä.

Kodin turvallisuus ja turvattomuus

Toinen teema perhehoitolasten kodin kokemuksissa oli kodin turvallisuus ja turvattomuus. Kodin turvallisuus sisälsi elementit: turvalliset sijaisvanhempisuhteet, samassa kodissa asuvat tärkeät sisarukset sekä turvalliset tapaamispaikat. Kodin turvattomuus tarkoitti

huolenpidon puutetta, pelon kokemuksia ja turvattomia vanhempisuhteita.

Jokaisella haastateltavalla oli kokemusta kodin turvallisuudesta, jonka yhden elementin muodostivat lasten turvalliset sijaishempisuhteet. Kuulumistyössä läsnä oleva relationaalisuus tuli esiin perhesuhteiden ja kodin kietoutuessa yhteen (Kuurne & Vieno 2022). Sijoitettujen lasten henkilökohtaisen elämän erityispiirteeksi voidaan katsoa, että lapset joutuivat arvioimaan kodin turvallisuutta. Sijaiskodin ilmapiiirin kuvattiin olevan turvallinen, kun aikuiset eivät käyttäneet päihkeitä, eivät tapelleet eikä ollut tilanteita, joissa lapsi olisi joutunut lähtemään kodista yllättäen aikuisen käytöksen takia. Lisäksi sijaiskodissa lapsille oli asetettu sääntöjä. Entisen kodin suhteen kokemukset saattoivat tyypillisesti olla päinvastaisia. Moni haastateltavista puhui sijaiskodin säännöistä, jotka he kokivat merkittävänä ja myös positiivisena muutoksena entiseen kotiin verrattuna.

Siellä ei tarvii olla koko ajan sillei, että aikuiset esim tappelee, niinku äiti ja (puoliso), sillon joskus kun yritin asua siellä (...) pitää kuria kummiski olla. (Kaapo)

Turvalliset sosiaaliset suhteet ja niitä koskevat yhteiset rutiinit saattoivat tukea lasten kuulumistyötä (Gottzén & Sandberg 2017). Lapset puntaroivat kokemuksiinsa turvallisuudesta ja toisaalta turvattomuudesta, mikä kuvasi kuulumistyön jatkuvuuden ja liikkuvuuden elementtiä (ks. Kuurne & Vieno 2022).

Kodin turvallisuus sisälsi myös lasten kokemuksia heille tärkeistä samassa kodissa asuvista sisaruksista ja turvallisista tapaamispaikoista. Lasten henkilökohtaisessa elämässä kodin ja siellä vallitsevien perhesuhteiden merkitys oli erityinen huostaanoton vuoksi. Lapset korostivat sisaruksensa kanssa samaan sijaiskotiin pääsemisen merkityksellisyyttä (Hedin 2014; Driscoll 2019; May 2011),

mikä tuki myös heidän toteuttamaansa kuulumistyötä. Erityisesti sukulaissijaiskodissa asuvien lasten sisarukset asuivat usein samassa sijaiskodissa. Lapset pohtivat sellaista mahdollisuutta, ettei sisarus asuisikaan samassa kodissa. Yksi lapsi kertoi, miten hänen sisaruksensa oli lopulta päätynyt samaan sijaiskotiin hänen kanssaan ja miten hän oli tyytyväinen tästä käänteestä. Aineistossa tulivat esiin turvallisina tapaamispaikkoina lasten isovanhempien kodit, joissa he tapasivat biologisia perheenjäseniään. ”Ja äitiäkin nään, mut sit äitin kaa aina me mennään mummolaan yöks.” (Taika)

Lasten henkilökohtaisen elämän erityispiirteenä oli jokaisen haastateltavan kokemus huolenpidon puutteesta ja pelon tunteesta entisessä kodissaan. Osalla entiseen kotiin liittyi muistoja, joissa lapset olivat joutuneet lähtemään kodistaan keskellä yötä ja tai joutuneet muuttamaan uuteen kotiin. Kuulumistyön kielteinen ulottuvuus ilmeni lasten turvattomuuden kokemuksissa. Heidän on täytynyt ikään kuin kuulua tilanteisiin ja suhteisiin, joissa oli kuitenkin turvaton olla. (Ks. Kuurne & Vieno 2022.)

Muistan semmosen, kun menin mun parhaan kaverin luo yökylään, niin kahentoista aikaan yöllä, lähettiin, että sitten tais mun iskä ja äiti riidellä vähän siinä, niin mun piti lähteä sinne yökylään, menin yöpaita päällä sinne, niin sen muistan. (Kaapo)

Ku iskä joi varmaan, en tiedä, oliko se väkivaltainen, mut luulen, että se oli ollut väkivaltainen ja satuttanut vaikka äitiä ku se oli kännissä, niin sitten jouduin muuttamaan pois ettei minua satuteta. (Ilari)

Niin se oli huomannu jotenkin sillei, että no kun mun äiti oli alkoholisti tai semmonen niin ne oli huomannu sen, niin en oikein tiedä miten se meni ja ne oli saattanu soittaa ja sitten muistan kun me lähettiin pois. (Taika)

Aineiston lapset olivat henkilökohtaisessa elämässään joutuneet etsimään turvallisuutta muualta kuin kodistaan ennen huostaanottoa.

Lapsi oli saattanut etsiä turvaa sukulaisten, naapureiden tai ystävien kodeista (Gottzén & Sandberg 2017). Sijoitettu lapsi saattoi joutua kantamaan vastuuta omasta turvallisuudestaan henkilökohtaisessa elämässään. Kuulumistyön näkökulmasta kyse oli jotakin kohti menemisestä, pois lähtemisestä jostain ja myös yhteensovittamisesta. Lapset toteuttivat kuulumistyötä turvallisen ja turvattomuuden otilojen välillä. (Ks. Kuurne & Vieno 2022.)

Lasten kokemuksissa oli läsnä kuulumistyön hankaluutta ja ristiriitaa, kun lapset pohtivat millainen kodin tulisi olla ja mitä se heille oli ollut. Lasten kokemukset turvattomista vanhemmuussuhteistaan saivat heidät etsimään, mutta myös kaipaamaan turvallisuuden tunnetta ja vähentämään häpeän tunnetta elämässään.

Tää kuulostaa vähän oudolta, mutta olen sillä tavalla iloinen, että en asu enää äidin luona, sitä ei ikinä tietäs, ei mitenkään pahalla, mutta ei se ois ehkä kauheen kivaa enää (...) sitten ei vois päästää kavereita kotiin kun siellä on kaikkee kaljarölkkejä pitkin lattioita. (Leena)

Kodin turvallisuus ja turvattomuus jatkoi edellisen teeman tavoin perhehoitolasten moninaisia kotikokemuksia heidän henkilökohtaisessa elämässään. Turvallisuuden ja myönteisten tekijöiden kokemukset tukivat kuulumistyön toteuttamista. Samaan aikaan kuulumistyötä haastoivat lasten aiemmat kokemukset kodin turvattomuudesta, huolenpidon puutteesta ja pelon tunteesta, joita he käsittelevät edelleen.

Kodin muutokset ja pysyvyys

Kolmas teema oli kodin muutokset ja pysyvyys, joka oli läsnä niin lasten kokemuksissa entisestä kodistaan, nykyisestä kodistaan kuin myös pohdinnoissa tulevaisuuden kodista. Teeman elementit olivat: horjuvuus, epävar-

muus, sukulaissijauskodin jatkuvuus, myönteinen muutos sekä toiveet.

Huostaanotto ja sijoitus olivat horjuttaneet lasten henkilökohtaista elämää, sillä sekä heidän kotinsa että perheensä vaihtuivat. Heidän kotinsa oli horjuvassa tilassa ja kokemus kodista saattoi olla vajaa (Vilkko 2000). Horjuminen haastoi myös lasten toteuttamaa kuulumistyötä. Lasten elämässä isot rakenteet olivat menneet sijoiltaan ja tekivät näkyväksi rakenteellista epäarvoisuuden kokemusta (ks. Kuurne & Vieno 2022), mikä väistämättä vaikutti lasten kuulumistyön toteuttamiseen. Lapset olivat saattaneet myös kokea kodin horjumista jo ennen huostaanottoa esimerkiksi vanhempien eron, vanhempien päihdeongelman tai perheväkivallan seurauksena. Sijaishuoltopaikkojen muutokset voivat myös heikentää pysyvyyden tunnetta (Groop 2021). Riitta Laakso (2019) kuvaa sijaishuollossa asuvan nuoren muuttoja heilurimaisena liikkeenä ja heilurimaisena monipaikkaisena asumisena. Kuulumistyön käsitteen yhteydessä on keskusteltu työskentelystä niin sanotusti kohti jotain ja pois jostain, mikä myös kuvaa tätä perhehoitolasten elämässä ilmenevää heilurimaisuutta (ks. Kuurne & Vieno 2022).

Epävarmuuden elementti oli horjumisen elementtiä jatkuvampaa. Kodin epävarmuus oli läsnä lasten entisissä kodeissa, mutta edelleen myös sijauskodissa, kun lapset puntaroivat mahdollista paluutaan entiseen kotiinsa. Henkilökohtaisen elämän erityisenä piirteenä sijoitettujen lasten kotiin kytkeytyi epävarmuutta menneessä, nykyisyydessä ja tulevaisuudessa (Torbenfeldt Bengtsson & Mølholt 2018). Epävarmuus sävytti myös lasten kokemia siirtymiä kodista toiseen. Lapsi oli saattanut kokea kodin vaihtumisia jo ennen huostaanottoa. ”En ole ihan varma missä silloin asuin, kun mun äiti on muuttanu niin monta kertaa.” (Maija)

Epävarmuuden elementti oli niin ikään läsnä lasten siirtyessä entisestä kodista sijaisko-

tiin. Lopullinen muutto sijaishotiin näyttäyty lasten kokemuksissa epävarmana ja kielteisenä muistona. ”En tiedä, muistan, että meille sanottiin, että me tullaan vaan yökyllään, mut sit se olikin, jäikin vähän pitemmäks aikaa.” (Kaapo) Jos lapsi on epävarma, missä kodissa hän tulee asumaan, se vaikuttaa väistämättä hänen toteuttamaansa kuulumistyöhön (ks. Torbenfeldt Bengtsson & Mølholt 2018).

Sukulaissijaishotia koskevat kokemukset tekivät näkyväksi jatkuvuuden elementtiä. Sukulaishotiin sijoitettujen lasten oli mahdollista jatkaa elämäänsä heille tutuissa ympäristöissä tuttujen ihmisten kanssa. Henkilökohtaisen elämän näkökulmasta julkinen ja yksityinen koti todellistui näissä kokemuksissa, joissa julkinen valta oli sijoittanut lapset sukulaissijaishotiin. Kuulumisen tunne sijaisperheeseen on usein vahvinta sukulaishotiin sijoitettujen lasten tapauksissa (Hedin 2014). Lasten toteuttamassa kuulumistyössä tulee jälleen näkyväksi sen relationaalisuus, lasten pyrkimys harmonisuuteen, joka mahdollistui sukulaissijaishotissa (ks. Kuurne & Vieno 2022). Esimerkiksi sukulaishotissa asuva Elsa kuvasi tilannetta seuraavasti. ”Se oli ainut kerta, kun sain muuttaa.” (Elsa)

Toisaalta tulivat esiin lasten myönteiset kokemukset muutoksesta henkilökohtaisessa elämässä (ks. Groop 2021). Myönteinen muutos tarkoitti mukavaksi koettua uutta kotia, sen ympäristöä ja siellä asuvia uusia kavereita, jotka saattoivat tukea kuulumistyötä.

Ilari: No tykkäsin kun täällä oli leikkimökki ja (lelujen nimiä).

Noa: Varmaan se, etten ollut ainut sen ikäinen.

Myönteinen muutos kosketti osalla lapsista tilannetta, jossa lapsi oli vaihtanut sijaishotista toiseen. ”Joo kun olen ollut pienenä täällä, niin se oli tosi kiva vaihtaa, kun oli tuttuja ihan ennestään.” (Taika) Osalla sijaishodin vaihtamiseen oli liittynyt myös vaikeita kokemuksia.

Haastattelija: Tiitäs sä sitten, miks sä vaihoit niin monta kertaa niitä koteja? Kerrottiinko sulle?

Noa: En ole edes kysynyt enkä miettinyt, varmaan, että se ei sopinut minulle sitten, omaksi parhaaksi.

Viimeinen kolmannen teeman elementti oli toiveet. Lapsilla oli toiveita paluusta entiseen kotiin yhdessä biologisten perheenjäsenten kanssa (ks. Torbenfeldt Bengtsson & Mølholt 2018). Kuulumistyössä läsnä oleva relationaalisuus sekä suhteissa liikkuminen edestakaisin tuli tässä elementissä esiin (ks. Kuurne & Vieno 2022). Kun lapsilta kysyttiin, mitä he toivoisivat, jos saisivat toivoa kolme asiaa, heidän toiveensa liittyivät perheeseen ja entiseen kotiin.

Et mä oisin siellä äitin luona tai isin luona, että mä joskus vielä pääsisin sinne. (Kaapo)

Mä toivoisin, että mä asuisin mun äitin ja isän luona, mutta me asutaan kummiski täällä. (Maija)

Että mä pääsisin asumaan äitin luo. (Ursula)

Jos sillä iällä sais muuttaa, niin kyllä muuttaisin (äidin kotipaikkakunnan nimi). (Elsa)

En tiedä, on se joskus ihan kiva, joskus tuntuu, että haluaisi olla äitin ja isän luona. (Leena)

Toiveiden elementti kietoutuu keskusteluun perhejuurten merkityksestä, mikä tunnustetaan henkilökohtaisen elämän käsitteessä. Omien perhejuurten tunteminen on mahdollisuutta kokea yhteyttä pysyvyyden tunteeseen. Perhejuuret ja koti ovat sidoksissa toisiinsa. Voidaan puhua myös kotiin liittyvien juurten merkityksellisyydestä niiden ollessa epäselviä tai kun niihin liittyy menetyksiä. Epäselvissä tilanteissa perhejuurten merkitys voi kasvaa suureksi (Smart 2007; Driscoll 2019.) Niin ikään kuulumistyössä suhteissa olo korostui, esimerkiksi perhejuurten merkityksen kontekstissa kuulumistyötä haastoi toive kuulumisesta toisaalle (Kuurne & Vieno 2022).

Kodin muutosten ja pysyvyyden teema kattoi perhehoitolasten kokemukset kodista pitkällä aikavälillä alkaen kodista tai kodeista

ennen huostaanottoa ja sen jälkeen. Kodin horjuvuus ja epävarmuus varjostivat lasten henkilökohtaista elämää ja haastoivat heidän toteuttamaansa kuulumistyötä. Lapsilla oli kokemusta myönteisistä muutoksista ja pysyvyydestä. Kotiin liittyi toiveita ja unelmia sekä haaveita paluusta entiseen kotiin, mutta samalla kuulumistyön haastavuus ja neuvottelevuus tulivat esiin.

Perhehoitolaisten koti- kokemusten merkityksellisyys

Tutkin artikkelissa, millaisia kokemuksia perhehoitoon sijoitetuilla lapsilla on kodista henkilökohtaisen elämän ja kuulumistyön käsitteiden näkökulmista. Kokemukset kodista olivat moniulotteisia (myös Groop 2021). Tuloksina jäsentyivät kolme teemaa: kodin monipaikkaisuus ja ajallisuus, kodin turvallisuus ja turvattomuus sekä kodin muutokset ja pysyvyys. Teemat tarkempine elementteineen tekivät näkyväksi perhehoidossa asuvien lasten henkilökohtaisen elämän sävyjä ja käsitystä lasten toteuttamasta kuulumistyöstä.

Kokonaisuudessaan tulokset kiteyttävät kodin merkityksellisyyttä, haavoittuvuutta ja ristiriitaisuutta, jotka olivat läsnä lasten elämässä heidän entisessä kodissaan, sijaiskodissaan ja heidän ajatuksissaan tulevaisuuden kodistaan. Kodin merkityksellisyys ilmeni kokemuksissa sijaiskodin turvallisuudesta ja myönteisistä tekijöistä sekä yhtäältä sukulaissijaiskodin luomassa jatkuvuudessa, mutta toisaalta myös tunteissa ja muistoissa entiseen kotiin liittyen. Myönteisten kokemusten rinnalla lasten kotikokemuksissa korostui kodin haavoittuvuus, sillä lapset kokivat monenlaisia epävarmuutta kodin suhteen. Sijoitetut lapset ja nuoret saattoivat kokea vaikeaksi muodostaa merkityksellisiä sidoksia tiettyihin paikkoihin ja ihmisiin näissä paikoissa (Torbenfeldt Bengtsson & Møhlholt 2018). Lisäksi

tuli näkyviin kodin ristiriitaisuus, kun lapset yrittivät yhtäältä sopeutua uuteen kotiin ja toisaalta käsitellä vaikeita kokemuksia entiseen kotiin liittyen sekä pohtia mahdollisuutta palata entiseen kotiin. Heidän kytköksensä paikkoihin ei siten ole koskaan yksinkertaista, vaan siinä on läsnä laajaa kokemusta epävarkaasta elämästä. Kokemus kodin ulkopuolelle sijoittamisesta aiheuttaa lapselle tai nuorelle monenlaista reflektointia perheestä, kodista ja kuulumisen tunteesta sekä vaikuttaa siihen, miten lapsi tai nuori kokee itsensä. (Torbenfeldt Bengtsson & Møhlholt 2018.)

Kodin merkityksellisyys, haavoittuvuus ja ristiriitaisuus ohjaavat pohtimaan kysymyksiä sijaishuollon pysyvyydestä, kuulumistyön haasteellisuudesta ja kokonaisuudessaan sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvoinnista (Driscoll 2019; Enroos ym. 2017; Laakso 2019). Sijoitettujen lasten ja nuorten kokemukset jokapäiväisessä arjessa sijaiskodissaan ovat merkittäviä heidän hyvinvointinsa kannalta. Sijaiskoti on konteksti, jossa arkea ja perhesuhteita eletään, jossa hyvinvointia tuetaan tai se on uhattuna (Hedin 2014). Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten on siten tärkeää huomioida kodin merkitys lasten ja nuorten henkilökohtaisessa elämässä ja kuulumistyön toteuttamisen näkökulmasta. Kotiin liittyvät sensitiiviset tunteet ja muistot sekä turvattomuuden kokemukset ja toistuvat muuttuvat tilanteet kietoutuvat kysymykseen hyvinvoinnista (Driscoll 2019). Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvoinnin tukeminen on vaativa ja tärkeä tehtävä. Lasten ja nuorten huoltajat, sijaisvanhemmat sekä heidän asioitaan hoitavat ammattilaiset ovat kaikki merkittävässä roolissa hyvinvoinnin tukemisessa (Fergeus, Humphreys & Herrman 2019; Hedin 2017; Hultman & Wissö 2023).

Tarvitaan lisää sijoitettujen lasten ja nuorten itsensä tuottamaa tietoa sijaishuollosta (Torbenfeldt Bengtsson & Møhlholt 2018) niin perhesuhteiden kuin kodin näkökul-

mista. Sijoitetut lapset ja nuoret ovat oman elämänsä parhaita asiantuntijoita, mutta he tarvitsevat kokemustensa ja asiantuntijuutensa esiintuomiseksi moninaisia tiloja ja tapoja, jotka tukevat heidän kuulemistaan ja myös aikuisia, jotka kuuntelevat heitä ja pyrkivät parantamaan heidän asemaansa ja hyvinvointiaan.

Lähteet

- Alderson, Priscilla & Morrow, Victoria (2020) *The Ethics of Research with Children and Young People: A Practical Handbook*. 2nd ed. London: Sage.
- Brunila, Kristiina & Lundahl, Lisbeth (2020) Introduction. Teoksessa Kristiina Brunila & Lisbeth Lundahl (toim.) *Youth on the Move. Tendencies and Tensions in Youth Policies and Practices*. Helsinki: Helsinki University Press, 1–14.
- Bushin, Naomi (2007) Interviewing Children in their Homes: Developing Flexible Techniques and Putting Ethical Principles into Practice. *Children's Geographies* 5 (3), 235–251. <https://doi.org/10.1080/14733280701445796>.
- Cater, Åsa & Øverlien, Carolina (2014) Children Exposed to Domestic Violence: A Discussion About Research Ethics and Researchers' Responsibilities. *Nordic Social Work Research* 4 (1), 67–79. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2013.801878>.
- Driscoll, Jennifer (2019) Strangers and Estrangement: Young People's Renegotiations of Birth and Foster Family Relationships as they Transition Out of Care and the Implications for the State as Parent. *Children's Geographies* 17 (5), 539–551. <https://doi.org/10.1080/14733285.2017.1422209>.
- Enroos, Rosi (2016) Lapsen tulo julkiseen kotiin. Huostassaolon ensi vaiheet sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vas-tapaino, 224–260.
- Enroos, Rosi & Heino, Tarja & Helavirta, Susanna & Laakso, Riitta & Pösö, Tarja (2017) Vuosi huostas-sa. Lastensuojelun aikatietoista tarkastelua. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 25 (4), 297–311. <https://journal.fi/janus/article/view/59630>
- Farmer, Elaine & Selwyn, Julie & Meakings, Sarah (2013) Other Children Say You're Not Normal because You Don't Live with Your Parents". Children's Views of Living with Informal Kinship Carers: Social Networks, Stigma and Attachment to Carers. *Child and Family Social Work* 18 (1), 25–34. <https://doi.org/10.1111/cfs.12030>.
- Fattore, Tobia & Mason, Jan (2017) The significance of the social for child well-being. *Children & Society* 31, 276–289.
- Fergeus, Josh & Humphreys, Cathy & Harvey, Carol & Herrman, Helen (2019) Supporting Foster and Kinship Carers to Promote the Mental Health of Children. *Child and Family Social Work* 24 (1), 77–83. <https://doi.org/10.1111/cfs.12583>.
- Gottzén, Lucas & Sandberg, Linn (2017) Creating Safe Atmospheres? Children's Experiences of Grandparents' Affective and Spatial Responses to Domestic Violence. *Children's Geographies* 17 (5), 514–526. <https://doi.org/10.1080/14733285.2017.1406896>.
- Groop, Katarina (2021) Sijaishuolto osana elämäntarinaa – elämänkulun käännekohtien analyysi sijaishuollosta aikuistuneiden kokemuksista. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti* 29 (3), 249–266.
- Hedin, Lena (2017) Support and challenges in the process of leaving care: A Swedish qualitative follow-up study of foster youths' lived experiences. *Qualitative Social Work* 16 (4), 500–514.
- Hedin, Lena (2014) A Sense of Belonging in a Changeable Everyday Life – A Follow Up Study of Young People in Kinship, Network, and Traditional Foster Families. *Child and Family Social Work* 19 (2), 165–173. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2206.2012.00887.x>.
- Heino, Tarja & Hyry, Sylvia & Ikäheimo, Salla & Kuronen, Mikko & Rajala, Rika (2016) *Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset*. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Raportti 3. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Hultman, Elin & Wissö, Therese (2023) Follow-up of out-of-home care in dialogues- between children and appointed social workers. *Nordic Social Work Research* 13 (2), 333–347.
- Hämäläinen, Kati (2012) *Perhehoitoon sijoitettujen lasten antamat merkitykset kodilleen ja perhesuhteilleen*. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja numero D 56. Helsinki: Väestöliitto.
- Hämäläinen, Kati & Rautio, Susanna (2013) Participants' home as an interview context when studying sensitive family issues. *Journal of Comparative Social Work* (1), 1–30. <https://doi.org/10.31265/jcsw.v8i1.93>

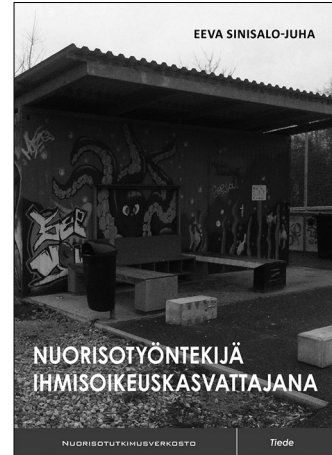
- Ikonen, Riikka & Eriksson, Pia & Heino, Tarja (2020) *Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset. Kouluterveyskyselyn tuloksia*. Työpäpaperi 35/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- James, Allison & Jenks, Chris & Prout, James (1998) *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press.
- Kallinen, Kati (2020) Family Relationships of Children in Kinship Foster Care. *Nordic Social Work Research*. <https://doi.org/10.1080/2156857X.2020.1734064>
- Kallinen, Kati (2019) Perhehoitoon sijoitettujen lasten suhteet biologisiin vanhempiinsa. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (1), 41–51. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201902144989>
- Kallinen, Kati (2018) Perhehoitolasten sisarusuhteet sekä vertaisuhteet sijaisperheessä. *Nuorisotutkimus* 36 (4), 3–17.
- Kallinen, Kati (2017) Sukulaissijoitus lapsen näkökulmasta. *Janus sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen aikakauslehti* 25 (3), 208–223. <https://journal.fi/janus/article/view/65344>
- Kallinen, Kati & Rautio, Susanna (2016) Haastateltavan kodin merkitys haastattelupaikkana tutkittaessa sensitiivisiä perheaiheita. *Nuorisotutkimus* 34 (4), 22–36.
- Kallinen, Kati & Pirsanen, Henna (2022) *Lasten ja nuorten tutkimushaastattelu*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuurne, Kaisa & Vieno, Atte (2022) Developing the Concept of Belonging Work for Social Research. *Sociology* 56 (2), 280–296.
- Kääriälä, Antti & Hiilamo, Heikki (2023) Sijaishuollon laatua ja vaikuttavuutta on parannettava *Yhteiskuntapolitiikka* 1/2023, Avaus.
- Laakso, Riitta (2019) Lastensuojelun toistuvat sijoitukset ja monipaikkainen asuminen. Sijoitettujen nuorten näkökulma. *Yhteiskuntapolitiikka* 84 (1), 4–15.
- Laakso, Riitta & Enroos, Rosi (2016) Vierailloilla. Lapsen sijaishuoltopaikkaan tulo huostaanotettujen lasten ja sijaishuoltopaikkojen toimijoiden näkökulmasta. *Yhteiskuntapolitiikka* 81 (5), 506–515.
- Lastensuojelulaki 417/2007
- May, Vanessa (2011) Self, Belonging and Social Change. *Sociology* 45 (3), 363–378. <https://doi.org/10.1177/0038038511399624>
- Moberg-Stephenson, Maria & Källström, Åsa (2020) Making Sense of Places: Belonging Among ‘Unaccompanied’ Young Migrants in Kinship Care in a Swedish Suburb. *Child and Family Social Work* 25 (6), 742–750. <https://doi.org/10.1111/cfs.12750>
- O’Reilly, Michelle & Dogra, Nisha (2017) *Interviewing Children and Young People for Research*. London: Sage Publications.
- Powell, Mary Ann & Graham, Ann & McArthur, Morag & Moore, Tim & Chalmers, Jenny & Taplin, Stephanie (2020) Children’s Participation in Research on Sensitive Topics: Addressing Concerns of Decision-Makers. *Children’s Geographies* 18 (3), 325–338. <https://doi.org/10.1080/14733285.2019.1639623>
- Rutanen, Niina & Vehkalahti, Kaisa (2019) Lasten ja nuorten tutkimusetiikan muuttuvat kentät. Teoksessa Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Tutkimuseettisestä sääntelystä elettyyn kohtaamiseen. Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka II*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto julkaisuja 218, 7–31.
- Simonen, Jenni (2019) ”Mä koitan itse selviytyä kaikesta.” *Tutkimus työn ja koulutuksen ulkopuolella olevista nuorista*. Helsinki: e2-tutkimus.
- Smart, Carol (2007) *Personal Life. New Directions in Sociological Thinking*. Cambridge: Polity Press.
- Torbenfeldt Bengtsson, Tea & Møhlholt, Anne-Kirstine (2018) Creation of belonging and non-belonging in the temporal narratives of young people transitioning out of care in Denmark. *Nordic Social Work Research* 8 (1), 54–64 <https://doi.org/10.1080/2156857X.2018.1494034>
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Helsinki. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf. (Viitattu 9.12.2024.)
- Vierula, Tarja (2016) Huostaanoton käynnistämät suhteet ja prosessit vanhempien henkilökohtaisessa elämässä. Teoksessa Rosi Enroos & Tarja Heino & Tarja Pösö (toim.) *Huostaanotto. Lastensuojelun vaativin tehtävä*. Tampere: Vastapaino, 261–290.
- Vilko, Anni (2000) Riittävästi koti. *Janus Sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön Tutkimuksen Aikakauslehti* 8 (3), 213–230.
- Wellard, Sarah & Meakings, Sarah & Farmer, Elaine & Hunt, Joan (2017) Growing up in Kinship Care: Experiences as Adolescents and Outcomes in Young Adulthood. *Grandparents Plus*. London: University of Bristol.

Nuorisotyöntekijä ihmisoikeuskasvattajana

Eeva Sinisalo-Juha

Teksti perustuu kirjoittajan väitöstilaisuuden lectio praecursoriaan Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnassa 15.3.2024. Vastaväittäjänä toimi apulaisprofessori Ilona-Evelyn Rannala Tallinnan yliopistosta.

Eeva Sinisalo-Juha (2024) *Nuorisotyöntekijä ihmisoikeuskasvattajana*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 247, Tiede. 286 s.

Lektion aluksi kerron yhden tarinan siitä, mitä suomalaiselle nuorisotyölle merkitsi Bulgarian ja Romanian liittyminen Euroopan Unionin jäseniksi vuonna 2007. EU-jäsenyyden myötä näiden maiden kansalaisille mahdollistui vapaa liikkuvuus EU-alueella. Sama oikeus koski myös köyhyydessä ja sorretussa vähemmistöasemassa eläneitä romaneita. He saivat nyt liikkua laillisesti muihin EU-maihin, myös Suomeen. Tämän seurauksena esimerkiksi Helsinkiin ilmaantui kaduille kerjääviä romaneja. Tämä aiheutti sekä hämmennystä että pelkoa asukkaissa.

Nuorten aktivistien ryhmä huolestui romanien tilanteesta ja päätti ryhtyä puolustamaan heidän ihmisoikeuksiaan. Nuoret valtasivatkin tyhjillään olleen ja purkutuomion saaneen konttiterminaalin Helsingin Kalasatamasta. Erinäisten vaiheiden jälkeen nuorten perustama Vapaa katto ry vuokrasi tämän rakennuksen piha-alueineen Helsingin kau-

pungin Nuorisoasiainkeskukselta, ja nuoret perustivat sinne autonomisen sosiaalikeskus Sataman. He myös osoittivat romaneille talon pihalta majoittumisalueen, johon muodostui romanileiri. Leiri herätti paljon ikävää huomiota ja siellä ilmeni ongelmia liittyen esimerkiksi jätehuoltoon tai laittomasti vedettyihin sähköihin. Tilanne kaikkineen herätti rajujen kannanottoja ja myös syyllisiä etsittiin. Julkisessa keskustelussa helsinkiläinen nuorisotyö vaikutti ottaneen konttolleen epäselvän romanikysymyksen. Tämä tapaus kiinnostaa minua, koska siinä kohtaavat ihmisoikeudet, nuorten aktiivinen kansalaisuus ja nuorisotyö.

Seuraavaksi siirryn vuoteen 2015, jolloin Suomeen muodostui niin kutsuttu pakolaiskriisi. Ennakoimaton tilanne oli haastava, ja se kosketti kaikkia suomalaisia. Myös nuorisotyöntekijät käsittelivät nuorten kanssa pakolaisuuteen ja turvapaikanhakemiseen liittyviä kysymyksiä. He yrittivät luoda ymmärtäväistä ilmapiiriä nuorten keskuuteen. Samalla oli

havaintoja nuorisotyöntekijöistä, jotka julistivat omilla sosiaalisen median tileillään: ”Rajat kiinni”. Tämä oli ja on edelleen vastoin nuorisotyön omaa arvopohjaa.

Tämän pakolaiskriisin aikaan työskentelin Humanistisen ammattikorkeakoulun yhteisöpedagogi-koulutuksessa nuorisotyön TKI-päällikkönä. Työni puolesta pääsinkin pohtimaan, miten löydetään ratkaisuja pakolaiskriisistä seuranneeseen tilanteeseen. Yhdeksi toimenpiteeksi valikoitui ihmisoikeuskasvatuksen kouluttajaopinnot nuorisotyöntekijöille. Vuoden 2015 tapahtumat ja tämä koulutus, jossa olin mukana tutkijana, saivat minut ymmärtämään, kuinka tärkeää on vahvistaa ihmisoikeusperustaisuutta nuorisotyössä.

Väitöskirjani sijoittuu yhteiskuntatieteisiin ja siellä nuorisotutkimukseen rajautuen nuorisotyöntutkimukseen. Nuorisotutkimus ja nuorisotyö ovat molemmat monitieteisiä, kuten myös väitöskirjani. Suomessa on julkaistu vain muutama väitöskirja, jotka ylipäättävästi käsittelevät nuorisotyötä. Itseäni kiinnostaa varsinaisesti se henkilö, joka työskentelee nuorten parissa, nuorisotyöntekijä. Nuorisotyöhän todentuu nuorisotyöntekijän ja nuoren tai nuorten ryhmän välisessä kohtaamisessa. Aiemmassa tutkimuksessa nuorisotyöntekijää ei juurikaan ole tutkittu. Väitöskirjani otsikoksi muodostuikin ”Nuorisotyöntekijä ihmisoikeuskasvattajana”.

Väitöstutkimukseni toimintaympäristöjä ovat nuorisotyö ja ihmisoikeuskasvatus. Kummankin pariin olen johdatellut lukijoita sekä kansainvälisillä että kansallisilla säädöksillä, kuten Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus tai suomalainen nuorisolaki. Esittelen väitöskirjassani lukijalle myös näihin teemoihin liittyvää tutkimusta.

Nuorisotyö on kasvatustyötä ja se sijoittuu nonformaalin ja informaalin kasvatuksen kentille. Nuorisotyö on nuorelle vapaaehtoista ja toteutuu lähinnä nuoren vapaa-ajalla. Nuori-

sotyöntekijä on Suomessa yleensä koulutettu ammattilainen, joka työskentelee kunnassa, järjestössä tai seurakunnassa. Järjestöjen nuorisotyössä toimii myös paljon vapaaehtoisia. Olen rajannut oman tutkimukseni käsittelemään kunnallisessa nuorisotyössä työskenteleviä nuorisotyöntekijöitä ja nuorisojärjestössä toimivia vapaaehtoisnuorisotyöntekijöitä.

Nuorisotyöllä ja ihmisoikeuskasvatuksella on yhteinen arvopohja ja tavoitteet. Tämä auttaa jäsentämään sitä, mitä nuorisotyöntekijältä voidaan työssään ihmisoikeuksien osalta odottaa. Lienee syytä kerrata, mitä ihmisoikeudet ovat. Ne perustuvat kansainvälisiin säädöksiin, kuten YK:n ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus, Euroopan Neuvoston ihmisoikeussopimus, Euroopan Unionin perusoikeuskirja ja Yleissopimus lapsen oikeuksista. Suomen perustuslaista ihmisoikeudet löytyvät toisesta luvusta, jossa käydään läpi perusoikeudet, joita ovat esimerkiksi yhdenvertaisuus, sananvapaus, yksityiselämän suoja, kokoontumis- ja yhdistymisvapaus sekä syrjinnän kieltö. Oikeuksien lisäksi YK:n ihmisoikeuksien julistuksen 29 artiklan toisessa kohdassa todetaan lisäksi, että ”jokaisella on velvollisuuksia yhteiskuntaa kohtaan, koska vain yhteiskunnassa hänen persoonallisuutensa voi kehittyä vapaasti ja täysimittaisesti”.

Ihmisoikeuksilla on kolme tunnusmerkkiä. Niiden luovuttamattomuus tarkoittaa sitä, että jokainen ihminen saa ne syntyessään, eikä niitä voida ottaa eikä edes itse luovuttaa pois. Perustuvanlaatuisuus tarkoittaa sitä, että mitä tahansa oikeuksia ei huomioida, vaan ainoastaan kaikkein tärkeimmät oikeudet ovat ihmisoikeuksia. Yleismaailmallisuus puolestaan liittyy kaikki maapallolla asuvat ihmiset ihmisoikeuksien piiriin, riippumatta esimerkiksi etnisestä taustasta, ihonväristä, uskonnosta tai sukupuolesta.

Ihmisoikeuskasvatus puolestaan löytyy jo YK:n ihmisoikeusjulistuksen johdannos-

ta. Vuonna 2011 YK:n jäsenvaltiot, kuten Suomi, hyväksyivät Ihmisoikeuskasvatuksen julistuksen. Euroopan Neuvoston silloiset 47 jäsenmaata hyväksyivät jo edellisenä vuonna Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen peruskirjan. Ihmisoikeuskasvatuksessa tavoitteena on, että jokaisella on oikeus tietää omista ihmisoikeuksistaan, mutta myös ymmärtää oma vastuunsa toisten ihmisoikeuksien toteutumisesta ja kunnioittamisesta. Ihmisoikeuskasvatukseen liittyy myös ajatus ihmisoikeuskasvatuksen toteuttamisesta ihmisoikeuksia kunnioittaen. Tähän liittyy esimerkiksi sanantai ajattelunvapaus. Kolmantena ihmisoikeuskasvatusta luonnehtivana lähtökohtana on sen näkeminen elämänmittaisena prosessina. Sen avulla voi tarkastella omia arvojaan ja asenteitaan sekä vahvistaa omaa toimijuuttaan puolustamaan ihmisoikeuksia.

Teoreettisesti tutkimukseni kiinnittyy nuoruudenaikaisen identiteetin ja toimijuuden kehittämiseen, aina moraalidentiteetin kehittämisen kysymyksiin. Nämä luovat edellytyksiä ihmisoikeuskasvatukselle. Teoriaosuudessa olen myös perehtynyt nuorisotyöntekijöiden erityisosaamiseen, niin kutsuttuun kohtaamisen taitoon. Olen ylipäättään rajannut teoreettisen osuuden koskettamaan sellaista tutkimusta, jolla olisi merkitystä nuorisotyön arkipäivässä, siinä miten nuorisotyöntekijä voi omassa työssään tukea nuoren nuoruuden aikaisia kehitysvaiheita ja edistää samalla ihmisoikeuskasvatusta.

Perehdyttyäni aiempaan tutkimukseen, olen huomannut, että tietoa nuoren identiteetin kehittämisen tai toimijuuden vahvistamisen tukemisesta hyödynnetään nuorisotyössä kovin vähän. Niistä löytyy mainintoja, mutta ei oikeastaan kuvausta siitä, mitä niillä tarkoitetaan ja miten niiden kehittämistä voisi tukea käytännön nuorisotyössä. Väitöskirjani esitteleekin identiteetin kehittämisen keskeisimmät teoriat lähtien Eriksonin psykososiaalisesta teoriasta aina myöhäismodernin ajan

teorioihin kuin myös Gilliganin huolenpidon etiikkaan. Olenkin päässyt miettimään lähes puhtaalta pöydältä, mikä voisi olla nuorisotyöntekijän luonteva rooli ihmisoikeuskasvatuksessa nuoren kehitysvaiheiden näkökulmasta.

Väitöskirjani koostuu kolmesta toisistaan erillisestä aineistosta, jotka kaikki linkittyvät nuorisotyöhön. Väitöskirjatutkimukseni varsinainen tutkimuskysymys on: Miten nuorisotyöntekijä toteuttaa ihmisoikeuskasvatusta nuorisotyön kontekstissa?

Seuraavaksi käyn läpi tutkimukseni kolme toisistaan riippumatonta tapausta. Jokainen niistä vastaa omaan tutkimuksen kokonaisuutta vahvistavaan alakysymykseensä.

Aiemmin tässä lektiössä mainitsemani ihmisoikeuskasvatuksen kouluttajaopinnot nuorisotyöntekijöille on ensimmäinen tutkimustapauksistani. Siinä aineisto on kerätty koulutukseen osallistuneilta nuorisotyöntekijöiltä noin vuoden aikana. Tavoitteenani oli löytää vastaus kysymykseen: Miten nuorisotyöntekijä ja hänen työyhteisönsä suhtautuvat ihmisoikeuskasvatuksen tekemiseen nuorisotyössä? Tämän kysymyksen avulla minulla on ollut tavoitteena kiinnittää tutkimukseni nuoruuden aikaista identiteetin kehittämistä käsittelevään teoriaan.

Lektioni aloittanut tapahtumasarja Autonomisen sosiaalikeskus Sataman ympärillä on toinen tutkimustapauksistani. Helsingin Nuorisosiainkeskuksen rooli tapahtumavyöhyhdissä jäi monelle epäselväksi, myös henkilökunnalle. Nuorisosiainkeskuksessa päätettiin tehdä henkilökunnalle kysely romanitilanteesta. Minulla on ollut käytössäni henkilökunnan anonyymit vastaukset tähän vuonna 2011 tehtyyn kyselyyn sekä tapauksesta tehtyjä selvityksiä ja asiakirjoja. Tämän autonomisen sosiaalikeskus Sataman tapauksen avulla olen hakenut vastausta kysymykseen: Miten nuorisotyöntekijä ja hänen työyhteisönsä suhtautuvat nuorten ihmiso-

keuksia puolustavaan toimijuuteen? Tämän tutkimuskysymyksen avulla tavoitteenani on ollut tutkia sitä, miten nuorisotyöntekijät voisivat työssään edistää nuoruuden kehitysvaiheisiin kuuluvaa toimijuuden ja siten aktiivisen kansalaisuuden muodostumista.

Edellisten tapausten lisäksi minua kiinnosti itsekkin nuorisotyöntekijänä selvittää, miten nuorten kanssa voitaisiin tehdä ihmisoikeuskasvatusta. Tämä mahdollistui Suomen Partiolaisten kansainvälisellä suurleirillä Roihulla kesällä 2016. Kiinnostavaa onkin, että partiokasvatuksessa keskeisessä asemassa olevat partiiohanteet linkittyvät suoraan ihmisoikeuskasvatukseen.

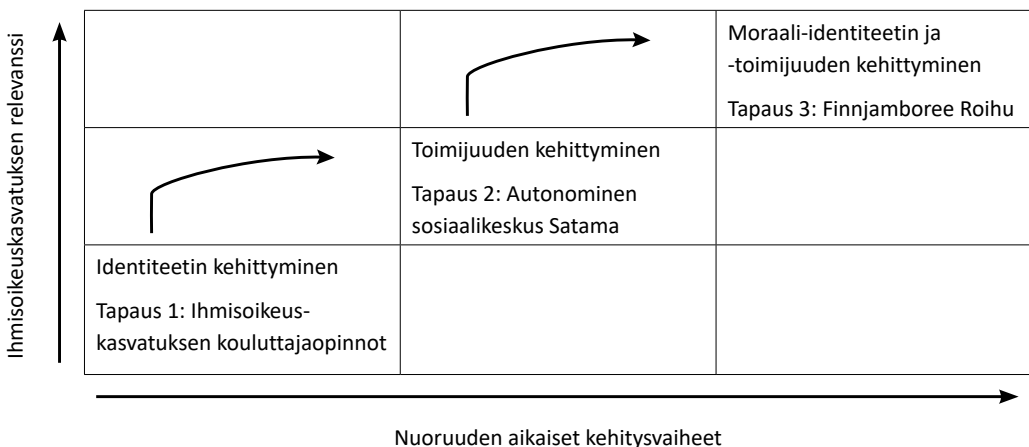
Varsinainen tutkimus toteutui yhdellä Roihun 15–17-vuotiaille nuorille kohdenetulla toimintarastilla. Erityistä tässä tapauksessa oli myös se, että kanssani työskenteli neljä nuorta aikuista kanssatutkijoina. He vastasivat rastin toiminnan suunnittelusta ja toteutuksesta yhteensä 47 ryhmälle nuoria, ohjaten heille ihmisoikeuksiin liittyviä tehtäviä. Tutkimusta varten keräsimme sekä nuorten että meidän tutkijoiden reflektointia rastin toiminnasta. Väitöskirjassani kutsun

näitä neljää kanssatutkijaa vapaaehtoisnuorisotyöntekijöiksi.

Finnjambore Roihun, tämän kolmannen tutkimustapaukseni puitteissa minua ohjannut tutkimuskysymys on: Miten nuoret ja nuoret aikuiset suhtautuvat ihmisoikeuskasvatukseen osallistumiseen nuorisotyössä? Tämän tutkimustapauksen avulla olen hakenut vastausta siihen, miten teoriaa moraalien nuoruuden aikaisesta kehittymisestä voidaan hyödyntää nuorisotyön suunnittelussa ja toteuttamisessa.

Kuvioon 1 olen sijoittanut kaikki kolme tutkimustapaustani suhteessa nuoruuden aikaisiin kehitysvaiheisiin ja ihmisoikeuskasvatuksen merkityksellisyyteen. Todellisessa elämässä nuoruuden aikaiset kehitysvaiheet eivät etene suorana jatkumona. Ne toteutuvat osin limittäin ja myös syklisesti aikaisempiin vaiheisiin palaten.

Tutkijana olen aina uudelleen palannut pohtimaan kysymystä nuorisotyöntekijästä ihmisoikeuskasvattajana. Onko hän sen edistäjä vai sittenkin jarruttaja? Väitöskirjani tuloksena olen päätenyt siihen, että ammattitaitoinen ja nuorisotyön arvoihin sitoutunut nuorisotyöntekijä tukee luontevasti nuoren

Kuvio 1. Kolme tutkimustapaustani suhteessa nuoruuden aikaisiin kehitysvaiheisiin ja ihmisoikeuskasvatuksen merkityksellisyyteen.

kasvua aikuiseen toimijuuteen ja edistää ihmisoikeuskasvatusta.

Haasteita kuitenkin on. Nuorisotyössä nuoruuden aikaisiin kehitysvaiheisiin kiinnittyviä työskentelymahdollisuuksia ei juurikaan tunnisteta. Niihin liittyvä osaaminen vaikuttaa olevan heikkoa. Nuorisotyötä kannattaisikin kohdentaa paremmin vastaamaan nuorten eri kehitysvaiheita niin identiteetin kehittymisessä kuin toimijuuden vahvistumisessakin.

Kun mietitään nuoruuden aikaisia kehitystehtäviä, tapahtuvat ne jokaisella nuorella omatahtisesti. Kasvatusammateissa tulisikin toimia nuorilähtöisesti, jotta työ olisi vaikuttavaa. Samalla olisi merkityksellistä tarkastella niitä erilaisia ikärajoja, joita nuorisotyössäkin on. Ovatko ne organisaatio- vai nuorilähtöisiä. Esimerkiksi 18 vuotta täyttäneet nuoret elävät keskenään kovin erilaisissa kehitysvaiheissa, eikä heidän tarpeitaan voida niputtaa pelkästään ikävuosin mukaan. Vastaavasti, kun nuorta ohjataan esimerkiksi koulutusvalinnoissa tai siirtymisessä koulutuksesta työelämään puhtaana ikäsidonaisesti, lähinnä tuhlataan resursseja.

Mielenkiintoinen tulos on myös se, että nuoruuteen kuuluva herkkyysvaihe ideologisten teemojen käsittelyssä saatetaan väistää. Vaikka nuorisotyössä hyväksytään ajatus nuorten kasvattamisesta aktiiviseen kansalaisuuteen, koetaan kuitenkin haastavaksi keskustella nuorten kanssa esimerkiksi politiikasta tai uskonnosta, samoin kuin köyhyydestä.

Kuten edellä mainitsin, nuorisotyön yksi kansainvälisestikin yhteinen tavoite on nuorten kasvattaminen aktiiviseen kansalaisuuteen. Mielenkiintoista onkin, että kun nuoret itse haluavat toimia havaitsemiensa epäkohtien muuttamiseksi aktivismin keinoin, herättää se epävarmuutta nuorisotyöntekijöissä. Heidän on vaikeaa asemoida itseään nuorten omaehtoiseen aktivismiin. Havaintojeni perusteella sopivana pidettävä nuorten

aktiivinen kansalaisuus olisikin nuorisotyöntekijöille ennakoitavaa ja hallittavaa, vaikkapa toimimista nuorisovaltuustossa. Kun nuoret haluavat puuttua esimerkiksi heidän omaa tulevaisuuttaan uhkaavaan ilmastonmuutokseen, eivät nuorisotyöntekijät ole varauksetta nuorten tukena.

Yksi tutkimukseni tuloksista osoittaa, että saman työyhteisön nuorisotyöntekijöillä ei välttämättä ole yhteistä jaettua arvopohjaa. Olisikin tärkeää tarkastella, millaisiin arvoihin ja asenteisiin nuorisotyöntekijän työ perustuu ja ovatko arvot ylipäättään työyhteisöissä yhteisesti jaettuja.

Yhtenä haasteena on myös se, että ihmisoikeuksiin voidaan suhtautua moraaliseettisinä omantunnon kysymyksinä. Silloin nuorisotyöntekijä suhtautuu ihmisoikeuksiin valittavissa olevana osana työtään. Kuitenkin ihmisoikeudet perustuvat kansainvälisiin sopimuksiin ja itse asiassa ne tulevat nuorisotyön arkeen annettuina. Tämän pitäisi olla nuorisotyöntekijöille helpottavaa, kun ei itse tarvitse pohtia omaa suhtautumistaan niihin. Samalla nuorille on selkeämpää, kun nuorisotyön piirissä tunnustetaan yhdet ihmisoikeudet ja ne ovat samat riippumatta nuorisotyöntekijästä.

Tutkimukseni perusteella määrittelen nuorisotyötä näin:

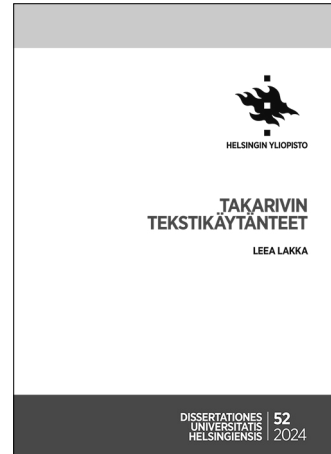
Nuorisotyö on ihmisoikeuskasvatusta, jossa nuoren kohtaaminen tarkoittaa sitä, että nuorisotyöntekijä tukee nuoren identiteetin ja toimijuuden kehittymistä kohti nuoren moraalisen toimijuuden vahvistumista.

Takarivin tekstikäytänteet

Leea Lakka

Teksti perustuu kirjoittajan väitöstilaisuuden lectio praecursoriaan Helsingin yliopistossa 15.3.2024. Vastaväittäjänä toimi professori Johanna Vaattovaara (Tampereen yliopisto).

Leea Lakka (2024) *Takarivin tekstikäytänteet*. Helsinki: Helsingin yliopisto. Dissertationes Universitatis Helsingiensis 52/2024.

Muutama vuosi sitten sain viettää kokonaisen kouluvuoden kahdessa yläkoulun yhdeksännessä luokassa. Elokuusta toukokuuhun notkuin alkuvuikon Västäräkin koulussa ja loppuvuikon Huuhkajan koulussa. Nimet ovat lempinimiä, sillä on salaisuus, mistä kouluista oikeasti on kyse.

Tällaisen notkumiseen perustuvan tutkimusmenetelmän nimi on etnografia. Etnografi oleilee pitkään tutkittavien parissa ja pyrkii katsomaan maailmaa niin kuin he sen näkevät. Etnografia tuottaa tutkijalle pitkäkestoisen kokovartalokokemuksen siitä, millaista arkea tutkittavat elävät, mitä he ajattelevat, mitä he arvostavat ja mikä heitä liikuttaa. (Atkinson ym. 2007.)

Millainen kokemus on käydä ysiluokka uudelleen kolmekymppisenä?

Yläkoulussa tuoksuu bensa, hajuvesi, hiki ja deodorantti. Joskus tupakka, toisinaan valkosipulipatonki, jonka joku on hakenut, kun ruokalan tarjonta on todettu kelvottomaksi.

Välillä on hirvittävä meteli, tuolit kirskuvat, reput kahisevat, paperia revitään, joku

kikattaa, yksi soittaa musiikkia kaverille. Muutama juttelee omia juttujaan nurkassa, opettaja puhuu. Välillä on hetkiä, jolloin kukaan ei puhu mitään.

Ysiluokassa on aika paljon tunteita. Nuoret ihastuvat, suuttuvat toisiinsa, sopivat ja lohduttavat. Vuoden mittaan minuakin suuttutti, nauratti, jännitti ja itketti.

Tämä kaikki on yhdeksännen luokan arkea, on tunteita ja tuoksua. Olin kiinnostunut ja innostunut siitä kaikesta, mutta kuten väitöskirjani otsikosta voi päätellä, menin kouluun tutkimaan ennen kaikkea lukemista ja kirjoittamista.

Tutkimuksellani halusin vastata kolmeen kysymykseen:

1. Miten takarivi toimii teksteillä?
2. Miksi nämä tekstikäytänteet ovat mielekkäitä?
3. Minne takarivin tekstikäytänteet johtavat?

Takarivi tarkoittaa tässä tutkimuksessa sitä oppilasjoukkoa, joka pitää kouluun etäisyyttä, pyrkii työskentelyssään taloudellisuuteen ja

suhtautuu kouluun ainakin epäillen, ehkä vastustaenkin. Nimitys tulee siitä, että jos nämä nuoret itse saavat valita, missä he istuvat, he vetäytyvät takariviin.

Kenttäpäivinä istuin koko koulupäivän oppilaiden joukossa, yleensä siellä takarivissä. Havainnoin sitä mitä näin, ja kirjoitin havaintoni muistiin: Juulia tuijottelee ulos, Ruusu nukkuu, Juho ryhtyy kirjoittamaan, Markus kopioi Juholta – ja niin edelleen.

Olin kiinnostunut kaikenlaisesta toiminnasta tekstien äärellä: toki lukemisesta ja kirjoittamisesta, mutta myös tavoista, joilla teksteistä keskustellaan sekä ennen kaikkea nuorten alttiudesta tarttua erilaisiin teksteihin, tavoista suhtautua niihin ja siitä, miten nuoret eri tekstejä arvottavat. Mitä luetaan mieluusti, mitä väkisin?

Alussa kuvaamani tunteet ja tuoksut eivät ole vain hupsu tausta kaikelle tekstien kanssa toimimiselle. Työni perustuu sosiokulttuuriseen tekstitaitotutkimukseen (Barton 2007), ja sen mukaisesti ajattelen, että kaikki arkinen toiminta sekoittuu lukemiseen ja kirjoittamiseen – ja päinvastoin. Se, millaista arki on, määrää, mitä tulee luettua ja mitä ei.

Etnografinen havainnointini ei suinkaan rajautunut vain äidinkielen ja kirjallisuuden tunteihin. Istuin yhtä lailla kemian, fysiikan, uskonnon ja oppilaanohjauksen tunneilla, muutamia mainitakseni. Näissä kaikissa on tarjolla toimintaa tekstien äärellä: täytä moniste, lue kirjan kappale, selitä nämä käsitteet. Koulu käydään pitkälti lukemalla ja kirjoittamalla.

Tekemistäni havainnoista syntyi vastauksia tutkimuskysymyksiini. Äsken totesin kysyneeni, miten takarivi lukee ja kirjoittaa. Päädyin vastaamaan: Porukalla, helpolla, läpällä ja pakolla.

Porukka on koulussa alati läsnä. Vaikka koulussa periaatteessa kukin oppilas hoitaa itse omat suorituksensa, jotka opettaja yksitän myös arvioi, tosiasiaassa koulussa ollaan

koko ajan osa porukkaa. Lukeminen ja kirjoittaminen on näkyvää toimintaa, jota ei voi peitellä kavereilta.

Porukka vaikuttaa lukemiseen ja kirjoittamiseen monin tavoin. Se kontrolloi, ettei kukaan erehdy sykkimään liikaa, sillä silloin muutkin voivat joutua työhön. Toisaalta porukka myös tukee heikompia: useimmiten koulussa löytyy joku, jolta voi kopioida vastauksen tai ainakin tarkistaa, mitä kysyttiin.

Pyrkimys päästä helpolla kuuluu ihmisluonteeseen. Takarivi vie tämän kuitenkin muita pidemmälle. Helppoutteen voi pyrkiä monin tavoin: voi kirjoittaa ja lukea aina vähän vähemmän kuin pyydettiin, tarttua toimeen myöhemmin kuin odotettiin ja suhtautua tehtäviin läpällä, toisin kuin toivottiin.

Läppä leimaakin takarivin lukemista ja kirjoittamista. Se on huvittunutta ja ivailevaa puhetta, toimintaa ja suhtautumista tehtävien äärellä. Kun tehtävät tehdään läpällä, ne tehdään sinne päin, karnevalisoiden, ei ihan tosissaan. Syntyy tekstejä, joiden seassa on meemejä, kiroilua, tehtävän ohituksia ja ennen kaikkea niukkoja vastauksia, kun annettu aika on käytetty hupailuun.

Toki takarivikin välillä lukee ja kirjoittaa. Niitä tilanteita usein selittää pakko. Pakko voi tulla kotoa, esimerkiksi niin, että on painetta kerätä hyviä Wilma-merkintöjä kompensoimaan aiempaa töhöilyä.

Pakon voi asettaa myös opettaja: Opettajat elleillään osoittavat, milloin tehtävien tekeminen on mahdollista, milloin suositeltavaa, milloin täysin välttämätöntä. Näitä elkeitä oppilaat tulkitsevat, ja tätä tulkintaa nimitän pakkopääomaksi. Se tuntuu olevan keskeinen takariviä työhön sysivä tekijä. Jos opettajalla on runsaasti pakkopääomaa - eli jos hän edellyttää työskentelyä, on otteissaan napakka ja vaatimuksissaan luja, mutta on myös reilu ja lämmin - työskentelyä näyttää tapahtuvan kaikkein eniten. Ja ainakin on päinvastoin: jos

ei ole pakkoa, ei takarivi liikoja tartu koulun toivomaan toimeen.

Mutta miksi ihmeessä kaikki tämä tekstien väistely ja pakottaminen? Jos tutkimusta, kampanjoita ja julkista keskustelua on uskominen, lukeminen on ihanaa ja valtavan tärkeää, se tarjoaa seikkailuja, kehittää empatiaa, kasvattaa sanavarastoa, suojaa syrjäytymiseltä - miksi takarivi lukee ja kirjoittaa niin happamasti?

Tähän kysymykseen vastaan väitöskirjan toisessa analyysiosassa. Koulupäivien juoksussa usein esiin tulleita selityksiä nuorten toiminnalle on kolme: ne liittyvät sukupuoleen, paikkaan ja siihen, että takarivin nuoret tähtäsivät ammatillisiin opintoihin.

Mitä sukupuoleen tulee, nojaan työssä hegemonisen maskuliinisuuden teorian ajatuksen siitä, että maskuliinisuuksia on erilaisia ja että ne ovat hierarkkisessa suhteessa toisiinsa. Sellainen maskuliinisuus, jota takarivissä arvostettiin, edellytti lukemisen karsastamista, koulun vastustamista ainakin jonkin verran sekä käytännöllisyyttä, joka usein hahmottui vastakkaiseksi koulun tarjoamalle paperinpyörittelylle.

Asuminen pienellä tai keskisuurella paikkakunnalla väritti nuorten käsitystä siitä, millainen heidän tulevaisuutensa on, minne se sijoittuu ja mikä siellä on tärkeää. Monet takarivin nuoret olivat ajatelleet jäädä kotipaikkakunnalleen. Tämä suunnitelma vaikutti siihen, millainen lukeminen ja kirjoittaminen näytti tarpeelliselta opetella. Miksi harjoitella hankalaa työhakemusta, jos kerran töitä saa marssimalla hallille?

Ja kolmanneksi orientoituminen ammatillisiin opintoihin muotoili sitä, millaisena peruskoulun tarjonta näyttäytyi. On kovin kohtuutonta ajatella, että 15-vuotiaat kävisivät koulua, jotta he jossakin epämääräisessä aikuisuudessa olisivat päteviä kansalaisia. Koulua käydään enemmän siksi, että niin nyt vain kuuluu tehdä, ettei kotona joudu liriin

– ja jotta pääsee toivomiinsa opintoihin toiselle asteelle. Siinä missä lukioon tähtääminen on syy harjaantua lukijana ja kirjoittajana, ammatillisiin opintoihin aikominen ei ole.

Tämän miksi-kysymyksiin vastaavan osan havaintoja yhdistää muutama piirre. Ensinnäkin takarivin nuoret luottivat jatkuvuuteen. Heistä asiat menisivät parhain päin, jos ne jatkuisivat sellaisina kuin ennenkin. Etenkin isien nuoruudessa oli jotakin tarunhoitoista: jos saisi elää elämäänsä suunnilleen niin kuin faja, kaikki menisi hyvin.

Toisekseen lukemisen välttely liittyy hyödyn ja turhuuden väliseen jännitteeseen. Tiukka orientaatio ammatillisiin opintoihin ja paikalliset arvostukset ohjaavat nuoret tekemään hyödylliseksi katsomia asioita. Koulunkäynti turhauttaa, kun opetellaan sylinterin tilavuuden laskemista ja aistifysiologiaa – hyödyllisempään olisi opetella konkreettisia arkisia asioita.

Väitöstutkimukseni havainnot asettavat joitain lukutaidon parantamisesta käytyjä keskusteluja uuteen valoon. Vuonna 2018 PISA-tutkimus keskittyi lukutaitoon. Sen mukaan 63 % pojista lukee vain, jos on pakko. Keskeinen tästä johdettu päätelmä oli, että lukemisesta on tehtävä nykyistä kiinnostavampaa, jotta ei tarvitse lukea pakolla. (Leino ym. 2019.) Kiinnostavuutta on toivottu kouluun laajemminkin, niin koulun kehittämisen puheessa, opetussuunnitelman perusteissa kuin kouluvisioissakin. En kuitenkaan malta olla pohtimatta, millainen tavoite kiinnostus on peruskoulussa.

Otan tähän pohdintaan hieman vauhtia toisaalta. Luin vastikään Suomen kuvalehdessä Milka Valtasen artikkelin Tiktok-sovelluksesta ja sen kehittämisestä. Artikkelissa kuvataan logiikkaa, johon Tiktok perustuu. Valtanen kirjoittaa näin:

Idea oli, ettei ihmisten enää koskaan tarvitsisi lukea tai katsoa mitään tylsää. Jokaiselle olisi tarjolla pelkkiä kiinnostavia uutisia.

Tarvitsi vain tietää, mitä kukin halusi. Mitä he klikkasivat, lukivat tai jakoivat. Millaisia he olivat ja mihin ryhmään kuuluivat.

Tiktok ja sen kaltaiset sovellukset toimivat siis tällä logiikalla. Pelkästään kiinnostavia ja mieleisiä asioita, ei enää koskaan mitään tylsää.

Peruskoulu on yleissivistävä instituutio. Niinpä on sovittu, että sen tehtävä on opettaa asioita, joilla on itseisarvo, ei vain välinearvoa. Sen tavoite on opettaa tietoja ja taitoja laajasti sekä viisautta niiden käyttöön.

Ei varsinaisesti ole kuitenkaan niin, että ajan henki ja ihanteet auttaisivat koulua saavuttamaan tavoitteensa. Koulu pikemminkin koettaa pitää sivistyksen ihanteesta kiinni ajassa, jossa tylsyys ja turhuus yhä useammin väistävät kiinnostuksen ja hyödyn tieltä.

Jos myös oppivelvollisuuskoulua kehitetään niin, että se enenevässä määrin ottaa yleissivistävästä suunnasta askelia kohti yksilöllistä kiinnostavuutta, siis karrikoiden Tiktokin suuntaan, se itse asiassa vahvistaa oppilaiden taustoista juontuvia eroja. Jos kullekin annetaan kiinnostuksensa mukaan, lienee selvää, että yksille annetaan valtavasti kaikkea, toisille vain vähän.

Olen tehnyt tätä tutkimusta ajassa, jossa yhteiskuntamme eriytymiskehitys kiihtyy. Hyvinvointi ja pahoinvointi jakautuvat, aivan kuten jakautuvat myös työllisyys ja työttömyys, konservatiivisuus ja liberaalius, rikkaus ja köyhyys, terveys ja sairaus. Näiden muutujien jatkoksi voi lisätä vielä yhden: myös lukutaito eriytyy.

Kun nyt katson taaksepäin, kaikki se, mitä takariviä tutkimalla olen oppinut, avaa näköaloja myös siihen, miten ja miksi lukutaidon heikkeneminen kietoutuu eriytymiskehitykseen.

Ensinnäkin takarivin järkeilyt lukemisen merkityksistä selittävät ja kuvittavat havainnot, joiden mukaan esimerkiksi kotitaustaan, sukupuoleen ja tulevaisuuden suunnitelmiin

liittyvät erot vaikuttavat karttuvaan lukutaitoon.

Toiseksi tutkimukseni todentaa sosiokulttuurisen tekstitaitotutkimuksen lähtöoletusta, jonka mukaan tavat, joilla tekstejä käytämme, ohjaavat myös sitä, miltä maailma näyttää.

Internetin algoritmit ohjaavat meitä erilaisten tekstien äärelle, mutta niin ohjaavat myös kotoa perityt ja kavereilta opitut alttiudet, se missä asumme, keiden kanssa liikumme ja mistä puhumme. Takarivi on yksi tekijä, rakenne, joka ohjaa nuoria tietynlaisten tekstien äärelle, ja toisista pois. Maailma tarjoaa erilaisia tekstejä sille, joka on kiinnostunut mopoista kuin sille, joka on kiinnostunut puutarhanhoidosta. Erilaisten tekstien äärellä karttuu erilaisia lukutaitoja.

Lukutaidon eriytyminen on siis rakenteellinen ongelma. Jos rakenteellinen ongelma halutaan ratkaista, se yleensä kehoitetaan purkamaan. Pitäisikö koulun sitten purkaa takarivi? Pitäisikö takarivistä tulla pois? Ehkä pitäisi. Sillä eikö pitäisi olla niin, että koulussa ei olisi sellaista taskua, johon koulua vastustavat ja sitä epäilevät voivat melko rauhassa vetäytyä?

Ideatasolla tämä päätelmä on helppo tehdä. Samaan aikaan on niin, etten minäkään tiedä, miten se käytännössä tapahtuisi. Tutkimukseni osoittaa kyllä, että kun koulu onnistuu edellyttämään työskentelyä, tai toisin sanoen opettaja onnistuu asettamaan pakon, takarivi todella ryhtyy harjoittelemaan.

Ei kyse ole kuitenkaan mistään taikakeinosta: aina pelimerkit työskentelyn edellyttämiseen eivät riitä. Hetkellinen harjoittelun äärelle saattaminen ei myöskään poista perusongelmaa, sitä, miten osa oppilaista haluaa pitää etäisyyttä kouluun.

Yhden ratkaisun suunnan kuitenkin keksin. Erkaantuminen, eriytyminen, kuplautuminen, jakautuminen ja polarisaatio kuvaavat kaikki liikettä toisista pois päin. Haluan ajatella, että joukkomuotoinen oppivelvollisuuskoulu voi olla – ja on – instituutio, joka tuo

nuoria yhteen. Koululla on koulun keinot ja niiden avulla se voi saattaa nuoria samojen tekstien äärelle, puhumaan yhdessä siitä, mitä mikäkin merkitsee.

Näitä yhteisiä hetkiä vaalimalla takariviä on varmaankin mahdollista purkaa – tai ehkä ainakin hieman horjuttaa. Koulun taika tapahtuu, kun opettaja näyttää aamun uutisia ja kysyy, ymmärsittekö. Tai kun opettaja näyttää iltapäivälehdessä etusivua ja osoittaa, että kohu-uutinen kauhujen vuokralaisesta liittyy juuri opeteltuihin vuokralaisen oikeuksiin ja velvollisuuksiin. Ja niin edelleen.

Kolmas tutkimuskysymykseni kuului, minne takarivin tekstikäytänteet johtavat. Rehellisyyden nimissä parempi kysymys voisi olla, minne takarivin tekstikäytänteet ja *tavat, joilla me aikuiset niihin vastaamme*, johtavat. Ja nyt tarkoitan aikuisilla meitä ihan kaikkia: kotien, koulun, vapaa-ajan, tutkimuksen, päätöksenteon ja politiikan aikuisia.

Viimeiseksi kysynkin: Minne me annamme takarivin tekstikäytänteiden johtaa?

Lähteet

- Atkinson, Paul & Delamont, Sara & Coffey, Amanda & Lofland, John & Lofland Lyn H. (2007) *Handbook of Ethnography*. Lontoo: SAGE.
- Barton, David (2007) *Literacy: An introduction to the ecology of written language*. Malden: Blackwell Publishing.
- Leino, Kaisa & Ahonen, Arto & Hienonen, Ninja & Hiltunen, Jenna & Lintuvuori, Meri & Lähteinen, Suvi & Lämsä, Joni & Nissinen, Kari & Nissinen, Virva & Puhakka, Eija & Pulkkinen, Jonna & Rautopuro, Juhani & Sirén, Marjo & Vainikainen, Mari-Pauliina & Vettenranta, Jouni (2019) *PISA 18 ensituloksia*. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2019:40.
- Valtanen, Milka (7.3.2024) Koukussa. *Suomen kuvalehti*.

Mielenterveysongelmien kehystämä osallisuus

Taina Heinonen

Teksti perustuu kirjoittajan väitöstilaisuuden lectio praecursoriaan Turun yliopistossa 26.4.2024. Vastaajattäjänä toimi apulaisprofessori Mira Kalalahti (Jyväskylän yliopisto).

Taina Heinonen (2024) *Mielenterveysongelmien kehystämä osallisuus. Tutkimus nuorten mielenterveyskuntoutujien koulutuspoluista ja koulukokemuksista*. Turun yliopiston julkaisuja, sarja B, osa 662. 152 s.

Yhteiskunnallisessa keskustelussa on jo pidempään kannettu huolta nuorten mielenterveydestä ja lisääntyneestä pahoinvoinnista. Psykkiset ongelmat nuoruudessa ovatkin melko yleisiä, mutta onneksi usein myös ohimeneviä. On arvioitu, että mielenterveyden ongelmia esiintyy noin joka viidennellä nuorella. (Aalto-Setälä & Marttunen 2007.) Suurin osa suomalaisista nuorista voi kuitenkin hyvin. Samalla nuorten hyvinvointi ja pahoinvointi ovat polarisoituneet. Erityisesti mielenterveyden häiriöistä johtuvat opiskeluvaikeudet, koulutuspolun katkokset, sairauspoissaolot ja työkyvyttömyys ovat jatkuvasti esillä niin tutkimuksissa kuin julkisessa keskustelussa.

Koulutus- ja nuorisopoliittisessa keskustelussa nuorten osallisuuden edistäminen on nostettu yhtenä merkittävänä ratkaisuna nuorison pahoinvoinnille ja syrjäytymisen ehkäisylle (Hämäläinen 2008). Myös Petteri Orpon hallituksen hallitusohjelmassa on

sitouduttu työskentelemään osallistavan ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan puolesta ja torjumaan eriytymiskehitystä (VNK 2023). Toisaalta nuoriin kohdistuvat ennätysuuret leikkaukset eivät tue näitä tavoitteita.

Aloitin kasvatustieteen väitöskirjani kymmenen vuotta sitten. Aloittaessani väitöskirjan tekoa, halusin saada mahdollisimman laajan kuvan mielenterveyskuntoutujanuorten koulutuspoluista ja koulukokemuksista, ja sitä kautta tarkastella nuorten sosiaalista ja yhteiskunnallista osallisuutta. Minua kiinnosti myös löytää käytännön keinoja mielenterveyskuntoutujien yhteiskuntaan kiinnittymisen tukemiseksi. Aihe nuorten mielenterveydestä ja osallisuudesta on edelleen ajankohtainen. Ratkaisuja ja asioiden moninäkökulmaista ymmärtämistä tarvitaan yhä enemmän nyt, kun puhutaan nuorten mielenterveyden kriisistä.

Tutkimukseni keskiössä on osallisuus, joka on viime vuosikymmenen aikana noussut keskeiseksi tutkimuskohteeksi sekä koulutuk-

sen että mielenterveyskuntoutuksen kentällä. Koulutukseen kytkettyvä osallisuustutkimus tarkastelee usein nuorten yhteiskuntaan kiinnittymistä sekä syrjäytymisen ehkäisyä (esim. Maunu & Kiilakoski 2008), kun mielenterveyskuntoutujien osallisuustutkimus puolestaan tarkastelee nuorten roolia aktiivisina toimijoina omassa kuntoutumisprosessissaan (esim. Jurvansuu, Kaskela & Tourunen 2021).

Väitöstutkimuksessani ymmärrän osallisuuden vuorovaikutuksessa ja ihmissuhteissa rakentuvana. Osallisuus on sitä, että kokee tulevaisuuden arvostetuksi sekä kuulluksi ja on osa yhteisöä ja yhteiskuntaa (ks. esim. Isola ym. 2017; Salminen ym. 2021). Tämä voi olla erityisen merkityksellistä ihmisille ja ryhmille, jotka ovat kokeneet tullessaan marginalisoiduiksi. Nuorten ja yhteiskunnan suhteena osallisuus voidaan käsittää kuulumiseksi niihin yhteiskunnan toimintajärjestelmiin, joihin kuulumalla nuoret ylläpitävät ja saavuttavat hyvinvointia, elämisen laatua ja elämäntilintaa (Hämäläinen 2008; Isola ym. 2017). Yksi nuorten keskeisimmistä yhteiskunnan toimintajärjestelmistä on koulu.

Arjen yhteisöihin kuten kouluyhteisöön tai opiskelijaryhmään kuulumisen on nuorille keskeinen vuorovaikutuskenttä, joka mahdollistaa osallisuuden kokemukset (esim. Maunu & Kiilakoski 2018). Siinä missä ryhmään kuulumisen mahdollistaa osallisuuden kokemuksen, niin vastaavasti koulukiusaaminen asettuu voimakkaaksi esteeksi osallisuudelle (Manninen 2015). Niin ikään turvallisuutta rakentava vuorovaikutus synnyttää positiivisia sosiaalisia tunteita, kun taas torjutuksi tuleminen ja ulkopuolisuuden kokemukset puolestaan ruokkivat negatiivisia sosiaalisia tunteita (Maunu & Kiilakoski 2018).

Kouluyhteisössä osallisuus luo hyvinvointia, vähentää kiusaamista ja vahvistaa mielenterveyttä (esim. OKM 2021). Huolimatta siitä, että nuorten koulussa kokemaa osallisuutta pidetään oleellisena tekijänä yksilön

hyvinvoinnille, on mielenterveyskuntoutujien koulu-uran aikaisesta osallisuudesta ja siihen yhteydessä olevista tekijöistä niukasti tietoa. Tarvitaan ymmärrystä siitä, mitkä tekijät kouluympäristössä edistävät ja mitkä estävät nuorten osallisuuden toteutumista. Väitöskirjani vastaa tähän tutkimustarpeeseen. Väitöstutkimuksessani kysynkin, miten nuorten mielenterveyskuntoutujien sosiaalinen ja yhteiskunnallinen osallisuus muotoutuu ja toteutuu?

Väitöskirjassani tarkastelen mielenterveyskuntoutujien osallisuutta pääasiassa koulun viitekehyksessä koulutuspolkujen ja koulukokemusten valossa. Tähän ratkaisuun olen päätenyt, koska koulu on lapsen ja nuoren elämän keskeinen ympäristö. Osallisuus ilmenee ja toteutuu ensisijaisena arjen kohtaamisissa (esim. Maunu & Kiilakoski 2018). Koulua voidaankin ajatella eräänlaisena arjen arenana, jossa myös nuorten osallisuus rakentuu. Tosiasiassa osallisuuden tarkastelu on tutkimukseni valossa koulumaailmaa huomattavasti laajempi johtuen metodologista valinnoistani. Osatutkimuksissa aineistoja on lähestytty elämäntilintä näkökulmasta, jolloin nuorten elämää on tarkasteltu varhaislapsuudesta aina tutkimukseen osallistumishetkeen saakka kattaen myös mahdolliset työelämäsiirtymät. Tällöin osallisuus kuvautuu yksilön suhteessa yhteisöihin, mutta myös yksilön suhteessa yhteiskuntaan.

Ilmiön moniulotteisuus huomioiden päädyin toteuttamaan tutkimukseni hyödynämällä niin laadullisia kuin määrällisiäkin tutkimusmenetelmiä. Tutkimukseni aineiston keräsin kolmessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa, vuosina 2011 ja 2012, keräsin nuorten koulukokemuksiin keskittyvän haastatteluaineiston. Koska 11 nuoren haastatteluaineisto oli verrattain pieni, päätin toteuttaa koulutuspolkuihin keskittyvän kyselyn, jonka avulla oli mahdollisuus tavoittaa myös niitä nuoria, jotka eivät koe haastattelutilannetta

mielekkäänä. Kyselyn toteutin sähköisenä mielenterveysyhdistysten avustuksella vuoden 2017 aikana. Kyselyyn vastasi lopulta 121 nuorta. Kolmannessa vaiheessa, vuosien 2017 ja 2019 välillä keräsin uuden haastatteluaineiston, jossa haastattelin 28: aa kyselyyn vastannutta eri puolilla Suomea asunutta nuorta.

Koska olin kiinnostunut koulutuspolkujen moninaisuudesta, määrittyi tutkimukseni ikärajuukseksi 18–34-vuotiaat. Laajempi ikärajaus mahdollisti myös eri elämänvaiheisiin kytkettyjen näkökulmien tarkastelun. Tutkimuksessani jäsenin osallisuutta kolmen toisiinsa kiinnittyvän ulottuvuuden kautta, joita ovat sosiaaliset suhteet, institutionaalinen tuki sekä koulutukseen ja työhön kiinnittyminen (vrt. esim. Salminen ym. 2021). Tutkimukseni tulokset osaltaan vahvistavat aiempien tutkimusten havaintoja, mutta tarjoavat myös uutta tietoa mielenterveysongelmien kanssa kamppailevien nuorten osallisuuden rakentumisesta ja toteutumisesta.

Sosiaalisten suhteiden tarkastelussa kiinnitin huomiota nuorten keskeisiin sosiaalisiin ympäristöihin kuten lapsuuden perheeseen ja vertaisiin. Valtaosa tutkimukseen osallistuneista nuorista raportoi lapsuuden aikaisista haitallisista kokemuksista kuten perheenjäsenen mielenterveyden ongelmista, päihteiden käytöstä perheessä, lapsuuden perheen vähävaraisuudesta, vanhempien erosta tai läheisen kuolemasta. Lapsuuden aikaiset haitalliset kokemukset usein myös kasautuivat, mikä vahvistaa aiempien tutkimusten tuloksia sekä tukee ennakkokäsityksiä lapsuuden aikaisten haitallisten kokemusten kasautumisesta.

Tekemäni havainnot osoittavat myös sen, että nuorilla, joilla ei ollut haitallisia lapsuuden kokemuksia pärjäivät kouluympäristössä kanssa tutkittaviaan paremmin (Heinonen & Vanttaja 2023). Havainnot tukevat näin käsitystä lapsuuden perheen ja elinympäristön sekä näiden tuoman sosiaalisen tuen merkityksestä yksilön psyykkistä kestävyyt-

tä vahvistavana tekijänä. Perhe lapsuuden elinympäristönä on ensimmäinen ympäristö, missä lapsi voi saada kuulluksi tulemisen ja vaikuttamisen kokemuksia. Nämä kokemukset yhdessä turvallisen elinympäristön kanssa tukevat myös osallisuuteen kasvua. Resursseja olisikin perusteltua suunnata lapsuuden hyvinvoinnin tukemiseen ja pyrkiä pitkäjänteisesti estämään lapsuuden negatiivisten kokemusten kasautumista.

Lisäksi tulokseni osoittivat, että mielenterveysongelmat usein kavensivat sosiaalisia suhteita sekä korostivat yksilön resursseista johtuvia eroja (Heinonen & Vanttaja 2023). Sosiaalisten suhteiden vähyyttä ja yksinäisyyden kokemukset olivat nuorten keskuudessa yleisiä (Heinonen 2021; Heinonen & Järvinen 2018; Heinonen & Vanttaja 2023). Tästä syystä myös kouluun ja opintoihin integroituminen oli vaikeaa (Heinonen 2021). Erityisesti tutkimuksen haastatteluaineistot kertoivat karua kieltä siitä, miten nuorten kokema koulukiusaaminen jättää elinikäiset arvet heijastuen sosiaalisten suhteiden muodostamiseen ja sosiaalisissa tilanteissa olemiseen vielä aikuisenakin (Heinonen & Järvinen 2018). Koulukiusaamiseksi joutumisen kokemukset koskettivat valtaosaa tutkimukseen osallistuneista. Koulukiusaamista tulisikin pyrkiä kitkemään kaikin mahdollisin keinoin entistä tehokkaammin. Yhtenä keinona tähän voisi olla koulun ja mielenterveyden ammattilaisten aiempaa tiiviimpi yhteistyö.

Sosiaalisten suhteiden tarkastelu osoitti lisäksi mielenterveysyhdistysten merkittävän roolin osana nuorten toipumisprosessia. Monelle nuorelle mielenterveysyhdistys oli ollut ainoa sosiaalinen ympäristö, jossa nuoret olivat kokeneet tullessa kuulluksi ja ymmärretyiksi (Heinonen & Vanttaja 2023). Tutkimukseni osoittaakin kiistattomasti sen, että mielenterveysyhdistyksille tulisi kohdistaa resursseja aiempaa enemmän, sillä järjestöt tekevät arvokasta ja korvaamatonta työtä

muun muassa nuorten mielenterveyden ja osallisuuden vahvistamiseksi. Monesti järjestökentällä oltiin pystytty hahmottamaan nuoren tilanne kokonaisvaltaisesti sekä tarjoamaan moniammatillista apua ja neuvontaa matalalla kynnyksellä.

Institutionaalisen tuen näkökulmasta kiinnitin huomiota erityisesti koululta ja mielenterveyspalveluista saatuun tukeen. Nuorten suhde sekä kouluun että mielenterveyspalveluihin kuvautui tutkimuksessani kompleksisena. Tutkimukseni havainnot tekevätkin näkyväksi sen, miten koulusta ja mielenterveyspalveluista saadun tuen hajanaisuus sekä erityisesti mielenterveyspalvelujen ja koulun välisen yhteyden puuttuminen heikensivät nuorten osallisuutta sekä vaikeuttivat oikea-aikaisen tuen kohdentumista (Heinonen 2021). Kun tieto toimijoiden välillä ei kulje, syntyy nuorelle helposti sellainen vaikutelma, että hän ei ole tullut kuulluksi ja ymmärretyksi. Palveluiden keskittäminen osaksi lasten ja nuorten keskeistä kasvuympäristöä eli koulua ja oppilaitoksia, olisikin perusteltua.

Kouluympäristössä koettu puutteellinen tuki heijastuu negatiivisesti myös nuorten toimijuuteen sekä sitä kautta myös osallisuuden mahdollisuuksiin (Heinonen & Vanttaja 2023). Nuorten toimijuuden ja näin osallisuuden edellytysten mahdollistamiseksi tärkeintä on lukuisat arjen kohtaamiset. Esimerkiksi kouluympäristössä osallisuuden tukemiseksi olisi tärkeä tunnistaa, tukea ja ohjata nuorten pyrkimyksiä toimia omassa elinympäristössään (kts. Maunu & Kiilakoski 2018). Tutkimukseni kuitenkin osoittaa, että koulun odotukset eivät mielenterveyden kanssa kamppailevan nuoren kohdalla kovinkaan usein mahdollista nuoren omien voimavarojen ja tavoitteiden ehdoilla toimimista. (Heinonen 2021; Heinonen & Järvinen 2018; Heinonen & Vanttaja 2023.) Mikä puolestaan voi lisätä sosiaalista ahdistusta sekä koulupoissaoloja.

Tutkimukseni nostaa esiin kolme keskeistä koulujärjestelmän ongelmaa, jotka kiinnittyvät koulujärjestelmän vähäisiin resursseihin tukea nuorten oppimisesta sekä vaikeuksiin tunnistaa nuorten mielenterveysongelmia. Ensinnäkin oppilaitosten henkilökunnalla ei useinkaan ole riittävästi tietoa mielenterveysongelmista ja mielenterveyskuntoutaja-opiskelijan ohjaamisesta (Heinonen 2021; Heinonen & Järvinen 2018). Toiseksi oppilaitoksilla ei juurikaan ole mahdollisuuksia järjestää osa-aikaista opiskelua tai muunlaisia yksilöllisiä opetusjärjestelyjä (Heinonen 2021; Heinonen & Vanttaja 2023). Kolmanneksi oppilaitosten ohjaus- ja tukipalvelut ovat usein riittämättömiä tukemaan mielenterveyden haasteiden kanssa kamppailevien nuorten opiskelua (Heinonen 2021).

Tämä tukee käsitystä siitä, että vaikka koulutusmahdollisuudet sinänsä ovat tasarvoiset, koulujärjestelmä ei tunnista eikä tunnusta yksilön resursseihin ja tarpeisiin kytkeytyviä tekijöitä tarpeeksi hyvin. Kouluympäristössä osallisuuden ja mielenterveyden tukemisen kannalta ensisijaisen tärkeää olisikin tunnistaa yksilön mielenterveysongelmiin sekä resursseihin ja tarpeisiin kytkeytyvät eriarvoisuutta tuottavat erot ja eronteot. Vasta tämän jälkeen on mahdollista arvioida tuen tarpeita ja tukemisen mahdollisuuksia.

Monissa tutkimuksissa sekä julkisessa keskustelussa yhtenä keskeisenä rakenteellisenä ongelmana on nostettu esiin mielenterveyspalveluiden riittämättömyys ja huono saataavuus, mikä lähtökohtaisesti heikentää nuorten aikuisten hyvinvointia. Yhdenvertaisuuden näkökulmasta suurimpia ongelmia on se, että tarvittavaa hoitoa, esimerkiksi terapiaa, saa varmimmin rahalla. Tätä tukevat myös tutkimukseni havainnot. Terapian saatavuuteen sekä muihin taloudelliseen toimeentuloon kytkeytyvät ongelmat varjostivat erityisesti niitä nuoria aikuisia, joilla ei ollut vanhemmilta saatua taloudellista tukea turvanaan.

Tutkimukseni osoitti myös sen, että hyvin opinnoissa pärjänneet jäivät monesti mielen-terveyspalveluiden ulkopuolelle. (Heinonen & Vanttaja 2023.) Mielen-terveyspalveluiden saatavuuden lisäämiseksi olisi erityisen tärkeää lisätä ennaltaehkäiseviä ja matalan kynnyksen palveluja (Heinonen 2021).

Koulujärjestelmään ja mielen-terveyspalveluihin kytkeytyvät rakenteelliset ongelmat myös vaikeuttivat koulutukseen ja työhön kiinnittymistä (Heinonen 2021). Tutkimukseni nuorista aikuisista valtaosa oli päätenyt joko opintojen keskeyttämisen tai koulu-uupumuksen vuoksi ainakin toistaiseksi kokonaan koulutuksen ja työelämän ulkopuolelle (Heinonen 2021). Yhteiskunnan rakenteet eivät tutkimukseni valossa onnistu kovinkaan hyvin tukemaan mielen-terveyskuntoutujien opintoihin ja työelämään kiinnittymistä, sillä sairauspoissaolojen yhdistäminen osa-aikaiseen työhön tai opiskeluun on tehty vaikeaksi.

Koulukokemukset ovat usein merkittävässä roolissa osallisuuden rakentumiselle. Osallisuuden kokemukset myös vaikuttavat vahvasti nuorten kokemuksiin omasta merkityksellisyydestään (Isola ym. 2017; Maunu & Kiilakoski 2018). Tutkimukseni osoittaa sen, miten jatkuvat osattomuuden kokemukset kouluympäristössä vaikuttavat negatiivisesti mielen-terveyteen. Erityisesti koulu-yhteisön tulisi olla paikka, jonne kaikki tuntisivat kuuluvansa. Tämä merkitsisi sitä, että yksinäisyyden ja sosiaaliseen eristämiseen puututtaisiin systemaattisesti. Osallisuuden kokemus on mahdollista vain, mikäli nuori tuntee itsensä yhdenvertaiseksi. Kouluissa ja oppilaitoksissa tulisi lisätä yhteisöllisyyttä ja sitä kautta parantaa yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Osallisuuden ja mielen-terveyden näkökulmasta on ensiarvoisen tärkeää mahdollistaa nuorten kasvu sosiaalisesti vahvoiksi yksilöiksi. Tämä edellyttää monenlaisia toimia, joista vaikuttavimpia tekoja on nuorten kiireetön

kohtaaminen. On tärkeää tulla nähdyksi ja kuulluksi itselleen tärkeissä ja keskeisissä sosiaalisissa ympäristöissä. Kouluympäristössä tulisi keskittyä enemmän siihen, miten kouluympäristöä voidaan muokata sellaiseksi, että nuori pystyy toimimaan, ja miten tukea nuorta elämään hyvää elämää. Tästä myös osallisuudessa on kysymys.

Lähteet

- Aalto-Setälä, Terhi & Marttunen, Mauri (2007) Nuoren psyykinen oireilu – häiriö vai normaalia kehitystä? *Lääketieteellinen Aikakauskirja Duodecim* 123 (2), 207–213. <https://www.duodecimlehti.fi/duo96233>
- Heinonen, Taina (2021) Nuorten mielen-terveyskuntoutujien kokemuksia opintojen keskeyttämisestä ja siihen johtaneista tekijöistä. *Yhteiskuntapolitiikka* 86 (5–6), 572–584. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021112456872>
- Heinonen, Taina & Järvinen, Tero (2018) Kiusaaminen ja koulun tuki mielen-terveysongelmissa: Nuoret mielen-terveyskuntoutajat kertovat koulukokemuksistaan. *Kasvatus* 49 (1), 62–74.
- Heinonen, Taina & Vanttaja, Markku (2023) Nuorten mielen-terveyskuntoutujien toimijuus koulutuspolun ongelmakohdissa. *Nuorisotutkimus* 41 (2), 55–72. <https://doi.org/10.57049/nuorisotutkimus.9131290>
- Hämäläinen, Juha (2008) Nuorten osallisuus. *Sosiaalipedagogiikka* 9, 13–34. <https://doi.org/10.30675/sa.120849>
- Isola, Anna-Maria & Kaartinen, Heidi & Leemann, Lars & Lääperi, Raija & Schneider, Taina & Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017) *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpäpaperi 33/2017. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-917-0>
- Jurvansuu, Sari & Kaskela, Teemu & Tourunen, Jouni (2021) *Pienoisetnografinen tutkimus osallisuuden ulottuvuuksista mielen-terveyskuntoutujien kohtaamispaikassa*. Tietopuu: Tutkimussarja 5/2021. Helsinki: A-klinikkasäätiö. <https://doi.org/10.19207/TIETOPUU13>
- Manninen, Sari (2015) Erityistä tukea tarvitsevien lasten osallisuuden haasteet koulussa: Kasvattajien käsityksiä. *Oppimisen ja oppimisvaikeuksien erityislehti* 25 (1), 32–50.
- Maunu, Antti & Kiilakoski, Tomi (2018) Ohjausta

- osallisuuteen? Sosiaalinen ja poliittinen osallisuus ammattiin opiskelevien nuorten arjessa. *Aikuskasvatus* 38 (2), 112–129. <https://doi.org/10.33336/aik.88333>
- OKM (2021) *Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko*. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:24. Helsinki: Valtioneuvosto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-622-8>
- Salminen, Jarkko & Lehtonen, Pauliina & Rikala, Sanna & Kuusisto, Anna-Kaisa & Luoma-Halkola, Henna & Puumala, Eeva & Sointu, Liina & Wallin, Antti & Häikiö, Liisa (2021) Osallisuuden kehät: Näkökulmia hyvinvoinnin muotoutumiseen. *Focus Localis* 49 (3), 80–98.
- VNK (2023) *Vahva ja välittävä Suomi*. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>

Lastensuojelujärjestelmän pirullinen haaste: hatkaaminen – ja mitä sille voi tehdä?

Jaana Lähteenmaa & Julia Saarholm

Katsauksessamme tarkastellaan lastensuojelujärjestelmän roolia alaikäisten rikollisuuden, etenkin väkivaltarikollisuuden, ehkäisemisessä ja patoamisessa. Keskitymme erityisesti hatkaamiseen – lastensuojelulaitoksesta luvatta poistumiseen – ja sen aikana tapahtuviin rikoksiin. Varsinkin alle 15-vuotiaiden tekemiksi epäiltyjä pahoinpitely- ja ryöstörikoksia tulee aiempaa enemmän poliisiin tietoon (Heiskanen 2024). Osa näistä rikoksista on lastensuojelulaitoksista hatkassa olevien tekemiä. Hatkassa olevien lasten tekemien rikosten tarkkaa osuutta ei tiedetä, koska asiaa ei tilastoida. Alaikäisten rikollisuuden ehkäisy ja rikoksia tekevien lasten hoito on Suomessa lastensuojelun vastuulla. Hatkaaminen onkin iso ongelma nuorten rikollisuuden ehkäisyn näkökulmasta.

Poliisiin tietoon tulleiden alaikäisten tekemiksi epäiltyjen väkivaltarikosten, varsinkin pahoinpitelyjen ja ryöstöjen sekä näiden yritysten, lukumäärä on vuosina 2020–2023 ollut poikkeuksellisen korkea, vaikka nuorten ja nuorten aikuisten rikollisuus on kuluneen kymmenen vuoden aikana muutoin vähentynyt (Heiskanen 2024). Lastensuojelulaitokset eivät näytä estävän varsinkaan alle 15-vuotiaita lapsia tekemästä rikoksia, sillä lapset pystyvät hatkassa ollessaan jatkamaan rikoksiaan, uusia ja taas uusia rikoksia tehden.

Lastensuojelujärjestelmän keskeinen rooli on tukea ja turvata sellaisten lasten elämää ja elämänhallintaa, joiden vanhemmat eivät – ainakaan ilman tukea – siihen pysty. Rikoksia tekevälle alaikäiselle pyritään ensin tarjoamaan avohuollon tukitoimenpiteitä. Jos avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä ja nuori syyllistyy muuhun kuin vähäisenä pidettävään rikokseen, hänet voidaan ottaa huostaan ja sijoittaa lastensuojelulaitokseen joko vapaaehtoisesti tai vastentahtoisesti. Kodin ulkopuolelle sijoittamisen täytyy kuitenkin olla lapsen edun mukaista. Tällöin sijoittamisen yhtenä keskeisenä tavoitteena on saada lapsen rikoskierre pysäytettyä (esim. Marttunen 2008).

Aina rikoskierrettä ei saada pysäytettyä ja huostaanotettu lapsi jatkaa ja jopa kiihdyttää rikosten tekemistä esimerkiksi hatkamatkoillaan. Näyttää ilmeiseltä, että järjestelmässä on jotain vialla. Herää kysymys, miten tehokkaasti lastensuojelujärjestelmä kykenee tämän päivän Suomessa ehkäisemään ja patoamaan alaikäisten rikollisuutta.

Lastensuojelujärjestelmän rooli lasten rikosten ehkäisyssä

Lastensuojelujärjestelmän rooli on viranomaistahoista keskeinen lasten – eli alle

18-vuotiaiden – rikoksiin reagoimisessa. Sitä ei aina tunnuta muistettavan, kun julkisessa keskustelussa vaaditaan yhteiskunnalta entistä tiukempia toimia ja tuomioistuimilta entistä kovempia rangaistuksia rikoksia tekeville lapsille.

Suomessa, samoin kuin muissakin Pohjoismaissa, lasten rikoksiin reagoidaan huoltomallilla oikeusmallin sijaan. Lainvastaisia tekoja tehnyttä lasta ei ensisijaisesti tai ainoastaan rangaista, vaan häntä pyritään tukemaan sekä puuttumaan olosuhteisiin, joissa hän on ajautumassa rikoksen poluille. Alle 15-vuotiasta ei rangaista millään tavalla, sillä rikosvastuun ikäraja on 15 vuotta. Vahingonkorvausvelvollisuus on kuitenkin kaikenikäisillä. Tämän pohjoismaisiin yhteiskuntiin syvälle juurtuneen mallin taustalla on hyvinvointivaltion idea. Sen mukaisesti katsotaan, että kun lapsi oireilee pahaa oloaan tai kriisiänsä rikoksia tekemällä, hän on tuen tai hoidon tarpeessa.²

Kun lapsesta on tehty lastensuojeluilmoitus (kuten aina tehdään, kun alaikäinen eli alle 18-vuotias on syyllistynyt rikokseen), käynnistyvät sosiaaliviranomaisten suorittama arviointiprosessi ja sen jälkeiset toimenpiteet. Alaikäistä pyritään tukemaan ennen kaikkea avohuollon toimenpiteillä. Jos avohuollon tukitoimet eivät ole riittäviä, tarkoituksenmukaisia tai mahdollisia, voidaan harkita mahdollisuutta lapsen huostaanottoon, josta päättäminen pyritään tekemään yhdessä lapsen huoltajien ja lapsen kanssa. Mikäli huoltajat tai 12 vuotta täyttänyt lapsi vastustavat huostaanottoa, voidaan päätyä myös tahdonvastaiseen huostaanottoon. Ennen huostaanottoon päättämistä pitää käydä ilmi, että avohuollon lastensuojelulliset toimenpiteet ovat olleet epätarkoituksenmukaisia, mahdottomia toteuttaa tai riittämättömiä. Lisäksi täytyy voida osoittaa, että sijaishuolto on alaikäisen edun mukaista. Vasta kun nämä kaikki kriteerit täyttyvät samanaikaisesti, huostaanotto voi-

daan suorittaa. Suostumukseen perustuvasta huostaanotosta päättävät sosiaaliviranomaiset, kun taas tahdonvastaisesta huostaanotosta päättää hallinto-oikeus.

Jos 15 vuotta täyttänyt nuori syyllistyy rikokseen, oikeusmallissa siirrytään syytteen antamiseen nuorelle, tuomioistuinkäsittelyyn ja mahdolliseen rangaistuksen antamiseen. Timo Harrikari (2006) kuitenkin muistuttaa, että käytännössä niin oikeusmallia soveltavissa anglosaksisissa maissa kuin huoltomallia soveltavissa Pohjoismaissakin käytetään reaalielämässä näiden sekoittuneita muotoja – kuitenkin niin, että painopiste on joko tukemisessa ja auttamisessa eli huoltamisessa (Pohjoismaat) tai rankaisemisessa eli oikeusmallissa (anglosaksiset maat). Huoltomallin taustalla on hyvinvointivaltion idea: nuorta pitää tukea ja auttaa löytämään tiensä rikoksettomaan elämään, ei niinkään rangaista (ks. Marttunen 2008).

Pohjoismaisen hyvinvointivaltion ajattelutavan ja käytännön mukaisesti vain erittäin vakavat 15–17-vuotiaiden tekemät rikokset johtavat vapausrangaistukseen. Tällöin nuori joutuu vankilaan eli kärsimään todellista vapausrangaistusta. Vankilaan johtavia tekoja ovat lähinnä vakavat toisen henkeen tai terveyteen kohdistuvat rikokset. Suomessa nuori on rikosoikeudellisessa vastuussa teoistaan 15 ikävuodesta ylöspäin, mutta kaikissa Pohjoismaissa – Suomi mukaan lukien – alle 21-vuotiaisiin sovelletaan monia erityisiä rikosprosessuaalisia ja seuraamusten ankaruuteen liittyviä säännöksiä. Taustaoletuksena on, että nuorta tukemalla ja hänen elinolosuhteisiinsa puuttumalla hänet voidaan todennäköisesti saada vielä ”kaidalle polulle”.

Alaikäisten kohdalla rangaistusjärjestelmän ja huostaanottojen välinen suhde ei ole Matti Marttusen oikeustieteen väitöskirjan (2008) mukaan aivan yksiselitteinen. Huostaanotossa ei hänen mukaansa ole kyse vain nuoren hoivaan ja huoltoon saattamisesta

vaan myös eräänlaisesta vapauden rajoittamisesta (Marttunen 2008, 396). Vapauden rajoittaminen ei kuitenkaan ole totaalista kuten vankilaan jouduttaessa, koska tällöin hatkaaminen ei olisi mahdollista.

Kysymys hatkaamisesta

Lastensuojelulaitos ei ole vankila, eivätkä lapset ole siellä ”lukkojen takana”. Erityistapauksen lastensuojelulaitosten sisällä muodostavat erityisen huolenpidon osastot (EHO), joille voi sijoittaa lapsen määräaikaaisesti vain painavin perustein ja asiantuntijoiden suosituksesta. Siitä, että lastensuojelulaitos ei ole vankila tai muutoinkaan paikka, missä ihmisiä pidetään väkisin lukkojen takana, seuraa tiettyjä ongelmia vastentahtoisesti huostaan otettujen kohdalla, jotka usein kokevat lastensuojelulaitokseen sijoittamisensa olevan rangaistus (ks. Marttunen 2008).

Koska huostaanotto ei ole vapausrangaistus, lapsen poistumista lastensuojelulaitoksesta ei voida esimerkiksi ovia lukitsemalla estää. Lastensuojelulaitoksessa lapset käyvät koulussa, harrastuksissa, kotilomilla ja asioillaan myös laitoksen ulkopuolella. Lisäksi on muistettava, että lastensuojelulaitoksissa on paljon sellaisia lapsia, jotka on sijoitettu muista syistä kuin omien rikkeidensä seurauksena, esimerkiksi pelkästään kasvuolosuhteisiinsa liittyvien tekijöiden seurauksena.

Periaatteessa henkilökunta tietää, missä lapset milloinkin ovat. Mutta koska ovet ovat auki, huostaanotetut lapset voivat poistua laitoksesta määrittelemättömäksi ajaksi myös luvatta ja ilmoittamatta. (Ks. Haapala ym. 2023; Kekkonen & Pekkarinen 2024.) Poissaolot saattavat kestää tunteja tai pari päivää, mutta pisimmillään jopa viikkoja tai kuukausia. Hatkaamiseksi kutsutaan näitä lyhyitä tai pitkiä luvattomasti ja ilmoittamatta tehtyjä poistumisia lastensuojelulaitoksesta.

Kansainvälisesti ilmiöstä on melko paljon tutkimusta, mutta Suomessa aiheesta on vain vähän tutkimusta tai selvityksiä (ks. kuitenkin Isoniemi 2019, 2023; Haapala ym. 2023; Kekkonen & Pekkarinen 2024). Hatkaamisen ja alaikäisten harjoittaman väkivaltarikollisuuden väliseen yhteyteen on viime aikoina kiinnittänyt huomiota varsinkin poliisi, joka on mediassa tuonut toistuvasti esiin, että yhä suurempi osa alaikäisten tekemistä ryöstöistä on hatkassa olevien tekemiä (esim. Rikostutkintayksikön johtaja Markku Heinikari MTV3:n Rikospaikka-ohjelmassa 17.1.2024). Minkäänlaisia tilastoja tästä ei kuitenkaan ole, koska poliisi ei systemaattisesti kirjaa ylös tietoja siitä, onko rikoksesta epäilty alaikäinen hatkassa lastensuojelulaitoksesta vai ei (suullinen tieto poliisilta Julia Saarholmille tammikuussa 2024).

Hatkassa oleva nuori on monin tavoin suojaton ja ”kadun lakien” armoilla. Hänen pitää usein anomalla saada tai jopa ansaita yösiija, ravinto ja mahdollisesti käytettävät päihteet (Haapala ym. 2023). Hatkassa olevat nuoret voivat esimerkiksi joutua ansaitsemaan yösiijansa joko seksillä tai rikoksia tekemällä. Hatkaavat nuoret ovatkin usein joko rikosten uhreja, rikosten tekijöitä tai molempia. (Isoniemi 2023; Kekkonen & Pekkarinen 2024.) Lisäksi hatkanneet lapset ovat korostuneessa riskissä joutua ihmiskaupan tai sen kaltaisten olosuhteiden uhriksi (Kekkonen & Pekkarinen mts. 36).

Yhteiskunta on ottanut vastuun huostaan ottamiensa lasten ja nuorten kasvusta ja kehityksestä. Tämä vastuu ei kuitenkaan toteudu heidän ollessaan hatkassa (Haapala ym. 2024, 12). Kun lastensuojelun julkilausuttu tavoite on saada aikaan myönteisiä muutoksia lapsen elämässä (ks. Hoikkala ym. 2023), niin hatkassa ollessa tapahtuu nuoren elämässä yleensä päinvastaisia muutoksia.

Hatkaamaan lähtiessään varsinkin vastentahtoisesti sijoitetut nuoret päätyvät

jatkamaan rikosten tekoa, vaikka juuri sellaisen toiminnan vuoksi heidät on usein sijoitettu lastensuojelulaitokseen (ks. Kekkonen & Pekkarinen 2024). Hatkaamaan lähtemisen syytä on selvitetty Pesäpuu ry:n tutkimushankkeessa, jossa on koottu laaja kyselyaineisto. Pesäpuu ry:n toimijat ovat tehneet tulosten pohjalta raportin *Hatkassa Suomessa* (Haapala ym. 2023). Kyselyaineistosta on tehty myös erillisanalyysi lapsiasiainvaltuutetun toimistossa (Kekkonen & Pekkarinen 2024).

Syytä tähän luvattomasti livohkaan lähtemiseen kysyttiin hatkanneilta nuorilta ja nuorilta aikuisilta itseltään kyseisessä tutkimushankkeessa. Kyselylomakkeessa heille annettiin 21 vaihtoehtoista potentiaalista syytä hatkaamiselle, ja niistä vastaaja sai valita viisi, joita piti itse tärkeimpinä syinä. Yhdeksän prosenttia valitsi rikoksiin liittyvän syyn, kun taas yli puolet nuorista (57 %) valitsi syyksi ”vapauden kaipuun”. Lapsiasiainvaltuutetun jatkoanalyysissä yleisimmin mainittu hatkaamisen syykategoria olivat sosiaaliset suhteet (76 %). Lapset siis karkasivat tapaamaan läheisiään – ystäviään ja perhettään – tai pakenivat laitoksessa olevia ihmissuhteita. Koska kyselyyn on saanut vastata anonyymina, ei ole syytä epäillä näitä osuuksia. Rikoksia tekemään voi hatkatessa kuitenkin päätyä, vaikka sellaista ei olisi suunnitellutkaan luvattomalle reissulle lähtiessään.

Sitä, kuinka usein hatkaan lähtevä on vastentahtoisesti tai ”sopuisasti” huostaanotettu, ei myöskään ole tilastoitu millään tavoin. Ylipäätään hatkaamista ja siihen nivoutuvia ilmiöitä ja asioita on tilastoitu tai systemaattisesti seurattu Suomessa heikosti (Haapala ym. 2023). Edellä mainittu ilmiö – vastentahtoisesti huostaanotettujen erityisen suuri hatkaamisalttius – tuli esiin Pesäpuu ry:n keräämän empiirisen aineiston jatkoanalyysissä, joka tehtiin lapsiasiainvaltuutetun toimistossa. Tämä huomio on tärkeä erityisesti, kun poh-

ditaan, miten hatkaamista voitaisiin vähentää.

Outi Kekkonen ja Elina Pekkarisen (2024) tekemän analyysin mukaan hatkaan lähtevät tyypillisesti ne, jotka ovat vastentahtoisesti huostaanotettuja ja varsinkin ne, jotka eivät mielestään tiedä, miksi heidät on huostaanotettu. Kekkonen ja Pekkarinen (mt.) ehdottavat yhdeksi tilannetta korjaavaksi toimenpiteeksi sitä, että nuorille pitäisi entistä paremmin selittää heidän huostaanottonsa syyt ja tavoitteet – varsinkin vastentahtoisesti huostaan otettaville.

Huostaan otetun nuoren liikkumisen rajoittaminen

Miksi lastensuojelulaitosten ovia ei yksinkertaisesti laiteta lukkoon tai perusteta lukollisia osastoja rikoksia tekeville hatkaajille? Tätä on kyselty mediassa ja sosiaalisessa mediassa alakäisten tekemien rikosten määrän noustua, ja poliisin ja median otettua lastensuojelulaitoksista hatkaajien tekemät väkivaltarikokset toistuvasti esiin. Vastaus liittyy ihmis- ja perusoikeuksiin, lakeihin ja niiden noudattamiseen.

Lastensuojelun rajoitustoimenpiteet ovat useiden sopimusten, lakien ja säännösten rajaamia. Rajoitustoimenpiteet puuttuvat monella tavoin lapsen perusoikeuksiin, kuten vapauteen ja itsemääräämisoikeuteen. On oikeusvaltioperiaatteen mukaista, että niiden käyttö on niin tarkkaan säänneltyä. Lain mukaan lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä voi käyttää vain, jos se on lapsen edun mukaista ja lapsen hoidon sekä huolenpidon toteutumisen kannalta perusteltua (LSL 61 a §). Lastensuojelulain mukaan lastensuojelun tulee toimia hienovaraisesti ja käyttää ensisijaisesti avohuollon tukitoimia (LSL 4 §). Lisäksi tämän lain mukaan rajoitustoimenpiteitä ei saa käyttää rangaistuksena tai kurinpitotoimenpiteenä (61 a §).

Rajoitustoimenpiteitä, kuten kiinni pitämistä tai eristämistä saa käyttää vain poikkeustapauksissa. Rajoitustoimenpiteiden käytön yleisiä edellytyksiä on lastensuojelulaissa (61 a §) kuusi. Julia Saarholm käy niitä läpi pro gradu -työssään (2024, s. 42) yksityiskohtaisesti. Tiivistetysti:

- Rajoitus on lapsen edun, iän ja kehitystason mukainen
- Rajoitus on perusteltavissa lapsen hoidolla ja huolenpidolla.
- Rajoituksen käyttäminen on välttämätöntä lapsen tai muiden henkilöiden turvaamiseksi.
- Rajoitus on oikeassa suhteessa suojeltavaan etuun nähden.
- Lapsen oma mielipide rajoituksesta on kuultu.
- Lievemmat keinot eivät ole tilanteeseen soveltuvia.

Lastensuojelun rajoitustoimenpiteistä on siis säädetty tarkkaan ja yksityiskohtaisesti laissa. Eduskunnan oikeusasiamies ottaa tarkasteluunsa kaikki sellaiset rajoitustoimenpiteet, joista esitetään kantelu. Jos rajoitustoimenpide on ollut lainvastainen, oikeusasiamies antaa siitä huomautuksen. Näitä huomautuksia on aika ajoin myös tullut. Rajoitustoimenpiteiden käytön pitää olla niin tarkasti perusteltua ja dokumentoitua, että kohteena ollut alaikäinen voi tehdä oikeusasiamiehelle kantelun tilanteesta. Lastensuojelulaitoksen lasten ja nuorten tulee olla myös informoituja siitä, että heillä on tällainen valitusmahdollisuus.

Perustelujen rajoitustoimenpiteelle tulee olla niin selvät ja hyvin dokumentoidut, että tilanne voidaan rekonstruoida ja sen lainmukaisuus arvioida jälkikäteen. Lapsen liikkumisvapauten puuttuminen on äärimmäisen tiukasti laissa rajattu, poikkeukselliseksi tarkoitettu toimenpide.

Poliisin rooli

Edellä kuvatut lukuisat lastensuojelulain säännökset ja sitoutuminen kansainvälisiin sopimuksiin aiheuttavat sen, että katuryöstöjä tekeviä lastensuojelun piirissä olevia nuoria ei voi ”noin vain” laittaa telkien taakse tai lukita lastensuojelulaitoksen ovia heidän kulkemisansa ehkäisemiseksi. Siksi hatkaaminen voi toistua yhä uudestaan.

Monenlaiset nuoren autonomiaa suojelevat säännökset rajoittavat myös hatkalaisien kiinniottoa. Esimerkiksi jos nuori lähtee hatkaan, häntä ei saa väkisin, fyysistä voimaa käyttäen, viedä takaisin laitokseen. Poliisikaan ei saa jäljittää häntä kännykkäpaikannuksen avulla, ellei nuori ole hengenvaarassa tai uhkaa toisten ihmisten henkeä ja terveyttä. Kriteerit sille, että poliisi voi alkaa aktiivisesti etsiä ja löydettyessä ottaa kiinni laitoksesta hatkaavan lapsen tai nuoren, on määritelty sosiaalitoimea, sijaishuoltopaikkoja, poliisia ja hätäkeskuksia sitovassa ohjeistuksessa, joka on tullut voimaan 26.3.2022. Tämän virka-aputaulukon lukuohjeessa määritellään esimerkinomaisesti tilanteita, joissa sijaishoitopaikasta tulee olla heti yhteydessä hätäkeskukseen, kun hatkaaminen on huomattu:

- lapsi poistuu pakkaseen ilman kenkiä tai asianmukaisia vaatteita;
 - lapsi tarvitsee viipymättä lääkitystä;
 - lapsi ei ikänsä tai kehitystasonsa tai vakavan päihetystilansa vuoksi kykene huolehtimaan itsestään;
 - lapsi käyttäytyy itsetuhoisesti tai uhkaa muuten vahingoittaa itseään
- (Virka-apu taulukon lukuohje 2022/ Haapala ym. 2023, 17)

Hätäkeskuspäivystäjän tulee näiden ja annettujen relevanttien taustatietojen, kuten lapsen aiempi itsetuhoisen käyttäytyminen, perusteella päättää, ryhtyykö poliisi etsimään lasta viipymättä vai vaatiiko tilanne vain niin sanottua normaalia virka-aputehtävää. Jos

tilanteessa ei katsota olevan akuuttia vaaraa, tulee kyseeseen poliisin lastensuojelun viranomaiselle antama virka-aputehtävä. Silloin poliisi vain turvaa sosiaaliviranomaisen toimintaa, ja poliisin valtuudet ovat rajallisia (esimerkiksi poliisi ei voi murtautua väkisin asuntoon, jossa lapsen tiedetään olevan). (STM Kuntainfo 2022; Haapala ym. 2023, 18.)

Poliisi voi siis antaa virka-apua hatkallaisen jäljittämisen tai kiinniottamisen tietynlaisissa tilanteissa. Jos nuoren tuntee sosiaaliviranomainen tai lastensuojelulaitoksen ohjaaja löytää hatkassa olevan nuoren, poliisi voi auttaa nuoren kiinniottamisessa. Sosiaalityöntekijä tai lastensuojelulaitoksen työntekijä ei saa kajota nuoreen fyysisesti muutoin kuin enintään autossa, matkalla laitokseen: lyhytaikaisesti kiinni pitämällä, jos nuori on vaarassa vahingoittaa itseään tai muita. (LSL 69 a §.) Hatkassa olevan nuoren laitokseen palauttamisessa poliisin toimintaa rajoittavat monet, keskenään ristiriitaisetkin säännökset (Isoniemi 2023).

Hoitoon kytkettyä vapauden rajoittaminen

Lastensuojelulaitoksessa olevan rikoksia tekevän lapsen hatkaamista voidaan ehkäistä hänen liikkumisvapauttaan määräaikaaisesti rajoittamalla.

Järeämpi lastensuojelun keino puuttua nuoren rikoskierteeseen on sijaishuoltolaitoksessa toteutettava erityisen huolenpidon jakso, eli EHO-jakso. EHO-jaksolta ei voi hatkata, mutta sellaiselle jaksolle pääsee tai joutuu (näkökulmasta riippuen) vain erittäin tiukkojen kriteerien täytyessä.

Erytynen huolenpito pitää sisällään liikkumisvapauden rajoituksen ja käytännöstä säädetään lastensuojelulain 71–73 pykälissä. Näiden pykälien mukaan lapsen oman, erittäin

tärkeän edun sitä vaatiessa hänelle voidaan järjestää tällaista erityistä huolenpitoa vakavan päihde- tai rikoskierteen katkaisemiseksi tai kun lapsen oma käyttäytyminen muutoin vakavasti vaarantaa hänen henkeään, terveytään tai kehitystään. Päätöksen EHO-jaksosta on perustuttava moniammatilliseen arvioon lapsen tilanteesta. Tämän arvion on pidettävä sisällään kasvatuksellinen, lääketieteellinen, sosiaalityön ja psykologinen asiantuntemus (LSL 72 §). EHO-jakso voi kestää enintään 30 vuorokautta, ja sitä voidaan jatkaa painavista syistä enintään 60 vuorokautta. Jakso voidaan toteuttaa vähintään 12 vuotta täytäneille. (LSL 71–72 §:ä).

Niin lastensuojelun kuin poliisiviranomais-tenkin keinoja rajoittaa alaikäisen liikkumisvapautta ohjaavat vahvasti kansainväliset ihmis- ja perusoikeussopimukset. Näistä keskeisin on YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Sopimuksen artikloja ohjaavista perusperiaatteista varsinkin yksi on keskeinen lapsen rikosoireiluun puuttumisen kannalta: lapsen edun ensisijaisuus (YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus, artikla 3). Sen mukaisesti lain tulkinnessa tulee valita vaihtoehto, joka palvelee parhaiten lapsen etua.

Lapsen oikeuksien sopimuksen (artikla 37 kohta b) mukaisesti lapsen vapauden riiston tulee olla mahdollisimman lyhytaikainen. Siksi EHO-jaksonkin maksimipituus on tarkkaan rajattu. Vapaudenriisto katsotaan toimenpiteeksi, joka liian pitkään kestävänsä voisi vaarantaa lapsen oikeuden tasapainoiseen ja monipuoliseen kehitykseen.

Suomessa vuoden 1995 perusoikeusuudistuksessa huomioitiin laitoksiin sijoitettujen henkilöiden perusoikeuksien rajoittaminen. Tämän lain valmistelussa syntyneiden dokumenttien mukaan on aina huomioitava, että laitoksissa olevien ihmisten – lasten tai vanhempien – perusoikeuksiin puuttuttaessa on huomioitava, että rajoitukset perustuvat lakiin. Lain on oltava täsmällinen, eikä taval-

lisella lailla voi säätää perusoikeuden ytimeen ulottuvaa rajoitusta. Rajoitusten on vastattava suhteellisuusperiaatetta ja oltava sopusoinnussa Suomea sitovien ihmisoikeussopimusten kanssa. (Saarholm 2024, 38.)

EHO-jaksot toimivat nuoren rikoskierteen katkaisijoina – ainakin hetkellisesti, lyhyellä tähtämellä. Kun rikoksia tekevän nuoren liikkumista rajoitetaan 30 tai enintään 90 päivän ajan, rikoskierteeseen tulee väistämättä katkos. Sitä, miten EHO-jaksot vaikuttavat rikoskierteeseen pitemmällä tähtämellä, ei voi ilman tutkimusta tietää. Koska jakson pituus ei saa enimmilläänkään olla 90 vuorokautta pidempi, sen vaikutukset jäävät tyypillisesti lyhytaikaisiksi. (Ks. Saarholm 2024, myös Korhonen 2022, 3.)

EHO-jaksojen avulla voitaisiin merkittävästi vähentää hatkaamista ja sen aikana tehtyjä rikoksia.³ Tämän on todennut julkisissa esiintymisissään useampikin viranomainen. Tällöin EHO-jaksojen käytön tiukkaa sääntelyä pitäisi hieman löyhentää, joka edellyttäisi lakien muuttamista. On kuitenkin syytä muistaa, että kyseessä on vapaudenriisto, jonka langettaminen ihmiselle, ja erityisesti lapselle, on merkittävä rajoitus perus- ja ihmisoikeuksiin.

Liikkumisvapauden rajoitus lastensuojelutoimenpiteenä

Toinen lapsen hatkaamisen rajoittamisen tapa lastensuojelulain toimenpidevalikoimassa on liikkumisvapauden rajoitus (LVR). Huostaanotetuille lapsille voidaan asettaa liikkumisvapauden rajoitus sijaishuoltopaikassa. Näin voidaan tehdä lastensuojelulain 69 pykälän mukaan. Lapselle saa asettaa määrääjäksi kielon poistua laitoksesta, jos sen on lapsen edun mukaista ja jos tietyt ehdot täyttyvät. Liikkumisvapauden rajoitus ei siis ole rangaistus, eikä sitä saa rangaistuksena käyttää. Sen voi

määrätä lastensuojelulaitoksen johtaja tai hoitohenkilöstö enintään 7 vuorokaudeksi. Tätä pidemmän, mutta enintään 30 vuorokautta kestävästä liikkumisvapauden rajoituksen voi määrätä vastuusosiaaliohjelmatyöntekijä.

Poliisille lastensuojelulaitosten liikkumisvapauden rajoitukset ovat näyttäytyneet jokseenkin tehottomina: niistä huolimatta lapsi voi hatkata ilman selvää seuraamusta (Saarholm 2023, 45). Lapsen rikollisen käyttäytymisen estämisen osalta liikkumisvapauden rajoitus on kuitenkin keskeinen lastensuojelun rajoitustoimenpide (mt.). Eriytyisen huolenpidon osastojakso, joka on tehokkaampi keino katkaista rikoskierte, vaatii paljon voimakkaampia perusteita kuin liikkumisvapauden rajoitus. Matkustuskielto, jonka poliisi voi määrätä, on rikosprosessuaalinen pakkokeino. Sillä turvataan rikosprosessia silloin, kun henkilöä epäillään rikoksesta tai häntä vastaan on nostettu syyte. Tehostetun matkustuskiellon, johon kuuluu jalkapantakäytäntö, määrää tuomioistuimien. Nämä eivät kuitenkaan ole lastensuojelun toimenpiteitä eikä niiden soveltaminen alle 15-vuotiaisiin ole mahdollista.

Keskustelua

Poliisi ei tilastoi huostaanotettujen ja hatkassa olevien lasten tekemiä rikoksia erikseen, joten asiasta ei ole tarkkaa määrällistä tietoa. Toki poliisilla kuitenkin on jonkinlainen tuntuma asiasta. Muun muassa Rikostutkintayksikön johtaja Markku Heinikari totesi MTV3:n Rikospaikka-ohjelmassa 17.1.2024, että alaikäisten hatkaamisella ja ryöstelyllä on selvä yhteys. Myös tuoreessa edellä kuvaillussa Pesäpuu ry:n keräämässä aineistossa (2024) tuli esiin, että useat nuoret ovat tehneet väkivaltaisia tekoja hatkatessaan, mutta pienempi osuus on itse joutunut hatkareissullaan väkivallan kohteeksi. (Haapala ym. 2023, 115.)

Viimeaikaisissa julkisissa puheenvuoroissaan poliisin edustajat ovat toistuvasti tuoneet esiin sen, että lastensuojelulaitoksista hatkaavien nuorten saaminen pois kaduilta on lainsäädännön vuoksi liian vaikeaa ja monimutkaista. Joidenkin tulkintojen mukaan poliisi ei saa ottaa kiinni hatkassa olevaa nuorta, ellei tämä ole hengenvaarassa tai vaaraksi muille. Oletettu hengenvaara on kuitenkin häilyvästi määriteltävissä.

Lastensuojelujärjestelmän paikoin ylivoimaiset haasteet heijastuvat melko suoraan lasten rikollisuuteen. Viime aikoina lapsiasiavaltuutettu Elina Pekkarinen on puuttunut siihen, että hatkalaisten tekemät rikokset ovat iso ongelma ja ainakin väkivaltaisesti käyttäytyviä alaikäisiä varten tarvittaisiin suljetumpia laitoksia. Niissä väkivaltaisen lapsen ongelmiin ja käytökseen pureuduttaisiin moniammatillisesti. EHO-yksiköiden tapaan näissäkin laitoksissa liikkumisvapautta rajoitettaisiin: ensin tiukasti, sitten asteittain höllentäen. (ks. Pekkarinen YLE:n haastattelussa 10.2.2024).

Koko hatkaamisongelman ytimessä on suomalaisessa tai pohjoismaisessa lastensuojelussa vallitseva paradoksaalinen jännite: samalla, kun kunnioitetaan lapsen autonomiaa, pyritään paitsi suojelemaan lasta omalta käyttäytymiseltään, myös suojelemaan yhteisön muita jäseniä lapsen käyttäytymiseltä. Ihminenhan voi ”vapaana” ollessaan vahingoittaa itseään ja samalla muitakin enemmän kuin vapaudenriiston kohteena ollessaan. Tämä ongelma on nuorten hatkaajien vapauden ja sen rajoittamisen ytimessä. Toisaalta kansalaisten, myös lasten, pitkälle ulottuva vapaus on länsimaaisissa demokratioissa itseisarvo. Diktatuureissa ihmisen voi vangita heppoisin perustein, demokratioissa ei, ja hyvä niin.

Lastensuojelulain kokonaisuudistuksen visiopaperissa todetaan, että ”tulisi arvioida nykyisten rajoitustoimenpiteiden säätelyä erityisesti lapsen suojelufunktion näkökulmasta”

(Hoikkala ym. 2023, 22–24). Petteri Orpon hallituksen ohjelmassa (Valtioneuvosto 2023) esitetään suunnitelmia lastensuojelulaitosten valtuuksien laajentamisesta lasten luvattomien poistumisten, siis hatkaamisen, vähentämiseksi. Tarkoitus on tehdä asiaan liittyviä lakimuutoksia. Tällöin joudutaan tarkasti punnitsemaan, milloin lapsen suojeleminen omalta itseltään oikeuttaa tämän autonomian rajoittamisen. Entä milloin muiden ihmisten suojeleminen lapsen mahdolliselta väkivaltaisuudelta on perusteltua – ilman että alaikäisen autonomiaa kevein argumentein loukataan? Näistä asioista pitäisi voida yhteiskunnassa keskustella avoimesti, ilman keskustelun polarisoitumista syytelyksi suuntaan tai toiseen.

Joka tapauksessa on tärkeää, että kaikki mahdollinen lasten ja nuorten rajoittaminen on tiukkaan säädelyä. Se ehkäisee väärinkäytöksiä, joista on lastenkotien historiassa liikaakin esimerkkejä, myös Suomessa. Suomi on oikeusvaltio, ja on tärkeää, että sellaisena se pysyykin. Tämä tarkoittaa kansainvälisten sitoumusten, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen, normien noudattamista.

Viitteet

- 1 Tässä katsauksessa kaikkia alle 18-vuotiaita kutsutaan lapsiksi. Tämä on lastensuojelulain hengen mukaista, vaikka teini-ikäisiä olisi paikoin luontevampaa kutsua nuoriksi. Käytämme termiä ”hatkaaminen”, vaikka sen alkuperä on puhekielessä. Sanan käyttö on kuitenkin vakiintumassa virallisempiinkin teksteihin (esim. Kekkonen ja Pekkarinen 2023), ja sillä tarkoitetaan lastensuojelulaitoksesta luvatta poistumista ja luvatonta poissa olemista.
- 2 Vielä ensimmäisessä Suomen lastensuojelulaissa (vuodelta 1936) huostaanoton ideologia kytkeytyi syyllisyys- ja seuraamusajatteluun. Tällöin lasten lisäksi suojeltiin myös yhteiskuntaa kyseisiltä epäsosiaalisiksi leimatuilta lapsilta ja heidän vanhemmiltaan. Sittemmin lastensuojelulaissa – jota on muutettu useampaan kertaan sitten 1930-luvun – on korostunut entistä enemmän lapsen oikeudet. (Saarholm 2024.)

- 3 Yksi iso ongelma vaivaa koko EHO- järjestelmää: erityisen hoivan jaksoille on valtavan pitkät jonot. Lisäksi EHO-jaksoja kuormittavat lapset ja nuoret, joiden oikea paikka olisi psykiatrisen hoidon piirissä. Koska nuorisopsykiatrian hoitosektori on ylikuormittunut, EHO- jaksoille päättyy vaikeasti psyykkisiä ongelmiaan oireilevia nuoria, jotka kuormittavat koko systeemiä. (Silfverberg & Paananen 2022.) Tällöin tällaisesta jaksosta enemmän hyötyvä nuori voi jäädä ilman EHO-jaksoa tai päätyä jaksolle vasta liian pitkän jonotuksen jälkeen. Kun ollaan huolissaan nuorten vakavasta väkivaltarikollisuudesta, on syytä katsoa myös psyykkisen hoidon resurssipulaa, joka kuormittaa lastensuojelua. (Mt.)

Lähteet

- Haapala, Maija & Kaijanen, Milja & Minkkinen, Minna & Westerlund, Onni (2023) *Hatkassa Suomessa: Kohti kansallista tilannekuvaa lastensuojelun sijaishuollosta kadonneista lapsista*. Pesäpuu ry. <https://pesapuu.fi/wp-content/uploads/2023/03/HatkassaSuomessa-raportti.pdf> (Viitattu 15.11.2024.)
- Harrikari, Timo (2006) Rikos lastensuojelun kentässä. Teoksessa Päivi Honkatukia & Janne Kivivuori (toim.) *Nuorisirikollisuus. Määrä, syyt ja kontrolli*, 250–252. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Helsinki.
- Heiskanen, Laura (2024) *Nuorten ryöstörikosten piirteet – Poliisin tietoon tullut ryöstörikollisuus vuosina 2015–2023*. Keskusrikospoliisi, Tiedusteluosasto, strateginen analyysi. https://poliisi.fi/documents/25235045/59586767/raportti_nuorten_ry%C3%B6st%C3%B6rikollisuus_julkainen.pdf/0690c6c1-0aeb-a4f8-0c65-a2e2dbfcaa93?t=1707379915528 (Viitattu 15.11.2024.)
- Hoikkala, Susanna & Muinonen, Tiina & Palola, Elina & Väisänen, Antti & Rosberg, Julia (2013) *Lastensuojelun kokonaisuudistuksen valmistelun visiovaiheen raportti*. Sosiaali- ja terveysministeriö: Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2023:27. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8469-1>
- Isoniemi, Sami (2019) *Sijaishuoltopaikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virkaavun näkökulmasta*. Vaasan yliopisto, väitöskirja. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-476-865-8>
- Isoniemi, Sami (2023) *Luvaton poissaoleminen sijaishuoltopaikasta. Poliisin antama virka-apu lastensuojeluviranomaisille vuonna 2020*. Sosiaali- ja terveysministeriö: Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:20. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-8676-3>
- Kekkonen, Outi & Pekkarinen, Elina (2024) *Hatkassa lapsen silmin: Analyysi lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten kyselytutkimuksesta*. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja 2024:1. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-400-839-6>
- Korhonen, Päivi (2022) *Alaikäisten vankien ja muiden rikoksilla oireilevien nuorten asema palvelujärjestelmässä. Tilannekuva sote-ammattilaisten näkökulmasta*. Työpöytä 34/2022. THL. <https://urn.fi/URN:ISBN:978-952-343-899-6>
- Lastensuojelulaki, <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417> (Viitattu 10.11.2024.)
- Marttunen, Matti (2008) Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236.
- MTV3 (17.1.2024). Rikospaikka. Alle 15-vuotiaiden osuus väkivaltarikoksista jatkaa kasvuaan.
- Saarholm, Julia (2023) *Lapsen liikkumisen ja vapauden rajoittaminen esitutinnan aikana rikoskierteen katkaisemiseksi*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopisto, Oikeustieteiden laitos 12.12.2023.
- Silfverberg, Anu & Paananen, Karoliina (2023) *Tämä paikka on nyt suljettu*. Long Play -raportti no 124. Long Play Media Oy.
- Valtioneuvosto (2023) *Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023*. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-383-763-8>
- YK:n lapsen oikeuksien yleissopimus. www.lapsenoikeudet.fi (Viitattu 15.11.2024.)
- Yle (10.2.2024) Lapsiasiainvaltuutettu ei olisi uskonut, että puhuisi lasten suljettujen laitosten puolesta – tämä hänen mielensä muutti. <https://yle.fi/a/74-20073847> (Viitattu 15.11.2024.)

Tämä teksti on syntynyt Aseman Lapset ry:n koordinoimassa ”Palveluiden pirunpolskasta nuorten nuotteihin” -hankkeessa, jota rahoitti Koneen säätiö.

Luonnossa liikkuminen ja seikkaileminen nuorten hyvinvoinnin, arjessa jaksamisen ja luontoyhteyden tukena

Riikka Puhakka, Mari Pienimäki & Maarit Marttila

Nuorten hyvinvoinnin heikentyminen ja fyysisen aktiivisuuden väheneminen on huolestuttavaa. Vuoden 2023 Kouluterveyskyselyn mukaan noin kolmannes teini-ikäisistä tytöistä kokee ahdistuneisuutta. Saman vuoden Move!-mittausten perusteella lähes 40 prosentilla 5.- ja 8.-luokkalaisista oppilaista on fyysinen toimintakyky sellaisella tasolla, joka voi vaikeuttaa arjessa jaksamista. Suuri osa nuorista viettää digitaalisten laitteiden parissa aikaa suosituksia enemmän (Koskimaa ym. 2023). Samanaikaisesti on kiinnitetty huomiota luontokontaktien vähenemiseen. Erityisesti teini-ikäisten on nähty edustavan ”aikalisää” luontokiinnostuksessa (Kaplan & Kaplan 2002).

Luonnon monipuoliset hyödyt henkiseen hyvinvointiin ja fyysiseen terveyteen tunnustetaan yhä paremmin (Mygind ym. 2019). Luontoympäristössä oleskelu parantaa mielialaa ja itsetuntoa sekä tukee stressistä elpymistä sekä ongelmanratkaisu- ja keskittymiskykyä. Luontoaktiiviteettien onkin havaittu vähentävän ADHD-oireita (Faber Taylor & Kuo 2009). Varhaiset luontokontaktit suojaavat myöhemmiltä mielenterveyden sairauksilta (Engemann ym. 2019) sekä

immuunijärjestelmän häiriöiltä (Haahtela 2019). Luontoympäristöt houkuttelevat liikkumaan, ja yhteiset luontoharrastukset tukevat sosiaalisia suhteita. Lapsuus- ja nuoruusiän myönteiset luontokokemukset voivat myös vahvistaa luontoyhteyttä ja halua toimia luonnon parhaaksi (Chawla 2020). Luontoyhteyden ja hyvinvoinnin välillä on todettu positiivinen yhteys (Arola ym. 2023).

Nuorten yhteys luontoon ja vastuullinen suhtautuminen ympäristöön ovat keskeisiä kysymyksiä globaalin kestävyyskriisin ja planeettamme tulevaisuuden näkökulmasta. Nuorisotutkimusseuran tutkimusprofessori Sofia Laineen (2023) ehdotuksessa planeetaarisesta nuorisotutkimuksesta korostetaan harmonisemman ja tasapainoisemman luontosuhteen tukemista sekä peräänkuulutetaan ympäristöetiikkaa, joka perustuu kohtuutalouteen planeetaarisen kantokyvyn sisällä ja rakentaa kaikkien elollisten kestävästä hyvinvointia.

Tässä puheenvuorossa tarkastelemme viimeaikaisen tutkimusten perusteella nuorten luonnossa liikkumista ja sen vaikutuksia hyvinvointiin sekä keinoja vahvistaa nuorten luontosuhdetta ja -yhteyttä. Teksti perustuu Helsingin yliopiston NATUREWELL-hank-

keen (2019–2025; <https://www.helsinki.fi/en/researchgroups/nature-based-solutions>) ja Tampereen yliopiston NYT!-hankkeen (2020–2023; <https://projects.tuni.fi/nyt/>) tutkimuksiin.

Luonnossa liikkuminen

Valtakunnallisen *Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimuksen* perusteella 90 prosenttia 7–29-vuotiaista lapsista ja nuorista liikkuu luonnossa, tytöistä hieman useampi kuin pojista. Suomalaislasten ja -nuorten luontoyhteys on verrattain vahva, ja suosittuja ulkoiluympäristöjä ovat muun muassa lähimetsät ja vesiympäristöt. Koronapandemian aikana valtaosa liikkui enemmän luonnossa. (Puhakka ym. 2023.) Tamperelaisten 9.-luokkalaisten kyselyn mukaan pandemian aikana kaksi kolmannesta löysi lempipaikkansa juuri luonnosta, kodin läheltä. Nuoret liikkuvat luonnossa monipuolisesti ja vain kuusi prosenttia nuorista ilmaisi, ettei viihdy luonnossa. (Marttila & Pienimäki 2024.)

Luonnossa liikkuminen on yhteydessä sosioekonomiseen asemaan. Lahtelaisten yläkoululaisten kyselyn (Kaipainen 2021) mukaan luontoympäristöissä viettävät muita useammin aikaa koulutettujen ja hyvin toimeentulevien vanhempien lapset sekä kantaväestöön kuuluvat verrattuna maahanmuuttajataustaisiin (Puhakka, Pitkänen & Oinonen 2021). Vapaa-aikatutkimus osoittaa, että varsinkin osalla pojista luonnossa liikkuminen ja luontoyhteys notkahtavat teini-ikässä mutta vahvistuvat jälleen nuoruusiän jälkeen (Puhakka ym. 2023).

Vapaa-aikatutkimuksen mukaan luonnossa liikkuminen ja luontoyhteys ovat myönteisesti yhteydessä niin ympäristöhuoleen kuin elämäntyytyväisyyteen (Puhakka ym. 2023). Tamperelaisnuorten kyselyssä todettiin vahvan luonto- ja ympäristösuhteen yhteys ha-

luun vaikuttaa ympäristöasioihin (Pienimäki, Marttila & Colliander 2021).

Lahtelaisnuorten kyselyn mukaan usein luontoympäristöissä liikkuvien nuorten koettu hyvinvointi on korkeampi. Laadullisten aineistojen perusteella nuorten luontokokemukset ovat tyypillisesti arkista ja spontaania liikkumista lähiluonnossa. Samalla luonto auttaa irtautumaan arjen huolista ja murheista. (Esim. Puhakka & Hakoköngäs 2024; Puhakka, Hakoköngäs & Peura 2023.) Nuoret ovat esimerkiksi kuvailleet, miten luonto rauhoittaa ja rentouttaa, auttaa keskittymään ja selvittämään ajatuksia sekä tuo turvaa ja lohtua (myös Marttila & Pienimäki 2024).

Luontoseikkailujen hyödyt

Nuorten luontosuhteen ja -yhteyden vahvistamisessa on käytetty seikkailukasvatuksen ja elämyspedagogiikan menetelmiä. Lahdessa ammatillisen oppilaitoksen opiskelijat osallistuivat Luonto- ja elämystoiminnan ohjaaminen -kurssille, johon sisältyivät kolmen päivän vaellus- ja melontaretket. Osallistujat kokivat usein myönteisiä tuntemuksia retkillä, ja he tunsivat itsensä melko elpyneiksi. Heidän elämäntyytyväisyytensä lisääntyi kurssin aikana. Osallistujat kokivat retkien parantavan ryhmän yhteenkuuluvuutta sekä lisäävän heidän kiinnostustaan luontoa kohtaan. (Puhakka 2023.)

NATUREWELL-hankkeessa järjestettiin kolmen päivän vaellus lahtelaiselle 9.-luokalle, ja samaan aikaan verrokkiluokka osallistui draamaleirille pääasiassa sisätiloissa. Yön yli kestäneet leirikoulut vaikuttivat myönteisesti nuorten sosiaaliseen vuorovaikutukseen ja ryhmähenkeen. Vaikka nuoret kokivat fyysisesti ja henkisesti haastavalla vaelluksella myös kielteisiä tuntemuksia, luontoseikkailun ominaispiirteet – luontoympäristössä alkeellisissa olosuhteissa oleminen, arjen rutiineista

irtautuminen ja osallistuminen haastaviin aktiviteetteihin – tukivat nuorten hyvinvointia. Vaelluksella nuoret irtautuivat arjen huolista, kokivat minäpystyvyyttä vahvistavia onnistumisen elämyksiä sekä pystyivät olemaan omana itsenään. (Puhakka tulossa.)

NYT!-tutkimuksen seikkailukasvatuksellisiin leirikouluihin osallistui eri puolilta Suomea kolme 9. luokkaa ja yksi 8. luokka, joiden kanssa tutkijat liikkuivat, pelasivat ja viettivät aikaa luontoympäristössä noin viikon ajan. Valtaosa nuorista koki luonnossa olemisen mukavana, rauhoittavana ja silti virkistävänä sekä tuovan mieltä ilahduttavia esteettisiä elämyksiä, kuten luonnon tuoksua, ääniä ja kauneuden kokemuksia. (Ks. Marttila & Pienimäki 2024.) Luontoa ja ympäristöongelmia koskevien pienryhmäkeskustelujen sijoittuminen luontoympäristöön toiminnan lomaan osoittautui merkitykselliseksi. Juuri koettujen luontoseikkailujen jälkeen nuorten oli mielekästä pohtia luonnon arvoa itselleen, mikä toi oivalluksia luonnossa olemisen merkityksestä omalle hyvinvoinnille. Keskustelut kevensivät nuorten mieltä, kun he saivat puhua ympäristöhuolistaan fasilitoitun pienryhmän turvallisessa tilassa ja kuulla luokkakavereiden jakavan samoja tuntemuksia ja ajatuksia. Keskustelut auttoivat nuoria hahmottamaan omaa luontosuhdettaan ja tiedostamaan ihmiselämän moninaisen yhteyden luontoon.

Luonto osaksi arkea

Luonto on merkityksellinen osa arkea valtaosalle nuorista, mikä on tärkeää tunnistaa niin kasvatuksessa, koulutuksessa kuin vapaa-ajan toimintaa järjestettäessä. Luonnossa liikkumisen lisääntyminen pandemian aikana osoittaa, että luonnon virkistyskäyttöön on potentiaalia, jota voitaisiin hyödyntää vaikkapa harrastustoimintaa kehitettäessä. Toisaalta

luontokiinnostuksen säilyttämiseen tarvitaan tukea erityisesti teini-ikässä. Monikulttuurisessa Suomessa on myös tunnistettava erilaiset luonnossa virkistäytymisen tavat ja turvattu kaupungeissakin luontoympäristöjen saavutettavuus eri väestöryhmille. Luontoympäristöt voivat tukea monikulttuuristen nuorten kotoutumista (Puhakka, Pitkänen & Oinonen 2021).

Nuorten luontokiinnostusta voidaan herättää yksinkertaisin keinoin: tekemällä heille tutuksi erilaisia luontoympäristöjä. Paitsi alaja yläkoulussa myös toisella asteella opetus suunnitelmat mahdollistavat toiminnalliset, luontoon tukeutuvat opetuskokonaisuudet (Marttila 2016). Luontoa voidaan käyttää koulujen ja oppilaitosten ryhmäytymistoiminnassa; esimerkiksi sosiaalisten klikkien hajoaminen ja nuorten vakiintuneiden roolien muuttuminen informaalissa luontoympäristössä voivat auttaa vahvistamaan ryhmähengettä. Nuorisotyössä ja harrastustoiminnassa voitaisiin hyödyntää erilaisia luontoympäristöjä nykyistä laajemmin ja tukea luonnossa liikkumisen taitojen kehittymistä.

Vaikka pidemmät luontoseikkailut voivat olla hyvinkin vaikuttavia, nuorten luontosuhteen ja -yhteyden vahvistamisessa jo pienet askeleet ovat merkityksellisiä. Lähiluonto tarjoaa monipuolisia, nuoria kiinnostavia kokemuksia ja elämyksiä, joiden toteuttaminen ei vaadi erityisosaamista toimijoilta. Koulujen ja nuorisotilojen lähimetsät ja -puistot ovat helposti saavutettavia, eikä niihin kulkemiseen mene paljon aikaa. Niihin siirryttäessä liikkeen määrä lisääntyy ja istuvaan arkeen saadaan hyvinvointia lisääviä hetkiä. Viherympäristöt ovat tärkeitä myös koulujen ja oppilaisten pihoiissa.

Luontokiinnostuksen herättämisessä voidaan hyödyntää myös nuorten kiinnostusta teknologiaa kohtaan. NATUREWELL-tutkimuksen tulosten perusteella geokätköily ja ulkona pelattavat mobiilipelit voivat mo-

tivoida nuoria liikkumaan luontoympäristössä. Kun aloitetaan lyhyistä aktiviteeteista lähiluonnossa, nuoret pääsevät tutustumaan erilaisiin ympäristöihin, tottumaan vaihteleviin olosuhteisiin sekä havaitsemaan luonnon vaikutuksia omaan hyvinvointiin.

Harrastamisen Suomen mallia kehitettäessä on tärkeää huomioida luonnossa liikkuminen. Sen lisäksi että se voi vahvistaa nuorten luontosuhdetta, hyvinvointia ja fyysistä aktiivisuutta, lähiluonnossa tapahtuva toiminta on usein edullista ja helposti toteutettavaa. Luontoympäristössä toteutettuun opetukseen tai nuorisotyöhön voi saada tukea tekemällä yhteistyötä esimerkiksi luontokummien tai yhdistysten ja seurojen luontotoiminnan osajien kanssa. Lähipuistot, -metsät ja -rannat ovat varteenotettavia ympäristöjä myös koulujen ja vanhempien kesken tehtävään yhteistyöhön – vaikkapa nuorten kanssa yhdessä suunniteltuja vanhempainiltoja voitaisiin toteuttaa ulkona. Tällaisten pienten luontokokemusten avulla kannustetaan myös perheitä viettämään enemmän vapaa-aikaa luontoympäristössä.

Suomen nykyisen hallitusohjelman mukaan etenkin lasten ja nuorten luonnossa liikkumisen mahdollisuuksiin panostetaan. Lasten ja nuorten kanssa toimivien eri tahojen onkin tärkeää tunnistaa luontoympäristöjen tarjoamat mahdollisuudet hyvinvoinnin, luontoyhteyden ja ympäristövastuullisuuden vahvistamiseen sekä pohtia keinoja kytkeä luonto entistä tiiviimmin osaksi lasten ja nuorten arkea.

Lähteet

Arola, Terhi & Aulake, Marianne & Ott, Anna & Lindholm, Matti & Kouvonen, Petra & Virtanen, Petri & Paloniemi, Riikka (2023) The Impacts of Nature Connectedness on Children's Well-Being: Systematic Literature Review. *Journal of Environmental Psychology* 85. <https://doi.org/10.1016/j.jenvp.2022.101913>

Chawla, Louise (2020) Childhood Nature Connection

and Constructive Hope: A Review of Research on Connecting with Nature and Coping with Environmental Loss. *People and Nature* 2, 619–642.

Engemann, Kristine & Pedersen, Carsten Bøcker & Arge, Lars & Tsirogiannis, Constantinos & Mortensen, Preben Bo & Svenning, Jens-Christian (2019) Residential Green Space in Childhood is Associated with Lower Risk of Psychiatric Disorders from Adolescence into Adulthood. *PNAS* 116 (11), 5188–5193.

Faber Taylor, Andrea & Kuo, Frances E. (2009) Children with Attention Deficits Concentrate Better after Walk in the Park. *Journal of Attention Disorders* 12 (5), 402–409.

Haahtela, Tari (2019) A Biodiversity Hypothesis. *Allergy* 74 (8), 1445–1456.

Kaipainen, Sofia (2021) Nuorten luonnossa virkistäytyminen ja sen hyvinvointivaikutukset: tutkimus Lahden yläkoululaisten luontosuhteesta. Maisterintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Kaplan, Rachel & Kaplan, Stephen (2002) Adolescents and the Natural Environment: A Time Out. Teoksessa Peter H. Kahn, Jr. & Stephen R. Kellert (toim.) *Children and Nature. Psychological, Sociocultural, and Evolutionary Investigations*. Cambridge: The MIT Press, 227–257.

Koskimaa, Raine & Ng, Kwok & Sokka, Miikka & Kokko, Sami & Husu, Pauliina & Karhulahti, Veli-Matti & Koski, Pasi (2023) Peruskoululaisten digitaalinen pelaaminen ja liikunta. Teoksessa Sami Kokko & Leena Martin (toim.) *Lasten ja nuorten liikuntakäyttäytyminen Suomessa – LIITU-tutkimuksen tuloksia 2022*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion liikuntaneuvosto, julkaisuja 2023:1, 122–127.

Laine, Sofia (2023) New Framework Proposal: Planetary Youth Research. *Youth and Globalisation* 5, 15–43.

Marttila, Maarit (2016) Elämys- ja seikkailupedagoginen luontoliikunta opetussuunnitelman toteutuksessa: etnografinen tutkimus. Jyväskylän yliopisto, Studies in Sport, Physical Education and Health 237.

Marttila, Maarit & Pienimäki, Mari (2024) Kaupunkilaisnuorten (lähi)luontoon kuuluminen: luonnossa viihtymistä, liikkumista ja lempipaikkoja. *Liikunta & Tiede* 61 (2), 73–82.

Mygind, Lærke & Kjeldsted, Eva & Hartmeyer, Rikke & Mygind, Erik & Bølling, Mads & Bentsen, Peter (2019) Mental, Physical and Social Health Benefits of Immersive Nature-Experience for Children and Adolescents: A Systematic Review and Quality Assessment of the Evidence. *Health & Place* 58, 102136.

KATSAUKSET

- NATUREWELL-hanke. <https://www.helsinki.fi/en/researchgroups/nature-based-solutions> (Viitattu 16.12.2024.)
- NYT!-hanke. <https://projects.tuni.fi/nyt/> (Viitattu 16.12.2024.)
- Pienimäki, Mari & Marttila, Maarit & Colliander, Marjukka (2021) "Vegenakkeja ja pyöräilyä" – kyselytutkimus kaupungissa asuvien nuorten ympäristökansalaisuudesta. *Nuorisotutkimus* 39 (2), 27–45.
- Puhakka, Riikka (2023) Effects of Outdoor Adventures on Emerging Adults' Well-Being and Nature Connection. *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning*, julkaistu verkossa. <https://doi.org/10.1080/14729679.2023.2220836>.
- Puhakka, Riikka (tulossa) Effects of an Outdoor Adventure on Adolescents' Well-Being and Nature Connection – A Comparison with a Drama Workshop. Artikkelin käsikirjoitus.
- Puhakka, Riikka & Hakoköngäs, Eemeli (2024) Adolescents' Experiences in Nature: Sources of Everyday Well-Being. *Journal of Leisure Research* 55 (2), 250–269.
- Puhakka, Riikka & Hakoköngäs, Eemeli & Peura, Saana (2023) The Memorable Nature Experiences of Youth: A Phenomenological Approach to Visualized and Written Experiences. *Journal of Youth Studies*, julkaistu verkossa. <https://doi.org/10.1080/13676261.2023.2296675>.
- Puhakka, Riikka & Pitkänen, Kati & Oinonen, Iikka (2021) Maahanmuuttajataustaisten nuorten luontosuhde ja luonnon virkistyskäyttö. Tutkimus Lahden yläkoululaisista. *Terra* 144 (4), 173–187.
- Puhakka, Riikka & Ojala, Ann & Neuvonen, Marjo & Manner, Joel (2023) Lasten ja nuorten luonnossa virkistäytyminen ja yhteys luontoon. Teoksessa Sinikka Aapola-Kari (toim.) *Vaihteleva vapaa-aika. Lasten ja nuorten vapaa-aikatutkimus 2022*. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö & Valtion nuorisoneuvosto & Valtion liikuntaneuvosto & Nuorisotutkimusverkosto, 141–159.

Lasten ja nuorten osallisuuden ja suojelun välisestä ristiriidasta

Tutkimuseettisten ohjeiden kriittistä punnintaa

**Virve Toivonen, Tiina Valkendorff, Antti Kivijärvi,
Taina Kyrönlampi & Harry Lunabba**

Lasten ja nuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia on Suomessa korostettu jo pitkään. Myös lapsuuden- ja nuorisotutkimuksen vuosikymmeniä kestävästä juonteesta on ollut lasten ja nuorten toimijuus, mikä on korostanut nuorten osallistumisen, osallisuuden ja kuulemisen merkitystä tutkimuksessa ja laajemminkin yhteiskunnallisessa päätöksenteossa (Prout & James 1997; Corsaro 1987; Qvortrup 2005; Strandell 2010; Garcia-Quiroga & Agolia 2020).

Alaikäisen osallistumista tutkimukseen säätelevät tutkimuseettiset ohjeet (TENK 2019). Ohjeiden tarkoituksena on mahdollistaa tutkimuksen eettinen toteutus sen kaikissa vaiheissa. Samalla ohjeilla voi kuitenkin olla tarkoittamattomia ja ennakoimattomia seurauksia. Erityisesti pienten ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten osallistumismahdollisuudet voivat kaventua. Merkittävä kansainvälinen tiedekustantaja Springer esimerkiksi linjasi vastikään, että se vaatii julkaisemissaan tutkimuksissa kaikilta alle 16-vuotiailta tutkimukseen osallistuvilta huoltajan aktiivisen suostumuksen. Tämä tarkoittaa sitä, että pelkkä huoltajan informointi ja mahdollisuus

kieltää lapsen osallistuminen tutkimukseen ei riitä. On mahdollista, että tämänkaltaisten linjausten myötä erityisesti marginaalisissa asemissa elävien lasten mahdollisuudet osallistua tutkimuksiin kaventuvat merkittäväällä tavalla.

Vaikka lapsuuden- ja nuorisotutkimuksessa korostetaan lasten ja nuorten toimijuutta ja osallisuutta, tutkimuseettinen sääntely ja käytännöt näyttäisivät kehittyvän suuntaan, jossa korostetaan lasten ja nuorten haavoittuvuutta ja riippuvuutta vanhemmista (Carter 2009). Lapset ja nuoret määritellään kyllä toimijoiksi, mutta eettisissä pohdinnoissa lasten ja nuorten äänellä on suhteessa aikuisiin pienempi painoarvo (Carnevale 2020).

Tässä kirjoituksessa pohdimme tutkimuseetiikkaa tutkijan ja tutkimukseen osallistuvien lasten ja nuorten välisen kohtaamisen, eettisen sääntelyn ja suostumuksen näkökulmasta. Kirjoitus pohjautuu kokemuksiimme lapsuuden- ja nuorisotutkijoina sekä niihin havaintoihin, joita teimme työskennellessämme vuosina 2021–2023 Nuoriso- ja lapsuuden tutkimuksen tutkimuseettisessä toimikunnassa. Nostamme kirjoituksessa esiin kaksi vahvasti toisiinsa kietoutuvaa tutkimuseettistä huolta. Näistä ensimmäinen koskee ikärajoja

ja erityisesti alle 15-vuotiaiden tutkimukseen osallistumista. Toinen huoli liittyy marginaalisissa asemassa olevien lasten ja nuorten tavoittamiseen. Molemmat kytkeytyvät tutkimusetiikan näkökulmasta keskeiseen punnintaan lasten ja nuorten suojelun sekä osallistumisoikeuden varmistamisen välillä.

Tutkimuseettisen sääntelyn institutionalisoituminen

Tiedeyhteisön tutkimusetiikkaan liittyvä itse-sääntely on institutionalisoitunut Suomessa viimeisen vuosikymmenen aikana. Aiempina vuosikymmeninä tutkimuseettisten periaatteiden huomioon ottaminen on ollut pääasiasa yksittäisten tutkijoiden, tutkimusryhmien tai tutkimuslaitosten vastuulla, kun nykyään nojaututaan yhä enemmän tutkimuseettisiin toimikuntiin ja niiden piirissä laadittuihin sekä tulkittuihin sääntöihin. Yhteistyö ja tiedonvaihto toimikuntien välillä on toistaiseksi ollut vähäistä, mikä on esimerkiksi Nuorisolaapsuuden tutkimuksen eettisessä toimikunnassa herättänyt keskustelua toimikuntien linjauksien yhdenmukaisuudesta. Havaintojemme mukaan eri toimikuntien eettisissä arvioinneissa saattavat painottua hyvinkin erilaiset asiat: siinä missä yksi toimikunta keskittyy tietosuojakysymyksiin, on toisessa esillä enemmän tutkimusmetodit ja tutkittavien kohtaaminen ja lasten osallisuuden mahdollistaminen. Tutkimuksen tietosuoja- ja aineistonhallintakysymykset ovat korostuneet samanaikaisesti tutkimuseettisen sääntelyn institutionalisoitumisen kanssa. Kyse on tärkeistä asioista, mutta tutkimusetiikka ei tyhjene tietosuoja- tai aineistonhallintakysymyksiin, vaan se on moniulotteinen, koko tutkimusprosessiin ulottuva asia. Tutkimuksen kaikissa vaiheissa tulisi arvioida, miten lapset tai nuoret tulevat kohdatuiksi ja saavat äänensä kuuluviin.

Alle 15-vuotiaiden suojelun ja oikeuksien yhteensovittaminen

Lähtökohtaisesti TENK:n (2019) ohjeet alaikäisten osallistumisesta tutkimukseen ovat selkeät: 15 vuotta täyttänyt tekee päätöksen itse ja tätä nuorempien lasten osallistumisesta päättää pääsääntöisesti huoltaja. Jälkimmäisessä tapauksessa myös lapsen tulee suostua tutkimukseen osallistumiseen. Edelleen pääsääntö on, että huoltajalta tarvitaan aktiivinen suostumus eli nimenomainen ilmaus siitä, että huollettava voi osallistua tutkimukseen. Tiettyissä tutkimusasetelmissa riittää passiivinen suostumus eli huoltajan informointi siten, että huoltaja voi halutessaan kieltää lapsen osallistumisen tutkimukseen. Rajattuja tutkimusteemoja on mahdollista tutkia myös ilman huoltajan suostumusta tai informointia. Tällöin tutkimuksen pitää kuitenkin koskea arkaluonteisia aiheita, jotka voisivat esimerkiksi vaikuttaa lasten ja huoltajien välisiin suhteisiin (esim. perheväkivalta tai päihteiden käyttö). Tutkimuksen toteuttaminen ilman alle 15-vuotiaan lapsen huoltajan suostumusta tai informointia vaatii aina tutkimuseettisen ennakoarvioinnin.

Huoltajan suostumuksen saaminen on toisinaan koettu vaikeaksi. Erityisesti aktiivisen suostumuksen edellyttämisen on katsottu johtavan siihen, että tutkimusosallistujien joukot vinoutuvat tai että alaikäisiä koskeva tutkimus painottuu enenevässä määrin yli 15-vuotiaisiin. Kansainvälisessä keskustelussa on oltu huolissaan myös marginaaliin jääneiden lapsiryhmien osallisuudesta sekä lasten osallisuudesta arkaluonteisissa tutkimusteemoissa (Powell & Smith 2009; Sun ym. 2023; Carnevale 2020). Esimerkiksi Franco A. Carnevale (2020) on palliatiivista hoitoa koskevissa tutkimuksissa osoittanut, että elämän loppuvaiheessa olevan lapsen sekä hänen vanhempiansa näkemyserot hoitopäätöksistä voivat olla hyvinkin ristiriidassa keskenään ja

että lapsia on tärkeä kuulla, vaikka intuitiivisesti voisi olettaa, ettei vakavasti sairasta lasta voi kuormittaa hoitopäätöksillä. Lapsi saattaa esimerkiksi ilmaista halua jatkaa kivuliaita hoitoja, ei niinkään oman ensisijaisen tahdon takia vaan halusta ylläpitää vanhempien (epä) toivoa.

Vaikka lapsen oikeudesta päättää ihmistieteelliseen tutkimukseen osallistumisesta ei ole säädetty laissa, sitä koskevat tutkimuseettiset ratkaisut (TENK 2019) eivät ole irrallaan siitä, miten lapsen ja huoltajan asema on kulloinkin järjestetty yhteiskunnassa. Esimerkiksi Suomessa lähtökohtana on, että huoltaja päättää alle 18-vuotiaasta lastaan koskevista asioista (HolhTL 2 §, LHL 4 § 4) ja siten lähtökohtaisesti myös tutkimukseen osallistumisesta. Poikkeuksena ovat tavanomaiset ja merkitykseltään vähäiset asiat sekä tilanteet, joissa lapselle on erikseen säädetty mahdollisuus päättää tai vaikuttaa itseään koskevaan asiaan. Jälkimmäisiä säädellään ikärajojen ja käytössä ovat sekä ihmis- että lääketieteellisestä tutkimuksesta tuttu 15:n vuoden ikäraja että myös 12:n tai toisinaan 16:n vuoden ikärajat. Kansainvälisesti käytännöt vaihtelevat eri EU maissa sekä ikärajojen että suostumuksen osalta. Tiukimmat käytännöt ovat usein maissa, joissa vanhemman lasta koskeva päätösvalta on muutoinkin suuri ja joissa huoltajan suostumusta myös tutkimukseen voidaan vaatia aina 18:aan ikävuoteen saakka.

Alaikäisiä koskevat ikärajat palvelevat eri tarkoituksia: niillä voidaan pyrkiä lapsen suojaamiseen tai oikeuksien tai velvollisuuksien asettamiseen. Ikärajat ovat paikoin epäjohdonmukaisia: 15-vuotias voidaan esimerkiksi tuomita rikoksesta ankarakaan rangaistukseen ja 13-vuotias voi periaatteessa keskeyttää raskauden ilman huoltajien informointia. Tämä tarkoittaa, että heillä katsotaan olevan riittävän kehittynyt ymmärrys-, ajattelu- ja toimintakyky sekä mahdollisuus sellaiseen riippumattomaan ja itsenäiseen päätökseen-

tekoon, jota edellä mainitut asiat edellyttävät (Toivonen ym. 2022). Samaan aikaan 14-vuotias ei voi kuitenkaan ilman huoltajansa suostumusta osallistua esimerkiksi lasten musiikkimieliämyksiä koskevaan tutkimukseen.

Ikärajojen epäjohdonmukaisuus johtuu usein siitä, ettei niiden asettaminen perustu ajantasaiseen, tutkittuun tietoon lapsen iästä ja kehitystasosta, vaan vakiintuneita ikärajoja siirretään kontekstista toiseen ilman pohdintaa tai perusteluja siitä, miten ne sinne soveltuvat (Toivonen ym. 2022). Käyttäytymistieteelliseen tietoon pohjautuva ja lapsen oikeuksia korostava lähestymistapa erottaisikin lasten suojelemiseen tähtäävät ja siten usein perustellut ikärajat niistä ikärajoista, jotka edistävät osallistumista ja lapsen vaikutusmahdollisuuksia ja joissa ikärajat voivat olla alemmat tai niistä voidaan jopa luopua (Sawyer ym. 2018).

Tutkimukseen osallistumisessa on otettava huomioon suojelufunktio, mutta yhtä lailla tärkeää on turvata lapsen oikeus osallistua. Eettisessä sääntelyssä korostuu kuitenkin helposti lasten haavoittuvuutta sekä tutkimuksen emotionaalista ja eettistä kuormittavuutta painottava suojelunäkökulma (esim. Carter 2009). Harvemmin pohditaan eettisiä seuraamuksia siitä, etteivät lapset tai tietyt lapsiryhmät saa osallistua tutkimuksiin, ja että pahimmillaan jääme kokonaan vaille tutkimustietoa määrätystä aiheista, jos lapset rajataan eettisin perustein tutkimuksen ulkopuolelle. Vähemmälle huomiolle on jäänyt myös se, että lasten ja nuorten osallistuminen tutkimukseen voi olla heille voimaannuttava ja miellyttävä asia.

Yksi ulkopuolelle jäämisen riskissä oleva lapsiryhmä on lapset, joiden tutkimiseen sisältyy erityistä suojelun tarvetta. Erityisen haavoittuvina pidetään usein esimerkiksi sairaita, vammaisia, tai lastensuojelun asiakkaana olevia lapsia, samoin etnisiin, kulttuurisiin tai muihin vähemmistöihin kuuluvia lapsia

(Kuran ym. 2020; Virokannas ym. 2020). On tärkeää, että erityinen haavoittuvuus otetaan huomioon läpi tutkimuksen niin, ettei tutkimukseen osallistuminen aiheuta lisää vahinkoa tai harmia. Samalla tulee tiedostaa, että haavoittuvaksi määrittely voi itsessään marginalisoida. Kun haavoittuvuuden määrittää joku muu kuin sen kohde, suojeleminen kääntyy helposti holhoamiseksi. Käytännössä tutkija, tutkimuseettinen toimikunta tai huoltaja päättää tutkittavan puolesta, onko tämä liian vai sopivan haavoittuva osallistukseen tutkimukseen (Nieminen 2022). Lapsen mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa asioihin voidaan aina torjua ikärajoihin viitaten, jos aikuinen on päättänyt jo etukäteen, mitä lapsi kokee ja tuntee tutkimusprosessin aikana.

Lopuksi

Tutkimuseettikan kiperistä kysymyksistä on käytävä avointa yhteiskunnallista ja tiedepoliittista keskustelua, vaikka yksinkertaisia vastauksia ei lopulta olisikaan olemassa. Esimerkiksi alaikäisten suojelun ja osallistumisoikeuden välistä rajanvetoa koskevien ratkaisuiden on oltava avoimesti perusteltuja ja perustelujen tulee pohjautua ajantasaiseen tutkimustietoon lasten kognitiivisesta ja emotionaalisesta ymmärryksestä ja kyvystä toimia omaa elämäänsä koskevilla asioilla.

On myös muistettava, että sekä tutkimukseen osallistuminen että oikeus tulla suojelluksi ovat lapsen oikeuksia. Lähtökohta on, että molempia on pyrittävä turvaamaan yhdenvertaisesti. Siksi tutkijoita tulee rohkaista tarttumaan myös aiheisiin, joihin liittyy eettisiä haasteita esimerkiksi alaikäisten suojelun näkökulmasta. Ensisijainen ratkaisu ei saisi olla se, että lapsi tai ryhmä lapsia suljetaan tutkimuksen ulkopuolelle vain siksi, että lapsi on pieni tai muita lapsia haavoittuvammasa asemassa. Sen sijaan on pohdittava, miten

voidaan turvata sekä lapsen osallisuus että lapsen oikeus tulla suojelluksi. Jälkimmäisessä korostuu tutkijan ammattitaito ja kokemus, joiden avulla eettisiin kysymyksiin on usein mahdollista löytää toimivia ratkaisuja.

Lähteet

- Garcia-Quiroga, Manuela, & Agolia, Irene Salvo (2020) Too Vulnerable to Participate? Challenges for Meaningful Participation in Research with Children in Alternative Care and Adoption. *International Journal of Qualitative Methods* 19. <https://doi.org/10.1177/1609406920958965>
- Carnevale, Franco A. (2020) A "Thick" conception of children's voices: A hermeneutical framework for childhood research. *International Journal of Qualitative Methods* 19. <https://doi.org/10.1177/1609406920933767>
- Carter, Bernie (2009) Tick box for child? The ethical positioning of children as vulnerable, researchers as barbarians and reviewers as overly cautious. *International Journal of Nursing Studies* 46 (6), 858–864.
- Corsaro, William A. (1985) *Friendship and peer culture in the early years*. Norwood (N.J.): Ablex.
- Nieminen, Liisa (2022) Kansainvälinen oikeus osana hyvinvointioikeutta – erityisesti bioeettiset kysymykset tarkastelun kohteena. Teoksessa Virve Toivonen, Anna Mäki-Petäjä-Leinonen & Eeva Nykänen (toim.) *Hyvinvointioikeus – kirjoituksia oikeudesta ja hyvinvoinnista*. Kauppakamari, 114–129.
- Virokannas, Elina, Liuski, Suvi & Kuronen, Marjo (2020) The contested concept of vulnerability – a literature review. *European Journal of Social Work* 23, 327–339. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1508001>
- Powell, Mary Ann, & Smith, Anne B. (2009) Children's Participation Rights in Research. *Childhood* 16 (1), 124–142. <https://doi.org/10.1177/0907568208101694>
- Prout, Alison & James, Alan (1997) A New Paradigm for the Sociology of Childhood. Teoksessa Alison James & Alan Prout (toim.) *Constructing and Reconstructing Childhood: Contemporary Issues in the Sociological Study of Childhood*. London & New York: Routledge Falmer.
- Qvortrup, Jens (2005) Varieties of childhood. Teoksessa Jens Qvortrup (toim.) *Studies in Modern Childhood: Society, Agency, Cultures*. Basingstoke & London: Palgrave Macmillan.

- Sawyer, Susan & Azzopardi, Peter & Wickremarathne, Dakshitha & Patton, George (2018) The age of adolescence. *The Lancet Child & Adolescent Health* 2 (3), 223–228.
- Strandell, Harriet (2010) Etnografinen kenttätyö: lasten kohtaamisen eettisiä ulottuvuuksia. Teoksessa Hanna Lagström, Tarja Pösö, Niina Rutanen & Kaisa Vehkalahti (toim.) *Lasten ja nuorten tutkimuksen etiikka*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran verkkojulkaisu 162, 92–112. <https://doi.org/10.57049/nts.252>
- Sun, Yihan & Blewitt, Claire & Edwards, Susan & Fraser, Alexandra & Newman, Shannon, Cornelius & Julia & Skouteris, Helen (2023) Methods and Ethics in Qualitative Research Exploring Young Children’s Voice: A Systematic Review. *International Journal of Qualitative Methods* 22. <https://doi.org/10.1177/16094069231152449>
- Toivonen, Virve & Korkman, Julia & Laajasalo, Taina & Pollari, Kirsi (2022) Oikeudellinen ikärajasääntely käyttäytymistieteellisen tiedon valossa. *Defensor Legis* 4/2022, 857–875.

Varjoista valoon – nuorten yhteiskunnallinen ääni ja mielikuvituksen voima

Päivi Honkatukia

Nuorisotutkimuksen professori Päivi Honkatukia piti juhlapuheen Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan 75-vuotisjuhlassa 22.11.2024. Julkaisemme puheen hieman muokattuna. Se on julkaistu myös Tampereen yliopiston yhteiskuntatieteiden tiedekunnan verkkojulkaisu Alusta!ssa.

Kaksi ja puolituhatta vuotta sitten Platon, yksi historiamme vaikutusvaltaisimmista filosofeista, esitti kuuluisan luolavertauksensa (Platon 2020, 321–324). Tässä ajatuskokeessa ihmiset elävät vankeina pimeässä luolassa, sidottuina siten, että he näkevät vain luolan seinälle heijastuvat varjot. Nämä heidän näkemänsä varjot ovat heidän käsityksensä todellisuudesta. Eräänä päivänä yksi heistä vapautuu ja pääsee ulos luolasta. Hän näkee auringon valossa maailman sellaisena kuin se todella on, ei vain varjoina. Hän näkee värejä, kasvillisuutta ja kolmiulotteisen maailman ensimmäistä kertaa elämässään.

Vangille uudenlaisen maailman ja todellisuuden avautuminen on mullistava ja ihmeellinen kokemus. Häikäisevän auringonvalon vuoksi hänen on vaikea nähdä ja ymmärtää näkemäänsä. Hän kuitenkin tajuaa, että se mitä hän näkee, on hänen aiempaa maailmaa koskevaa ymmärrystään paljon rikkaampi.

Hän palaa takaisin luolaan ja alkaa kertoa innoissaan muille näkemästään. Muut

eivät kuitenkaan usko häntä, sillä heidän todellisuutensa on edelleen varjojen maailma. Luolan todellisuus on heille luonnollista ja normaalia, he eivät tiedä muunlaisesta todellisuudesta. Heistä karanneen vangin kertomukset kuulostavat järjettömiltä ja pelottavilta.

Platonin vertaus kuvaa osuvasti meidän aikuisten suhtautumista nuorten maailmaan. Me olemme kuin nuo luolaan kahlehditut vangit, jotka näkevät vain varjoja siitä todellisuudesta, jota nuoret elävät ja kokevat. Meidän käsityksemme maailmasta on muotoutunut omien kokemustemme ja uskomustemme kautta, ja meidän voi olla vaikea tajuta, että nuorten todellisuudella voisi olla sellaista arvoa, josta meidän pitäisi olla tietoisia tai että se ylipäätään voisi olla erilainen kuin oma todellisuutemme. Myöskään se, että olemme itse olleet nuoria joskus, ei välttämättä auta ymmärtämään, millaista on olla nuori juuri nyt, tänä päivänä ja tässä ajassa.

Platonin luolavertauksen soveltaminen nuoriin kiinnittää huomion sukupolvien välisiin valtasuhteisiin. Nuoria pidetään usein

aikuisiin verrattuna keskeneräisinä, epävakaina, epäluotettavina, riskialttiina, puutteellisia ja vähempiarvoisina. He ovat vasta kehittymässä, tulevia kansalaisia, tulevia veronmaksajia ja vakavasti otettavia toimijoita vasta joskus tulevaisuudessa (Rytioja & Kallio 2018; Shefer ym. 2018). Nyt heille ajatellaan olevan tärkeintä se, että he aikuistuvat siten kuin me haluamme ja tekevät kuuliaisesti oman osansa (Ågren & Kallio 2023). Ajattelemme, että vasta myöhemmin he voivat osallistua yhteiskuntaan omilla mielipiteillään ja ajatuksillaan. Siksi myöskään nuorten näkemyksiä ei arvosteta ja ne sivuutetaan. Tällaista suhtautumista kutsutaan sukupolvien väliseksi ohipuhumiseksi (Anttila 2010). Se tarkoittaa sitä, että nuorten kokemuksia, näkemyksiä ja asiantuntijuutta vähätellään heidän ikänsä perusteella. Oletetaan, että muut, kuten aikuiset, kasvattajat ja päätöksentekijät, tietävät paremmin.

Nuorten maailman näkemistä voidaan vastustaa myös siksi, että nuorten näkemysten vakavasti ottaminen asettaa monet vakiintuneet aikuisyhteiskunnan itsestäänselvytykset alttiiksi arvostelulle ja kritiikille. Meidän on usein vaikea hyväksyä sitä, että nuorilla on mielipiteitä, tärkeää sanottavaa ja oma tahto, varsinkin jos he kritisoivat yhteiskunnallisia järjestelyjä.

Aikuisyhteiskunnassa esimerkiksi talouskasvua pidetään usein itsestään selvänä tavoiteltavana asiana (esim. Mikkonen 2023; Työ- ja elinkeinoministeriö 2022). Tutkimusten mukaan osa nuoria problematisoi tätä ajatusta (Berglund & Gericke 2018; Hirvilampi ym. 2022), ja monille nuorille ilmastokysymykset ja ihmisoikeudet ovat talouskasvua tärkeämpiä (Kiilakoski 2022). Tätä havaintoa saateen pitää mielenkiintoisena, mutta samalla idealistisena haihatteluna, jolla ei ole sen suurempaa merkitystä. Tärkeämpää on saada nuoret mukaan systeemiin. Siksi ohjaamme heitä siirtymään tehokkaasti koulusta koulutautumisen kautta työelämään (Brunila & Lundahl 2020; Aaltonen & Kivijärvi 2017).

Kuitenkin ohittaessamme nuorten näkemykset ymmärryksemme todellisuudesta jää kapeaksi ja puutteelliseksi. Nykynuoret pohtivat perustavanlaatuisia eksistentiaalisia kysymyksiä, jotka nousevat tästä ajasta, yhteiskunnallista tapahtumista ja poliittisista keskusteluista ja päätöksistä (Mietola ym. 2023; Bessant 2021). He pohtivat näitä asioita omaan elämäänsä vaikuttavina asioina. Vaikka samat ilmiöt ympäröivät myös meitä aikuisia, nuoret kohtaavat ne herkässä elämänvaiheessa, jossa heillä on tuore kosketus yhteiskuntaan, he ovat tutustumassa siihen ja rakentavat suhdettaan siihen (Mannheim 1952). Tämä tekee heidän kokemuksistaan erityisen merkityksellisiä niin heille itselleen kuin laajemmin yhteiskunnalle.

Mikäli haluamme ottaa vakavasti nuorten kokemukset ja nuorten yhteiskunnallisen tiedon, meidän on astuttava valoon luolastamme. Tämä tarkoittaa, että meidän on lakattava ajattelemasta tietävämmeparemmiin. Sen sijaan meidän on kuunneltava nuoria, oltava avoimia heidän näkökulmilleen ja opittava niistä.

Miten nuorikeskeistä tietoa tuotetaan?

Arvostan suuresti sitä, että voin työskennellä yhteiskuntatieteilijänä nuorisotyön ja nuorisotutkimuksen kysymysten parissa ja juuri Tampereen yliopistossa, jossa nuorisotyön koulutuksella on pitkä 80 vuoden mittainen ja ainutlaatuinen historia. Tampereen yliopisto on Suomessa ainoa yliopisto, joka tarjoaa alan yliopistotasoisesta koulutusta. Nuorisotyö on ollut aina kiinnostunut nuorisokysymyksen yhteiskunnallisista yhteyksistä. Nuorisotutkimuksessa taas sukupolvien väliset valtasuhteet ja nuorten yhteiskunnallisten asemien tutkimus on keskeistä.

Kaikki tutkimus ei ole nuorikeskeistä, eikä sen pidäkään olla. Samaan aikaan me nuori-

sotutkijat kuitenkin uskomme, että nuorten äänet ja näkökulmat moninaisuudessaan pitää ottaa osaksi tieteellistä tietoa ja mukaan yhteiskunnan rakentamiseen. Nuorikeskeinen tieto on uudenlainen tapa katsoa maailmaa, ja sellaisena se on jotakin ainutlaatuista ja erityistä (Kallio 2023, 63–64; 85–88; Ågren 2024, 51–57). Se ei ole yksin täydellinen kuvaus maailmasta, mutta sillä on oma paikkansa maailmaa ja yhteiskuntaa koskevan tiedon tuottamisessa, ymmärryksen lisäämisessä ja ennen kaikkea parempien yhteiskuntien rakentamisessa (Rättilä, Hokkanen & Sillanpää 2023).

Millä tavalla nuorikeskeistä tietoa sitten tuotetaan? Yksi tärkeä nuorisotutkijan tiedon tuottamisen väline on tutkimuksellinen mielikuviutus, mistä on keskusteltu paljon yhteiskuntatieteissä, erityisesti sosiologian piirissä (Ryyänen & Rannikko 2021; Blackman & Kempson 2016; Young 2011; Mills 1959). Nuoria tutkittaessa voidaan puhua nuorisotutkimuksellisesta mielikuviutuksesta.

Se tarkoittaa ainakin kolmea asiaa. Ensimmäkin se tuo esiin, miten tärkeää tutkijan on ymmärtää tutkimaansa ihmisryhmää ympäröivät yhteiskunnalliset ja kulttuuriset rakenteet ja niiden historiallinen kehitys. Tätä ymmärrystä on mahdollista rakentaa perehtymällä tutkimuskeskusteluihin ja tarkastelemalla kriittisesti institutionaalisia järjestelyjä, yhteiskunnallisia keskusteluja ja poliittisia päätöksiä tutkitun ryhmän näkökulmasta (Mills 1959). Nuoria tutkiessani olen tullut vakuuttuneeksi, että myös nuorilla on paljon annettavaa tähän. Yhteiskuntaa koskevat keskustelut nimenomaan nuorten kanssa ovat olleet erittäin antoisia ja auttaneet ymmärtämään nuorisokysymystä syvällisesti.

Toiseksi mielikuviutus tarkoittaa aitoa kiinnostusta kohdata nuoria, kuulla heidän ajatuksiaan ja vahvistaa heidän luottamustaan siihen, että me valoon pyrkivät aikuiset todellakin haluamme kuulla ja ymmärtää heidän

näkemyksiään ja ottaa ne vakavasti. Tämä tarkoittaa sitä, että emme voi aina lähestyä nuoria pelkästään perinteisin menetelmin vaan tarvitaan jotakin muuta. Erityisesti ne nuoret, joilla on kokemuspohjaista kriittistä sanottavaa yhteiskunnasta, eivät usein vastaa kyselyihin tai saattavat tuoda näkemyksiään esiin aikuisyhteiskunnan näkökulmasta asiattomalla ja karkealla tavalla.

Nuorisotutkimuksellista mielikuviutusta harjoittava tutkija ymmärtää, että tutkijan on ansaittava nuorten luottamus. Tutkimukseen osallistuminen on aina vapaaehtoista, eikä ketään voi pakottaa osallistumaan. Mutta osallistumisen voi yrittää tehdä mielekkääksi, arvostavaksi ja houkuttelevaksi. Nuorten vakuuttaminen aidosta kiinnostuksesta heidän näkemyksiään kohtaan edellyttää luovia ja joustavia ratkaisuja, antautumista vuorovaikutukseen nuorten kanssa ja siihen liittyvän epävarmuuden sietämistä (Honkatukia ym. 2023).

Se tarkoittaa tutkijan ponnisteluja nuorille turvallisten tutkimuskohtaamisten luomiseksi sekä ymmärrystä vastavuoroisuuden tärkeydestä. Tutkijan pitää kertoa nuorille nuorisotutkimuksen missiosta ja valloittaa nuorten sydämet sipseillä, kekseillä ja karkeilla, huomioida heidät kokonaisvaltaisesti. Ei, tämä ei ole lahjontaa vaan vastavuoroisuutta ja nuorten panoksen arvostamista. Tärkeää voi olla myös musiikin kuunteleminen yhdessä tai jopa yhteislaulu nuorten kanssa, jos he sitä toivovat. Nuorille pitää myös kertoa mahdollisimman tarkasti, miten heiltä kerättävää tietoa käytetään ja mihin sillä voidaan vaikuttaa. Nuoret todella arvostavat tällaisia tutkimuskohtaamisia. Usein he kiittävät kuuntelemisesta. Osalle on uusi ja suorastaan hämmästyttävä kokemus, että aikuiset ovat kiinnostuneita heidän ajatuksistaan.

Kolmas mielikuviutuksen ulottuvuus on tutkijan itsekriittinen reflektio (Blackman & Kempson 2023; Tokola ym. 2023). Kukaan

meistä ei ole täydellinen, emmekä voi naivisti uskoa yksiselitteisesti onnistuvamme valitsemillamme menetelmällisillä ratkaisuilla. Se sijaan niin onnistumisia kuin epäonnistumisia reflektoimalla on mahdollista ymmärtää paremmin sukupolvien välistä vuorovaikutusta ja sitä, miten nuorten yhteiskunnallisesti relevantin tiedon äärelle on mahdollista päästä (Kelly & Kamp 2017). Tutkijan on tarkasteltava vuorovaikutusta ja valtasuhteita epistemologisena kysymyksenä – millaista tietoa syntyy ja mikä jää piiloon kussakin tutkimuskohtaamisessa. Tärkeää on myös pohdittava omia uskomuksiaan ja taustaoletuksiaan, joissa usein paljastuu heikosti tiedostettuja ennakkoluuloja ja pelkoja nuoria kohtaan.

Oman kokemuksen perusteella voin sanoa, että jos uskallamme käyttää nuorisotutkimuksellista mielikuvitusta, eli kyseenalaistaa aikuiskeskisiä oletuksiamme ja tapojamme tehdä asioita, on mahdollista nähdä jotain uutta, valoisaa, kaunista ja merkityksellistä. Nuorisotutkijalla on suuri eettinen vastuu paitsi tuottaa tietoa, jossa nuorten näkökulmat ovat keskiössä, myös viedä sitä yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Siten mielikuvituksen käyttäminen edellä mainituissa ulottuvuuksissaan on paitsi tutkimusmetodologinen kysymys, myös tärkeä sukupolvieettinen kysymys.

Siivotaan vanhat sotkut ennen uutta leikkiä

Haluan seuraavaksi valaista muutamalla esimerkillä sitä, millaista tietoa nuoria kuuntelemalla voi saada esiin. Aloitan tämän päivän kuumasta perunasta, sosiaalista mediasta, jonka vahingollisuudesta nuorille on keskusteltu paljon. Sen on ajateltu selittävän nuorten heikentyneitä oppimistuloksia, tuhoavan keskittymiskyvyn, aiheuttavan ulkonäkö- ja muita paineita sekä mielenterveysongelmia. Aikuisyhteiskunnan syyttävä sormi kohdistuu

someen myös viime aikoina käydyssä syntyvyyskeskustelussa. Asiantuntijat ja media ovat kertoneet, miten sosiaalisen median aiheuttamat mielenterveyden ja hyvinvoinnin vajeet heikentävät nuorten aikuisten lastentekohaluja. Nuorten miesten pelaaminen aiheuttaa asiantuntijoiden mukaan yksinäisyyttä ja yhteiskunnasta vetäytymistä, ja digitaalinen deittailu lyhentää parisuhteita vähentäen syntyvien lasten määrää (Helsingin Sanomat 12.11.2024). On kannettu huolta siitä, että visuaalinen digisisältö vähentää intiimiä läheisyyttä ja lisää suorituspainetta seksuaalisessa vuorovaikutuksessa (ma.). Japanista kantautuu huolestuttavia uutisia: ”Ensisuudelman kokeneiden lukiolaisten osuus on romahtanut”. Nuorten kerrotaan siellä hylänneen seksin, minkä pelätään vaikuttavan kielteisesti syntyvyyteen (Helsingin Sanomat 5.11.2024). Suomessa nuorille vaaditaan hedelmällisyyskasvatusta naisten heikentyvästä hedelmällisyydestä 30 ikävuoden jälkeen (YLE 17.10.2024).

Varsinkin nuoret naiset kuuntelevat syntyvyyskeskustelua herkäällä korvalla. He kuulevat siinä viestejä itselleen, ja monesti viestit herättävät heissä ristiriitaisia tunteita ja ohipuhumisen kokemuksia. Monet pitävät lasten hankkimiseen kannustamista paitsi epäkunnioittavana painostamisena myös suorastaan vastuuttomana ratkaisuna maailman ja yhteiskunnan näkökulmasta. Yksi hiljattain tutkimuksemme (Under Pressure 2024) osallistunut 20-vuotias nuori nainen sanoitti asiaa seuraavalla tavalla:

Mä en oo itse edes varma, haluaisinko mä tähän maailmaan tuoda mitään lapsia, koska tilanne on mikä on. Me voidaan huonosti, ilmasto voi huonosti. Mun mielestä pitäis keskittyä näiden ongelmien ratkaisemiseen ennen kun me tuodaan tänne lisää lapsia, jotka voi kuormittaa systeemiä vielä enemmän. Joo tottakai lisää veronmaksajia Suomeen mutta jos ne hankitaan tosi huonos kohtaa

ja ne saa huonot lähtökohdat, niin ei se mitään huoltosuhdetta paranna. Vaan se tulee kuormittaa entisestään. Mun mielestä pitäis tehdä niinku siivotaan vanhat sotkut ennen uutta leikkiä -tyylillä.

Vaikuttaa siltä, että nuoret tarkastelevat lasten hankkimista paljon syvällisemmin kuin aikuiset – eksistentiaalisena kysymyksenä ja sukupolvikysymyksenä kestävän tulevaisuuden näkökulmasta. He kokevat syntyvyyskeskustelun osaltaan ilmentävän aikuisten vähäistä arvostusta nuoria kohtaan ja välineellistä suhtautumista nuoriin. Heistä on epäoikeudenmukaista, että nuoria naisia vaaditaan synnytystalkoisiin, mutta päättäjät jättävät tekemättä oman osansa sellaisen maailman rakentamisessa, jossa olisi nuorille toivoa ja joka näyttäisi valoisalta ja turvalliselta paikalta saattaa maailmaan uusia ihmisiä. Nuoret muistuttavat meitä siitä, ettei kestävyysvajetta tai syntyvyyden ongelmaa ole mahdollista ratkaista kestäväällä tavalla, mikäli nuoria ei arvosteta ja kuulla eikä heidän näkökulmiaan oteta huomioon päätöksenteossa.

Nuorten pohdinnalle on annettava tilaa

Tänä päivänä puhumme mielenterveydestä ehkä enemmän kuin koskaan aikaisemmin. Suomessa on paljon mielenterveyden ammatilaisia ja mielenterveyssanastosta on tullut osa arkea. Samaan aikaan keskustelu nuorten mielenterveyskriisistä jatkuu kiivaana. Kriisi tulee esiin nuorten lisääntyneenä mielenterveysongelmien raportointina kyselytutkimuksissa sekä muissa indikaattoreissa, kuten tiedoissa seikoista, jotka ovat nuorten sairauspoissaolojen tai työkyvyttömyyden taustalla (Kiviruusu ym. 2024; Väänänen 2024, 190). Poliitikot, media ja osa asiantuntijoista esittävät suora- viivaisia ratkaisuja. He haluavat esimerkiksi kieltää kännyköiden käytön kouluissa, lisätä ja

vahvistaa mielenterveyspalveluja ja helpottaa terapiaan pääsyä.

Nuorille mielenterveys on sen sijaan laajempi olemassaoloon liittyvä kysymys. He miettivät tulevaisuuttaan suuren epävarmuuden keskellä. Elämme keskellä ekokatastrofia, sotia, konflikteja ja väkivaltaa eri muodoissaan. Rauha ja demokratia sellaisina kuin mihin me olemme uskoneet, ovat vakavasti uhattuina. Kansanedustaja ja yhteiskunnallinen keskustelija Anna Kontula, tiedekuntamme kasvatti hänkin, on kysynyt aiheellisesti: ”Kuinka eettistä on luoda kokonaisia palvelukoneistoja vahvistamaan ihmisten tyytyväisyyttä olosuhteisiin maailmassa, jonka tilanne on kaikkea muuta kuin tyydyttävä” (Kontula 2024, 29). Hän pohtii, eikö olisi tärkeämpi miettiä keinoja sivilisaation pelastamiseksi sen sijaan että keskitytään siihen, miltä maailman loppu tuntuu ja miten näitä tunteita pitäisi käsitellä (mt., 51).

Kuten syntyvyyskeskustelusta myös mielenterveyskeskustelusta puuttuu nuorisotutkimuksellista mielikuvitusta. Jos nuoret ymmärretään vain mielenterveyden ongelmista kärsivinä yksilöinä, yhteys yhteiskunnan ja nuorten välillä häviää. Myös kansalaisuuden ja politiikan merkitykset häviävät näkyvästi. Nuorten on vain sopeuduttava epäterveelliseen ympäristöön, jota ruokkii jatkuvan talouskasvun ideaali kapitalistisessa kulutusyhteiskunnassa.

Tämän päivän nuoret elävät mielenterveys- ja diagnoosisanaston keskellä (Väänänen 2024, 203). Tutkijat puhuvat haavoittuvuuden eetoksesta, jonka osana diagnoosit ja siihen liittyvä hallinta tuottavat esimerkiksi mielenterveytensä kanssa kamppailevat nuoret haavoittuviksi ja autettaviksi (Brunila ym. 2021; Madsen 2021). Samalla tämän haavoittuvuuspuheen kautta nuoret asetetaan tutkijoiden mukaan yhteiskunnallisen hallinnan, kontrolloinnin, valvonnan ja ohjailun kohteeksi.

Nuorten näkökulmasta tilanne voi näyttää osin toisenlaiselta. Vaikuttaa siltä, että nuoret

ovat alkaneet sanoittaa hankausta yhteisönsä kanssa mielenterveyden käsittein (Väänänen 2024, 192). Monet puhuvat avoimesti diagnooseista ja mielenterveyden horjumisesta, pahasta olostä. Mielenterveydestä puhuminen on heille tapa kertoa suhteestaan yhteiskuntaan, kokemuksellisesta erilaisuudestaan tai siitä, että he eivät sopeudu yhteiskunnan vaatimuksiin ja normeihin.

Diagnoosit voivat tuoda tähän tilanteeseen helpotusta, selityksen ja luvan olla sellainen kuin on. Lisäksi ne ovat nuorille tapa vaatia oikeuksia ja palveluja. Monet ovat vihaisia, katkeria, monisanaisia ja taitavia näkemystensä sanoittamisessa. He kertovat, miten heille ei riitä 15 minuutin vastaanotto tai itseohjautuva digiterapia, vaan he haluavat tulla kohdatuksi omana itsenään. He vaativat aikaa, paneutumista ja arvostusta aikuisilta ja kertovat, että nuorten palveluista leikkaaminen tarkoittaa sitä, että nuoria ei arvosteta yhteiskunnassa.

Nuorten viestit herättävät kysymyksen, mitä vikaa yhteiskunnassa on, jos se tuottaa niin monille nuorille vieraantuneisuuden ja sopimattomuuden kokemuksia, jotka vahingoittavat heidän hyvinvointiaan.

Siinä missä me aikuiset olemme syvästi huolissamme nuorten mielenterveydestä ja yritämme tukea ja vahvistaa heitä kasvamaan aikuisiksi valmiiseen maailmaan, nuoret haluavat tulla kuulluiksi ja otetuksi vakavasti, osallistua yhteiskunnassa sekä rakentaa ja muuttaa sitä oikeudenmukaisemmaksi aikuisten kanssa. Heillä on tarve käsitellä erilaisia olemassaoloon liittyviä kysymyksiä myös heidän perheidensä ulkopuolisten aikuisten kanssa, ja monet ovat pettyneitä huomatesaan, ettei tähän ole yhteiskunnassa aikaa, halua eikä resursseja.

Nuorten eksistentiaaliselle pohdinnalle yhdessä aikuisten kanssa on annettava tilaa, koska yhteiset keskustelut näistä kysymyksistä ovat molemmille osapuolille tärkeitä oppimisen ja sivistymisen mahdollisuuksia.

Nämä keskustelut voivat olla tärkeitä vaikeiden tunteiden käsittelyssä, mutta samalla niistä olisi myös paljon opittavaa koskien sitä, miten yhteiskuntamme rakentuu ja miten sitä pitäisi kehittää. Sen vuoksi nuorten ajatusten ja viestien äärelle on erityisen tärkeää pysähtyä silloin, kun ne ovat kriittisiä aikuisyhteiskuntaa kohtaan.

Luolasta kohti parempaa tulevaisuutta

Kestävän tulevaisuuden ja hyvinvoinnin (Helne & Hirvilampi 2021) luominen edellyttää kaikkien ihmisryhmien, myös nuorten, panosta ja vakavasti ottamista. On tärkeää, että tarjoamme heille riittävästi tukea ja resursseja, joita he tarvitsevat selviytyäkseen. Tämä tarkoittaa mielenterveyspalveluiden parantamista ja mahdollisuuksien lisäämistä sille, että nuoret voivat puhua vaikeista tunteistaan ja käsitellä niitä. Se tarkoittaa myös yhteisöjen ja eri instituutioiden, kuten oppilaitosten roolin vahvistamista siitä näkökulmasta, että ne voivat tukea nuorten hyvinvointia ja tarjota heille mahdollisuuksia tehdä jotakin merkityksellistä kestävästä yhteiskunnan ja tulevaisuuden rakentamiseksi.

Nuoret ovat tulevaisuutemme toivo. Heidän hyvinvoinnistaan huolehtiminen on myös tulevista sukupolvista huolehtimista. Heidän hyvinvointinsa on avainasemassa, kun rakennamme kestävämpää ja oikeudenmukaisempaa maailmaa. Meidän on siksi kaikin keinoin pyrittävä varmistamaan, että heillä on mahdollisuus kasvaa terveinä ja itsevarmoina yksilöinä, jotka voivat osallistua tämän ajan vaikeiden yhteiskunnallisten ongelmien ratkaisemiseen yhdessä muiden kanssa.

Lopuksi haluan muistuttaa, että vaikka luolasta ulos tuleminen voi olla pelottavaa, se kannattaa. Se vaatii uskallusta ja viitseliäisyyttä, mistä olen nyt puhunut nuorisotutkimuk-

sellisena mielikuvituksena. Jos me aikuiset uskallamme astua ulos luolasta, voimme tukea nuoria paremmin heidän matkallaan kohti aikuisuutta monimutkaisessa ja epävarmassa maailmassa. Mutta samalla se on mahdollisuus sivistyä ja oppia nuorilta, eli rikastuttaa ja vahvistaa omaa ymmärrystämme maailmasta. Jokainen askel kohti valoa on askel kohti suurempaa ymmärrystä ja parempaa tulevaisuutta – ei vain nuorille, vaan myös meille aikuisille ja tuleville sukupolville.

Tänään, kun pidän tämän puheen, on Lapset mukaan töihin -päivä, joten otin mukaan paitsi lapseni, niin myös lapseni ajatukset. Platonin luolavertauksen äärelle minut nimittäin johdatti oma tyttäreni, 17-vuotias Selma.

Lähteet

Aaltonen, Sanna & Kivijärvi, Antti (2017) *Nuoret aikuiset hyvinvointipalvelujen käyttäjinä ja kohteina*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 198.

Anttila, Anu-Hanna (2010) Ohipuhuminen sukupolvien välisenä kysymyksenä. Teoksessa Anu-Hanna Anttila, Kristiina Kuussaari & Tiina Puhakka (toim.) *Ohipuhuttu nuoruus? Nuorten elinolut -vuosikirja*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, Nuorisosiain neuvottelukunta & Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 6–12.

Berglund, Teresa & Gericke Niklas (2018) Exploring the Role of the Economy in Young Adults' Understanding of Sustainable Development. *Sustainability* 10 (8): 2738. <https://doi.org/10.3390/su10082738>

Bessant, Judith (2021) *Making-Up People: Youth, Truth and Politics*. Lontoo: Routledge.

Blackman, Shane & Kempson, Michelle (2023) The Subcultural Imagination: Critically Negotiating the Co-Production of 'Subcultural Subjects' through the Lens of C. Wright Mills. *Sociological Research Online* 28 (1), 58–72.

Blackman, Shane & Kempson, Michelle (toim.) (2016) *The Subcultural Imagination: Theory, Research, and Reflexivity in Contemporary Youth Cultures*. Lontoo: Routledge.

Brunila, Kristiina & Harni, Esko & Saari, Antti & Ylöstalo, Hanna (2021) *Terapeuttinen valta – onnellisuuden ja hyvinvoinnin jännitteitä 2000-lu-*

vun Suomessa. Tampere: Vastapaino.

Brunila, Kristiina & Lundahl, Lisbeth (2020) Introduction. Teoksessa Kristiina Brunila & Lisbeth Lundahl (toim.) *Youth on the Move: Tendencies and Tensions in Youth Policies and Practices*, Helsinki University Press. 1–14.

Helne Tuula & Hirvilammi, Tuuli (2021) *Puristuksissa? Nuoret ja kestävän hyvinvoinnin ehdot*. Helsinki: Kelan tutkimus. <http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021060132534>

Helsingin Sanomat 5.11.2024 Iso joukko nuoria ja panilaisia on hylännyt seksin koronapandemian jälkeen, arvioi sosiologi <https://www.hs.fi/maailma/art-2000010809803.html> (Viitattu 12.12.2024.)

Helsingin Sanomat 12.11.2024 Asiantuntijat varoitavat nyt kolmekymppisten aikuisten yleistyvästä ilmiöstä, joka tekee lapsihaaveet tyhjäksi <https://www.hs.fi/suomi/art-2000010824404.html> (Viitattu 12.12.2024.)

Hirvilammi, Tuuli, Laine, Sofia & Ojala, Satu (2022) Ekososiaaliset, talousmyönteiset ja vastustajat. Nuorten jakolinjat suhteessa kestävän kehityksen tavoitteisiin. Teoksessa Tomi Kiilakoski (toim.) *Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 237. Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 69, 169–188.

Honkatukia, Päivi & Ågren, Susanna & Lähde, Miia (2023) Exploring the future together with young people: Methodological considerations on playfulness, joy and silence as forms of participation. Teoksessa Päivi Honkatukia & Tiina Rättilä (toim.) *Young People as Agents of Sustainable Society. Reclaiming the Future*. Lontoo: Routledge, 192–207.

Kallio, Jenni (2023) *Eletty, opittu, kamppailtu. Itsenäistyvien nuorten kansalaisuuden rakentuminen institutionaaliossa järjestelmässä*. Tampereen yliopiston väitöskirjat 883.

Kelly, Peter & Kamp, Annelies (2017) An “untimely” youth studies? Teoksessa Peter Kelly & Annelies Kamp (toim.) *A Critical Youth Studies for the 21st Century*. Leiden & Boston: Brill, 526–533.

Kiilakoski, Tomi (toim.) (2022) *Kestävää tekoa. Nuorisobarometri 2021*. Helsinki: Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 237 & Valtion nuorisoneuvoston julkaisuja 69.

Kiviruusu, Olli & Ranta, Klaus & Lindgren, Maija & Haravuori, Henna & Silén, Yasmina & Therman, Sebastian & Lehtonen, Jukka & Sares-Jäske, Sebastian & Aalto-Setälä, Terhi & Marttunen, Mauri & Suvisaari, Jaana (2024) Mental health after the COVID-19 pandemic among Finnish youth: a repeated, cross-sectional, population-based stu-

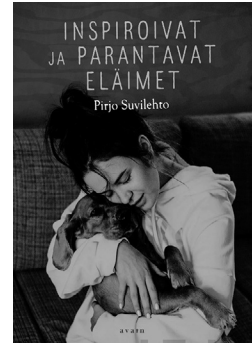
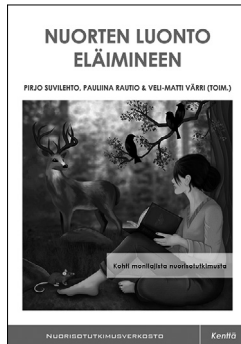
- dy. *Lancet Psychiatry* 11 (6), 451–460. 10.1016/S2215-0366(24)00108-1
- Kontula, Anna (2024) *Kadonneen järjen metsästys*. Helsinki: Into-kustannus.
- Madsen, Ole Jacob (2021) *Deconstructing Scandinavia's Achievement Generation. A Youth Mental Health Crisis?* Lontoo: Palgrave MacMillan.
- Mannheim, Karl (1952) The Problem of Generations. Teoksessa Paul Kecskemeti (toim.) *Essays on the Sociology of Knowledge*. Lontoo: Routledge & Kegan Paul, 276–298.
- Mietola, Reetta & Koskinen, Pekka & Suni, Anna & Mölkänen, Jenni (2023) “Am I not a lovely green-and-red, a watermelon?” Young people negotiating political participation from marginalised positions. Teoksessa Päivi Honkatukia & Tiina Rättilä (toim.) *Young People as Agents of Sustainable Society*. Lontoo: Routledge, 128–142.
- Mikkonen, Heikki (2023) Suomalainen kasvupolitiikka rakentui maailmansotien välisenä aikana. *Alusta!* <https://www.tuni.fi/alustalehti/2023/09/21/suomalainen-kasvupolitiikka-rakentui-maailmansotien-valisena-aikana/> (Viitattu 12.12.2024.)
- Mills, C. Wright (1959/1982) *Sosiologinen mielikuvi-tus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Platon (2020) *Valtio*. SAGA Egmont (1. ebook edition)
- Ryynänen, Sanna & Rannikko, Anni (toim.) (2021) *Tutkiva mielikuvi-tus. Luovat, osallistuva ja toiminnalliset tutkimusmenetelmät yhteiskuntatieteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rättilä, Tiina & Hokkanen, Minna & Sillanpää, Olli (2023) Co-constructing knowledge of young refugees' lives in Finland. Teoksessa Päivi Honkatukia & Tiina Rättilä (toim.) *Young People as Agents of Sustainable Society*. Lontoo: Routledge, 177–191.
- Shefer, Tamara & Hearn, Jeff & Ratele, Kopono & Boonzaier, Floretta (toim.) (2018) *Engaging Youth in Activism, Research, and Pedagogical Praxis. Transnational and Intersectional Perspectives on Gender, Sex, and Race*. New York: Routledge.
- Tokola, Nina & Rättilä, Tiina & Honkatukia, Päivi & Mubeen, Fath & Sillanpää, Olli (2023) Participatory research among youth – too little, too much, too romanticised? Teoksessa Päivi Honkatukia & Tiina Rättilä (toim.) *Young People as Agents of Sustainable Society*. Lontoo: Routledge, 161–176.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2022) *Kestävä talouskasvu ja hyvinvointimme tulevaisuus*. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 2022:37. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/164048/TEM_2022_37.pdf (Viitattu 12.12.2024.)
- Under Pressure (2024) Tutkimuhankkeen kotisivu <https://projects.tuni.fi/underpressure/> (Viitattu 12.12.2024.)
- Väänänen, Ari (2024) *Mielen aikakausi. Kuinka psykikisestä haavoittuvuudesta tuli osa työelämää?* Helsinki: Gaudeamus.
- Ågren, Susanna (2024) *Epistemological Dissonance of Worker-Citizenship. Young vocational students' and graduates' negotiations of societal belonging with the changing labour market*. Tampere University Dissertations 933.
- Ågren, Susanna & Kallio, Jenni (2023) Young adults' perceptions of citizenship outside and beyond labour market citizenship. Teoksessa Päivi Honkatukia & Tiina Rättilä (toim.) *Young People as Agents of Sustainable Society*. Lontoo: Routledge, 113–127.
- Yle* 17.10.2024 Kaikille ei opeteta koulussa, että ras-kaaksi tuleminen vaikeutuu iän myötä <https://yle.fi/a/74-20118366> (Viitattu 12.12.2024.)
- Young, Jock (2011) *Criminological Imagination*. Cambridge: Polity Press.

Ihmisen mahdollisuuksista kohdata toislaajiset eläimet

Päivi Koponen

Pirjo Suvilehto (2022) *Inspiroivat ja hoitavat eläimet*. Avain-kustannus, 200 s.

Pirjo Suvilehto, Pauliina Rautio & Veli-Matti Värri (2023) (toim.) *Nuorten luonto eläimiseen. Kolme monilajista nuorisotutkimusta*. Nuorisotutkimusseuran julkaisuja 246, 213 s.

Vaikka koko ajan kasvava tutkimuskenttä ohjaa katsomaan uudelleen ihmisen paikkaa maailmassa, on ihmisen suhde toislaajisiin eläimiin yhä radikaalisti vinoutunut. Tarvitaan lisää näköaloja ihmisen vastuusuhteeseen muita elämänmuotoja kohtaan. Pirjo Suvilehdon autobiografinen tietokirja *Inspiroivat ja hoitavat eläimet* kuvaa ihmisen mahdollisuuksia kohdata ei-ihminen hoivaavissa terapiasuhteissa, eläinavusteisessa kasvatustoiminnassa, opetuksen käytänteissä sekä taiteen vaikutuksellisuudessa. *Nuorten luonto eläimiseen* -kokoelmateos taas esittää erityisesti kasvatukselle kysymyksen siitä, miten nuoria olisi mahdollista ohjata näkemään toisin ja toimimaan toisin suhteessa muihin elämänmuotoihin. Kokoelmateos käsittää kuusi kasvatuksen, kirjallisuudentutkimuksen, koulutuksen ja taiteen alan vertaisarvioitua artikkelia, kaksi puheenvuoroa ja yhden vertaisarvioimattoman artikkelin.

Hoivaavat suhteet

Ei-ihmisten kyky vaikuttaa tulee ilmeiseksi eläinyksilöön kiintymisen kautta, kuten Tuure Tammi ja Riikka Hohti kuvaavat *Nuorten luonto eläimiseen* -teoksen kuuluvassa artikkelissaan ”Kolme pientä hiirtä – Nuoret ihmiset ja muut eläimet kaveruuden, vipellyksen ja väkivallan sommitelmassa”. Tarkasteltavana on peruskoulun sisään rakennettu kasvihuone, jossa nuoret harjoittelevat hiirten hoivaamisen kautta kiintymisen ja luopumisen kokemuksia. Sosioemotionaalisten taitojen oppiminen ei tarkoita kuitenkaan automaattisesti eläinten hyvinvointia, sillä ”muille eläimille jää usein avustajan, jopa välineen rooli” (s. 39).

Päivi Murasen artikkeli ”Lukulemmikkinä kirjastossa – nykykoiran elämää” avaa eläinavusteisuuden mahdollisuuksia esimerkiksi lukemisen kulttuuriin kasvattamisessa. Vaikka eläinavusteisessa toiminnassa pyritään varmistamaan eläimen perustarpeiden täyttyminen, on kyse kuitenkin koiran asemoimisesta ihmisen hyvinvointia palveleviin työtehtäviin.

Eläinavusteisuuden käytännötkään eivät siten ole itsestään selvästi ihmiskeskeisyyden ulkopuolella.

Mikko Rosenbergin artikkeli ”Lemmikki-rakkautta monilajisissa kodeissa ihmisten kertomana” valottaa sitä, miten jaettu arki rakentaa pohjan lemmikkieläinrakkauden muodostumiselle. Artikkelin ohjaa merkittävän kysymyksen äärelle: ”Millä tavoin ihminen kykenisi myötälämään ja kantamaan huolta myös niistä kanssaeläjästä, joiden kanssa hän ei jaa arkeaan ja kotiaan” (s. 85).

Inspiroivat ja hoitavat eläimet -teos perustelee hoivaavien suhteiden luomisen osin fysiologisesta näkökulmasta. Mielihyvähormoni oksitosiinin erittyminen aktivoituu ”automaattisesti niin hoitajassa kuin hoidettavassakin” (s. 31). Tästä näkökulmasta teoksen esimerkit kuntoutuksessa käytettävistä koirista, neuropsykiatrisessa valmennuksessa työskentelevistä alpakoista ja psykoterapiassa työskentelevistä hevosista tuntuvat lohduttavilta mahdollisuuksilta.

Kasvattavat suhteet

Suvielise Nurmi toteaa *Nuorten luonto eläimiseen* -kokoelman artikkelissaan ”Suhteissa syntyvä toimijuus – kestävyysmuutoksen siemeniä lasten luontosuhteessa”, että kasvattavalla yhteisöllä on ratkaiseva merkitys lapsen luontosuhteen rakentumisessa. Lapsi todennäköisesti hyväksyy eläimen kulttuurisen objektivoinnin, mikäli narratiivista vieraannuttamista käytetään yhteisössä, jonka hoivasta lapsi on riippuvainen. Artikkelin haastakin luomaan kasvatusympäristöjä, jotka tukevat monilajisen elämän kannalta eettisen toimijuuden rakentumista.

Jussi Mäkelän artikkeli ”Taidekasvatuksen askelia kanssaolemisen dialogiin” ehdottaa koulun taito- ja taideaineiden opettamista väyläksi kaikkea elämää (tai Mäkelän sanoin

”eloa”) kunnioittavan moraalisubjektiuden synnyttämiseen. Tästä näkökulmasta kasvatuksen päämäärä ei voi olla hyödyn tavoittelussa vaan sen katsomisessa, mitä maailma opettaa. Oppiminen on avautumista muiden elämänmuotojen kanssa dialogiin, jossa ”ei tarvitse elää kuin olisimme yksin” (s. 128).

Kielelliset suhteet

Konkreettisten eläinsuhteiden rinnalla *Inspiroivat ja hoitavat eläimet* -teos tarkastelee kiinnostavasti sitä, miten kaunotaiteiden eläin-kerronnan hetket voivat saada havahtumaan toisilajisten kykyyn vaikuttaa. Suvilehto sivuaa esimerkkien lomassa Jacques Derridan ajatusta eläimen teeskentelemättömän katseen alla riisutuksi tulemisesta. Paljastavatko kirjallisuuden eläinrepresentaatiot oikeastaan enemmän lukijasta kuin kuvatuista toisilajisista?

Kaisu Rättyä, Ellinoora Hakala ja Reetta Matilainen tarkastelevat artikkelissaan ”Ahdistuksen kautta aktiiviseksi ilmastotoimijaksi – kuvakirjojen diskurssit ja ekologiset tapahtumaympäristöt” ilmastoaiheisia kuvakirjoja saadakseen käsityksen siitä, miten ilmastokriisistä kerrotaan lapsille sekä siitä, millaisia tekoja lapsille ehdotetaan kirjallisuuden keinoin. Avatut esimerkit voivat toimia kiinnostavana lähtökohtana ekokriittiselle kirjallisuudenopetukselle.

Virpi Kaukio keskittyy artikkelissaan ”Suolintu ja poika. Monilajisia kohtaamisia nuortenromaanissa Kaakkurin huuto” Tuomo Kuitusen nuortenromaniin, joka avaa spekulatiivisen tilan tarkastella ympäristötietoisuuden nuoren pojan ja lintuisän suhteen rakentumista. Merkittävää on se, että romaani kutsuu kuvittelemaan kanssakasvamista harvinaistuvien kaakkurien rinnalla.

Teosten keskeisin anti on lisätä ymmärrystä siitä, että pelkästään ihmisen toiminta ei ole maailmaa muuttavaa: ihmiset ja

ei-ihmiset vaikuttavat ja tulevat vaikutetuiksi jatkuvasti suhteissa toisiinsa. Vaikka teokset esittävät havahduttavia tulokulmia ihmisen suhteista ei-ihmiseen, jäävät kokoelmateoksen kirjoittajat välillä – akateemisen etiketin mukaisesti – teoreettisen välimatkan päähän kuvatuista eläinsuhteista. Suvilehto kuvaa taas tietokirjassaan ilahduttavan rehellisesti:

”[A]ina en tiedä, miten pitäisi mistäkin asiasta ajatella ja mitä mieltä olla” (s. 13). Vaikka Suvilehdon teos saattaakin paikoitellen kaivata vahvempaa kiinnittymistä teorialtietoon, avaavat teokset tilan jatkotutkimukselle: miltä ei-ihmistä koskeva osittainen ja väistämätön tietämättömyys tuntuu, ja miten nämä tunteet ohjaavat ajattelua ja tekoja?

Tässä numerossa kirjoittavat

Heinonen, Taina, KT, tutkija, A-Klinikkasäätiö

Honkatukia, Päivi, VTT, nuorisotutkimuksen professori, Tampereen yliopisto,

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Kallinen, Kati, YTT, yliopistonlehtori sosiaalityö, laillistettu sosiaalityöntekijä, Helsingin yliopisto

Kivijärvi, Antti, YTT, erikoistutkija, Nuorisotutkimusseura

Koponen, Päivi, FM, väitöskirjatutkija, Turun yliopiston yleisen kirjallisuustieteen laitos

Kyrönlampi, Taina, KT, dosentti, yliopistonlehtori, Oulun yliopisto, Kasvatustieteiden ja psykologian tiedekunta

Lakka, Leea, FT, yliopistonlehtori (ma.), Turun yliopisto, Opettajankoulutuslaitos

Lankinen, Ninni, FM, väitöskirjatutkija, Helsingin yliopisto, Kasvatustieteellinen tiedekunta

Lunabba, Harry, VTT, yliopistotutkija, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta

Lähteenmaa, Jaana, VTT, dosentti, Tampereen yliopisto

Marttila, Maarit, LitT, lehtori-tutkija, Tampereen seudun ammattiopisto Tredu

Meriläinen, Mikko, KT, akatemiututkija, Tampereen yliopisto, Game Research Lab

Pienimäki, Mari, FT, dosentti, tutkija, Tampereen yliopisto

Puhakka, Riikka, FT, dosentti, Helsingin yliopisto, TKI-asiantuntija,

LAB-ammattikorkeakoulu

Ruotsalainen, Maria, FT, tutkijatohtori, Jyväskylän Yliopisto, Musiikin, kulttuurin ja taiteen tutkimuksen laitos.

Saarholm, Julia, HTM, sosionomi YAMK, sovittelun ja nuorisorikollisuuden asiantuntija

Sinisalo-Juha, Eeva, YTT, lehtori, Humanistinen ammattikorkeakoulu

Toivonen, Virve, OTT, dosentti, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta

Valkendorff, Tiina, VTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopisto, Valtiotieteellinen tiedekunta

Monimuotoisuuden huomiointi ei ole positiivisuuden puolustamista

Vastaus Lasse Siuralalle

Mikko Meriläinen & Maria Ruotsalainen

Lasse Siurala esitti katsausartikkelissaan (”Miksi tutkimuksen pitää puolustaa digipelaamisen positiivisuutta?”, *Nuorisotutkimus* 42 (3), 47–61) ajatuksen, että nuorten digitaalisen pelaamisen ja pelihaittojen tutkimukseen sisältyisi tarve häivyttää tai väheksyä digitaalisen pelaamisen haittoja tai kuitata ne yliampuva-na huolipuheena. Koska artikkelissa viitataan keskeisesti omaan työhömmä ja Lasse Siuralan kommentteihin tutkimuksistamme sisältyy myös väistämättä ajatus tutkimuksen heikkolaatuisuudesta ja tarkoitushakuisesta ongelmien ohittamisesta, koemme tarpeelliseksi puuttua muutamaaan artikkeliin epäkohtaan.

Emme tämän lyhyen kommenttipuheenvuoron yhteydessä käsittele laajemmin itse katsauksen sisältöä, mutta toteamme, että Siurala (2024) yhdistää artikkelissaan varsin kriittikittömästi tutkimuskirjallisuutta digitaalisen median haittatutkimuksen kentältä. Osasta artikkeleita hän toteaa itsekkin (s. 56), että ne eivät varsinaisesti käsittele digitaalista pelaamista vaan ainoastaan jakavat sen kanssa joitain perhepiirteitä.

Välttääksemme Siuralan ajatusten väärin esittämistä, kommentoimme alla kahta suoraa lainausta, ja niissä esitettyjä väitteitä työstämme. Ensimmäinen (Siurala 2024, 54) käsittelee työmme tarkoitusperiä:

Meriläinen ja Ruotsalainen (2023) pyrkivät osoittamaan, että nuorten digipelaamisen suurin este on siihen kohdistuva ”kielteinen puhe”, joka leimaa niin tutkimusta kuin julkista keskustelua. He toteavat, ettei pelaaminen itsessään ole haitallista. Ongelmia on liioiteltu ja niiden syyt ovat pelaamisen ulkopuolella.

Väite perustuu varsin rohkeisiin tulkintoihin viitatussa artikkelistamme (Meriläinen & Ruotsalainen 2023), jossa tuomme esiin monenlaisia nuorten pelaamiseen vaikuttavia tekijöitä, joista yhteiskunnan asenteet ja julkinen keskustelu ovat vain yksi. Nostamme (s. 12) moraalipaniikkien lisäksi eksplisiittisesti esiin myös pelaamiseen liittyvän epärealistisen optimismin pelikeskustelun ja -tutkimuksen ongelmana:

Furthermore, knowledge of the different potential impacts of gaming without a broader understanding and critical exploration of the phenomenon can cause its own problems, whether in the form of moral panics (Pasanen, 2017) or unrealistic optimism (Deterding, 2014).

Seisomme vakaasti väitteemme takana, että pelaaminen itsessään ei ole suoraan haitallista, vaan haitat kumpuavat esimerkiksi poikkeuksellisen runsaan pelaamisen kytkeytymisestä muihin nuoren arjen tekijöihin ja pelitilanteisiin. Näkemys ei ole poikkeuksellinen, vaan

Siurala tuo itsekin katsauksessaan (2024, 48–49, 53) esiin peliriippuvuuden ja siihen vaikuttavien tekijöiden monimutkaisuuden. Nähdäksemme ilmiö on selkeä myös arjen tasolla. On ilmeistä, että nuorelle esimerkiksi kolmen tunnin pelaaminen yöunien kustannuksella arkipäivänä aiheuttaa erilaisia välittömiä seurauksia kuin sama pelisessio kesälomalla, vaikka itse peli ja pelimäärä pysyisivät samoina. Pelaamista, etenkin runsasta tai ongelmallista pelaamista, ei ole mielekästä tarkastella irrallaan nuoren arjen kontekstista. Ajankäyttöön pelaamisen ongelmallisuuden mittarina liittyy myös riski ohittaa pelaaminen, joka ei ole määrältään poikkeuksellisen runsasta, mutta jonka pelaaja itse kokee liialliseksi (ks. Meriläinen 2020, 135–136, 141–142).

Kun toteamme aiempaan tutkimukseen nojaten, että pelaaminen ei itsessään ole haitallista, kyseessä ei ole semanttinen saivartelu, vaan kriittisen tärkeä keskustelun kohdistaminen. Monenlaisia arkisia tekemisiä – esimerkiksi syömistä tai liikuntaa – ei ole mielekästä kategorisoida lähtökohtaisesti haitallisiksi, vaan niiden mahdollinen haitallisuus muodostuu esimerkiksi liiallisuudesta tai muista haitallisista toiminnan tavoista. Vaikutamme tässä itse asiassa olevan Siuralan kanssa samaa mieltä, ja erimielisyys näyttää tulevan ensisijaisesti sen tulkinnasta, mitä ”pelaaminen itsessään” tarkoittaa: meille ilmaisu tarkoittaa ylipäänsä pelaamista toimintana, Siuralalle (s. 54) myös pelaamisen tapaa ja määrää: ”pelaaminen itsessään, siis jatkuva ja runsas pelaaminen”. Toisin sanoen, meille ”jatkuva ja runsas pelaaminen” on jo itsessään tunnusmerkkinen, tietty pelaamisen tapa.

Pidämme Siuralan tulkintaa artikkelistamme pelaamisen positiivisuuden puolustamisena varsin yllättävänä, sillä mainitsemme artikkelissa useassa kohdassa (esim. s. 2, 6, 11) ongelmapelitutkimukseen viitaten, että pelit ja pelaaminen voivat sekä aiheuttaa ongelmia

että kytkeytyä olemassa oleviin ongelmiin, ja että ilmiötä on dokumentoitu kattavasti. Emme myöskään missään kohdassa artikkelia ”pyri osoittamaan”, että nuorten pelaamisen suurin ongelma olisi aiheutta käsittelevä negatiivinen puhe, tai esitä edes tämänsuuntaista väitettä; meille jää epäselväksi mistä kyseinen tulkinta on johdettu. Tuomme artikkelissamme esiin niin nuorten omat huolet liiallisesta pelaamisesta (s. 11) kuin esimerkiksi pelikulttuureissa esiintyvän rakenteellisen syrjinnän ja vihamielisen käytöksen (s. 7, ks. myös Meriläinen & Ruotsalainen 2022).

Käsitellyn artikkelimme lisäksi Siurala viittaa Meriläisen väitöstutkimukseen (Meriläinen 2020), jossa pelihaitat on keskeinen tutkimusaihe, jota käsitellään kattavasti ja muuhun pelihaittatutkimukseen peilaten. Tutkimuksessa vieläpä todetaan suoraan (s. 175) että haittoja ei pidä sivuuttaa pelaamisen käsittelyssä. Näiden kahden katsauksessa erikseen mainitun tutkimusesimerkin valossa Siuralan väitteet siitä, että pelaamisen ongelmat ohitettaisiin tai niitä vähäteltäisiin tutkimuksessa, näyttäytyvät virheellisinä. Tämä ei tarkoita, etteikö Siuralan havainnoimaa ilmiötä olisi olemassa, mutta valitut esimerkit eivät puolla ajatusta.

Toinen Siuralan väittämä (Siurala 2024, 56) käsittelee tutkimuksestamme vetämiämme johtopäätöksiä, ja on siten suora kritiikki tutkimuksen laadusta:

Positiivisuusvinoumaa heijastaa myös se, että ongelmallisen pelaamisen vähäisyydestä tehdään yleistäviä väittämiä aineistosta, joka ei tällaisiin yleistyksiin oikeuta (esimerkiksi Meriläinen & Ruotsalainen 2023, 11–15)

Väittämä on siinä määrin spesifi, että tarkistimme useaan kertaan viitatu sivut artikkelissamme, emmekä tunnistanee Siuralan mainitsemaa ilmiötä, tai minkäänlaista

yleistystä liittyen ongelmallisen pelaamisen vähäisyyteen tai määrään ylipäänsä. Mainitsemme erikseen tutkimuksemme rajoitteita käsitellessämme (Meriläinen & Ruotsalainen 2023, 15), että itsevalikoitunut otoksemme ei ole edustava, ja että esimerkiksi ongelmallisesti pelaavat ovat edustettuna hyvin vähäisesti. Ainoa kohta, jonka nähdäksemme voi halutessaan tulkita väheksyvän ongelmallisen pelaamisen määrää, on seuraava (Meriläinen & Ruotsalainen 2023, 11):

Although the subject of problematic gaming was not very prominent in the data, mentions of occasional excessive gaming or unhealthy gaming habits featured in many responses. Problems and concerns related to excessive gaming are an everyday feature of gaming and something players are aware of, but our data also suggest that from the perspective of the topic's relevance to young people, research on problematic gaming appears dramatically overrepresented in the current literature.

Kuten lainauksesta voi lukea, emme tässä tee oletuksia tai yleistyksiä ongelmallisen pelaamisen vähäisyydestä, vaan toteamme, että vaikka pelaamisen haitat ovat varsin arkisia ja tunnistettuja, otoksemme perusteella nuoret eivät itse koe ongelmallista pelaamista erityisen merkittävänä osana peliharrastustaan. Tämä ei ole sinänsä yllättävää ongelmallisen pelaamisen vähäisen kokonaisuintyvyyden vuoksi, mikä katsausartikkelissakin mainitaan (Siurala 2024, 47). Kun tämä havainto suhteutetaan siihen, että valtavan suuri osa nuorten pelaamista käsittelevästä tutkimuksesta kohdistuu, ja on historiallisesti kohdistunut, nimenomaan riskeihin ja haittoihin, on perusteltua sanoa, että aihetta tutkitaan suhteettoman paljon verrattuna muuhun nuorten pelaamisen tarkasteluun.

Kritiikistämme huolimatta etenkin katsauksessa esitetyt johtopäätökset tulevista ja tarpeellisista tutkimussuunnista ovat arvokkaita ja allekirjoitamme niiden tavoitteet. Olemme

ehdottomasti samaa mieltä Lasse Siuralan kanssa siitä, että myös haittojen ja ongelmien tarkastelu kuuluu pelien tutkimukseen ja pelaamista käsittelevään kasvatukseen (esim. Meriläinen 2020). Samalla kuitenkin ihmettelemme katsausartikkelin otsikkoon asti nostettua tarpeetonta antagonismia, emmekä tunnista tutkimukseemme liitettyä pelihaitat kieltävää systemaattista pelaamisen positiivisuuden puolustamista tai ajatusvinoumaa.

Kaikenlaista pelaamiseen liittyvää huolta ei pidä leimata moraalipaniikiksi tai perättömäksi pelotteluksi, mutta samalla on asiallista tuoda esiin, että nuorten pelaamiseen ja siitä käytävään keskusteluun liittyy myös historiallista painolastia: kuten monesta muustakin nuorisokulttuurin ilmiöstä (ja nuorista ylipäänsä), myös pelaamisesta puhutaan ja on puhuttu ajan mittaan yliampuvasti, virheellisesti ja liiallista huolta lietsoen. Aihetta on tarkastellut kattavasti esimerkiksi edesmennyt Tero Pasanen väitöskirjassaan (Pasanen 2017; myös Pasanen & Meriläinen 2022). Tämän keskustelun sivuuttaminen ohittaa keskeisen osan yhteiskunnallisen keskustelun dynamiikasta ja sen valtapositiosta – aihe on erityisen tärkeä nuorisotutkimuksen asiayhteydessä. Pelaamiseen liittyviä ja siitä aiheutuvia haittoja ei voi mielekkäästi käsitellä saati ratkoa ilman ymmärrystä siitä, millä tavalla pelaaminen monimuotoisena ilmiönä asettuu nuorten arkeen ja yhteiskuntaan laajemmin, eikä nuorten kokemuksia tule sivuuttaa tässä keskustelussa. Verrattuna esimerkiksi tutkijoihin ja muihin asiantuntijoihin, nuorilla itsellään on hyvin vähän sananvaltaa itseään käsittelevässä julkisessa keskustelussa; pelaamisen tutkimuksessa ja ilmiöstä käytävästä keskustelusta on muistettava tämä vallan epätasapaino ja sekä haittoja yli- että alikorostavien diskurssien suorat vaikutukset nuorten elämään.

Vastataksemme vielä lopuksi Siuralan katsausartikkelin otsikon provosoivaan kysymykseen, ”Miksi tutkimuksen pitää puolustaa di-

gipelaamisen positiivisuutta?”, toteamme, että pelaamisen positiivisuutta ei erityisesti tarvitse tutkimuksessa puolustaa, vaan pelaaminen näyttyy pääosin myönteisenä tai neutraalina ilmiönä nuorten arjessa – myös pelihaittoja käsittelevässä tutkimuksessa. Puolustamisen sijaan tutkijoiden velvollisuus on tarkastella pelaamista monimutkaisena kulttuurisena ilmiönä ja tuoda esiin paitsi sen hyviä ja huonoja puolia, myös niitä ulottuvuuksia, jotka eivät siististi asetu tähän kahtiajakoon. Mikäli näin ei tehdä, riskinä on yksinkertaistava, mustavalkoinen ja huolivetoinen keskustelu, jossa ohitetaan paitsi pelaamisen kulttuurinen arvo, myös niin ongelmallisesti kuin ongelmattomasti pelaavien nuorten kokemukset omasta elämästään. Tällaisen asiointilan välttäminen on kaikkien etu, ja jatkamme mielellämme rakentavaa vuoropuhelua aiheesta.

Lähteet

- Meriläinen, Mikko (2020) *Kohti pelisivistystä. Nuorten digitaalinen pelaaminen ja pelihaitat kotien kasvatuskysymyksenä*. Väitöskirja, Helsingin yliopisto. Kasvatustieteellisiä tutkimuksia 66. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-5791-1>
- Meriläinen, Mikko & Ruotsalainen, Maria (2023) The light, the dark, and everything else: making sense of young people’s digital gaming. *Frontiers in Psychology* 14. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1164992>
- Meriläinen, Mikko & Ruotsalainen, Maria (2022) Sanailua, suunsoittoa ja syrjintää: Nuorten kokemuksia pelikäytöksestä. *Pelitutkimuksen vuosikirja 2022*, 49–71. <https://pelitutkimus.journal.fi/article/view/116988>
- Pasanen, Tero (2017) *Beyond the pale: Gaming controversies and moral panics as rites of passage*. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Humanities 323. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-7152-6>
- Pasanen, Tero & Meriläinen, Mikko (2022) Pelien yhteiskunnalliset uhkakuvat. Teoksessa Usva Friman, Jonne Arjoranta, Jani Kinnunen, Katriina Heljakka & Jaakko Stenros (toim.) *Pelit kulttuurina*. Tampere: Vastapaino, 289–307. <https://urn.fi/URN:NBN:fi:tuni-202205034272>
- Siurala, Lasse (2024) Miksi tutkimuksen pitää puolustaa digipelaamisen positiivisuutta? *Nuorisotutkimus* 42 (3), 47–61. <https://doi.org/10.57049/nuorisotutkimus.9149052>

English summaries

Finding safety or detachment. Post-comprehensive educational choices of girls with a migrant background

Ninni Lankinen

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 42 (4), 3–18

Research on the choices of young people with a migrant background in Finland is scarce. This study investigates structural challenges, such as normative whiteness in schools, which are associated with the choices of girls with a migrant background. The data consist of ethnographic interviews with nine girls, conducted during the ninth grade of primary school and after transitioning to upper secondary school. The qualitative data related to the development of their educational choices were first analysed using content analysis and subsequently examined in the light of the theory of symbolic violence. The analysis highlights two recurring themes in the data that determine choices: finding a safe study environment and distancing oneself from one's ethnic background. The findings show that the educational choices of girls with a migrant background are constrained by symbolic violence, racism and normative white middle-class Finnishness. These constraints reduce their opportunities for social mobility and weaken the realization of educational equity.

Keywords: migrants, young people, girls, educational choices, ethnography

The meaningfulness, vulnerability and contradictions of home in foster children's lives ***Kati Kallinen***

The Finnish Journal of Youth Research
(*Nuorisotutkimus*) Vol 42 (4), 19–32

This article explores foster children's experiences of home through the concepts of personal life and belonging work. The data consist of interviews with 16 foster children, conducted in their family foster homes. Ethical issues and the sensitivity of the topic were taken into account. The analysis revealed three key themes in foster children's experiences of home: the multi-faceted and temporal nature of home, the safety and insecurity of home, and the changes and stability of home. Collectively, these themes address the meaningfulness, vulnerability and contradictions of home in foster children's lives. To improve the wellbeing of foster children, it is important to study their experiences of home through the concepts of personal life and belonging work. It is also important for professionals to recognize and pay attention to the multidimensional meaning of home for the wellbeing of children and young people in foster care.

Keywords: family foster care, child, interview, home, belonging

nuorisotutkimus

SISÄLLYSLUETTELO

Pääkirjoitus

Anna-Maija Niemi & Mira Kalalahti
Arvostava ja rakentava kritiikki on vertaisarvioinnin ytimessä 1

Artikkelit

Ninni Lankinen
✘ Turvallisuutta ja erottautumista. Maahanmuuttotaustaisten tyttöjen toisen asteen koulutusvalinnat 3

Kati Kallinen
✘ Kodin merkityksellisyys, haavoittuvuus ja ristiriitaisuus – perhehoitoon sijoitettujen lasten kokemuksia kodista 19

Lektiot

Eeva Sinisalo-Juha
Nuorisotyöntekijä ihmisoikeuskasvattajana 33

Leea Lakka
Takarivin tekstikäytänteet 38

Taina Heinonen
Mielenterveysongelmien kehystämä osallisuus 43

Katsaukset

Jaana Lähteenmaa & Julia Saarholm
Lastensuojelujärjestelmän pirullinen haaste: hatkaaminen – ja mitä sille voi tehdä? 49

Riikka Puhakka, Mari Pienimäki & Maarit Marttila
Luonnossa liikkuminen ja seikkaileminen nuorten hyvinvoinnin, arjessa jaksamisen ja luontoyhteyden tukena 58

Virve Toivonen, Tiina Valkendorff, Antti Kivijärvi, Taina Kyrönlampi & Harry Lunabba
Lasten ja nuorten osallisuuden ja suojelun välisestä ristiriidasta. Tutkimuseettisten ohjeiden kriittistä punnintaa 63

Puheenvuorot

Päivi Honkatukia
Varjoista valoon – nuorten yhteiskunnallinen ääni ja mielikuvituksen voima 68

Arviot

Päivi Koponen
Ihmisen mahdollisuuksista kohdata toislaiset eläimet 76

Vastine

Mikko Meriläinen & Maria Ruotsalainen
Monimuotoisuuden huomiointi ei ole positiivisuuden puolustamista. Vastaus Lasse Siuralalle 79

Tässä numerossa kirjoittavat 78
English summaries 83